

**Eron jälkeinen vaino lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta
heikentävänä tekijänä**

Sanna Jokinen, 7067

Pro gradu -tutkielma

Kevät 2017

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Eron jälkeinen vaino lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta heikentävänä tekijänä

Tekijä: Sanna Jokinen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ_X_ Sivulaudaturtyö__ Liseniaatintyö__

Sivumäärä: 88

Vuosi: 2017

Tiivistelmä

Käsittelen tutkimuksessani naisiin kohdistuvaa eron jälkeistä vainoa lapsen edun näkökulmasta ja tuon esille riskejä, joita eron jälkeinen vaino aiheuttaa lapsen hyvinvoinnille ja turvallisuudelle. Aineiston perusteella oli myös mahdollista löytää vastauksia siihen, millaiset tekijät haastavat lapsen edun toteutumista, ja mitä lapsen edun toteutuminen edellyttää eron jälkeisen vainon tilanteissa. Tarkastelen tutkimuksessani vainoa naisiin kohdistuvana lähisuhdeväkivaltana ja sosiaalisena ongelmana sukupuolistuneen väkivallan viitekehyksessä. Vaino ei kohdistu vain vainottuun naiseen, eikä vainotekoja voi ymmärtää vain pelkkinä yksittäisinä tekoina, vaan niiden seuraukset on ymmärrettävä laajemmin. Vaino aiheuttaa fyysisiä, emotionaalisia, taloudellisia ja sosiaalisia seurauksia ja se kohdistuu myös vainotun läheisiin, kuten lapsiin.

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus ja pohjaa fenomenologis-hermeneuttiseen metodologiaan. Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä olen käyttänyt käsitettä *lapsen etu*, koska sen voidaan katsoa olevan keskeinen ydinkäsite kaikissa lapsiin liittyvissä yksityisissä ja julkisissa päätöksissä ja toimenpiteissä. Lapsen edun käsite on myös institutionalisoitunut lainsäädäntöön. Lapsen edun käsitteeseen sisältyy paljon tulkinnanvaraisuutta. Se saa sisältönsä riippuen lapsen iästä, kehitystasosta ja siitä elämäntilanteesta, missä lapsi kulloinkin elää. Lapsen etua ei siis voi yleisesti ja tyhjentävästi määritellä, vaan kysymys on aina yksilökohtaisesta harkinnasta. Lainsäädännössä ohjataan kiinnittämään huomiota tiettyihin seikkoihin arvioitaessa lapsen etua, mutta edelleen lapsen edun arviointi jää vanhempien ja viimekädessä viranomaisen harkintaan.

Tutkimuksessa käyttämäni empiirinen aineisto on kerätty VARJO-hankkeessa ja sen pohjalta on nähtävissä, että ex-puolison naiseen kohdistama eron jälkeinen vaino muodostaa merkittävän riskin myös lapsen hyvinvoinnille ja turvallisuudelle. Lapsen tilanteeseen voisi vaikuttaa etsimällä tarkempaa teoreettista sisältöä lapsen edun käsitteelle ja ohjaamalla lapsen edun arviointia enemmän siihen suuntaan, mitä riskejä eron jälkeinen vaino aiheuttaa lapsen näkökulmasta. Lapsen hyvinvointiin ja turvallisuuteen kohdistuvia riskejä eron jälkeisen vainon tilanteissa voisi vähentää myös lastensuojelun sekä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia työkäytäntöjä ja prosesseja kehittämällä, joihin kuuluu yhtenä osana lapsen mielipiteen selvittämiseen liittyvät prosessit.

Avainsanat: Eron jälkeinen vaino, lapsen etu, lähisuhdeväkivalta, sukupuolistuneen väkivallan teoria, fenomenologis-hermeneuttinen tutkimus

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_X_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi_X_
(vain Lappia koskevat)

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Lapsen näkökulmaa tavoittelemassa.....	5
2.1	Lapsen etu	5
2.2	Eron jälkeinen vaino väkivallan muotona	14
3	Tutkimuksen toteuttaminen.....	22
3.1	Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimussuuntaus	22
3.2	Aineiston hankinta ja analysointi	25
3.3	Tutkimuksen etiikka	30
4	Pelko ja turvattomuus arjessa	36
4.1	Muuttaminen ja pakeneminen	36
4.2	Elinpiirin ja arjessa toimimisen rajoittuminen	41
5	Etävanhemman ja lapsen suhteen ylläpitäminen	48
5.1	Yhteydenpitoon liittyvät ristiriidat	48
5.2	Tapaamisiin liittyvät riskit	54
6	Ristiriitaisen todellisuuden hahmottaminen	60
6.1	Viranomaisten toiminta ja tulkinnat	60
6.2	Tieto ja tiedon puute.....	70
7	Yhteenveto ja pohdinta	78
	Lähteet.....	85

1 Johdanto

Vanhempien eron jälkeiseen aikaan saattaa liittyä useita lasten hyvinvointia ja turvallisuutta heikentäviä tekijöitä. Sellaisena voidaan nähdä esimerkiksi vanhempien väliset erimielisyydet, jotka saattavat jatkua vuosia. Erimielisyydet voivat palvelu- ja oikeusjärjestelmään nähden ilmetä esimerkiksi siten, että lasten asioista eli huollosta ja tapaamisista ei saada sovittua, sopimuksia ei kyetä noudattamaan tai jo sovittuja asioita pyritään syystä tai toisesta muuttamaan hyvin tiuhaan toisen tai molempien vanhempien toimesta. Kyseiset tilanteet voidaan tulkita esimerkiksi huoltoriidoiksi tai vieraannuttamiseksi. On kuitenkin mahdollista, etteivät edellä mainitut tulkinnat anna oikeaa kuvaa vanhempien välisestä tilanteesta. Kun eron jälkeiseen aikaan sisältyy tietoista toisen vanhemman ja lasten elämän hankaloittamista, voidaan puhua esimerkiksi eron jälkeisestä vainosta.

Eron jälkeinen vaino on yksi väkivallan muoto. Se on ollut Suomessa rangaistava teko vuoden 2014 alusta lukien. Rikoslaisissa (RL, 19.12.1889/39) puhutaan vainoamisesta, joka voi sisältää ei toivottua uhkailua, seuraamista, tarkkailemista, yhteyden ottamista tai muuta edellä mainitun kaltaista toimintaa, joka aiheuttaa tai on omiaan aiheuttamaan uhrissa pelkoa ja ahdistusta. Sen lisäksi, että vaino on rikollista toimintaa, määrittelyn vainon myös sosiaalisesti ongelmaksi ja yhdeksi naisiin kohdistuvan lähisuhdeväkivallan muodoksi, joka vaikuttaa muun muassa uhrien avun saannin mahdollisuuksiin ja kokemusten tunnistamiseen palvelu- ja oikeusjärjestelmässä. (Nikupeteri 2016, 28.) Tässä tutkimuksessa näkökulma naisiin kohdistuvaan eron jälkeiseen vainoon määrittyi sitä kautta, mitä vaino merkitsee lapsen edun näkökulmasta, ja millaisia lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta heikentäviä tekijöitä eron jälkeiseen vainoon liittyy.

Työkokemukseni perusteella esimerkiksi lastenvalvojan työkalut vanhempien erimielisyyksien päättämiseksi ja lapsen tilanteen vakiinnuttamiselle ovat melko vähäiset. Viranomaisprosessit tuntuvat etenevän pitkälti vanhempien tai toisen vanhemman näkemysten ja vaatimusten mukaisesti, eikä prosesseissa välttämättä jää riittävästi sijaa lapsen

tilanteen huomioimiselle. Lapsen mielipiteen selvittäminen ja lapsen kuuleminen on la-
kitasoisesti turvattu oikeus (laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (LHL,
8.4.1983/361) 4, 8, 10, 11 ja 15 §; lastensuojelulaki (LSL, 13.4.2007/417) 20 ja 21 §).
Vaikuttaa kuitenkin siltä, että edellä mainitut oikeudet eivät välttämättä toteudu täysi-
määräisesti. Lapsen kuulemiseen ja mielipiteen selvittämiseen liittyy käytännön ongel-
mia niin viranomaisten kuin lapsen vanhempienkin näkökulmasta. Lapsen vanhemmat
eivät välttämättä kykene toimimaan eron jälkeen lapsen edun mukaisesti. Ristiriitoja
saattavat aiheuttaa myös muut läheiset omine tarkoituksineen ja mielipiteineen.
(Mutka 1998, 88–91.) Erityisesti ristiriitatilanteissa viranomaisprosessien vaikuttavuus-
della ja laadulla on todennäköisesti merkitystä lapsen edun toteutumisen kannalta. Eron
jälkeiseen vainoon liittyvissä tilanteissa palvelu- ja oikeusjärjestelmän toimet lienevät
tällä hetkellä käytännössä ainoita, joskin joissain tapauksissa melko tehottomia keinoja
siihen, että ei-toivottu toiminta entisen puolison osalta saadaan päätymään.

Julkisuudessa keskustellaan tällä hetkellä erilaisista lapsen asemaan liittyvistä näkökoh-
dista, kuten lastensuojelun epäonnistumisista ja yleisemminkin siitä, miten lapset yli-
päättään kykenevät osallistumaan itseään koskeviin prosesseihin. Toteutuuko lapsen
osallisuus, kuten kansainväliset sopimukset ja kansallinen lainsäädäntö velvoittavat.
Vanhempien avio- ja avoeroihin liittyvät prosessit saattavat olla erimielisyyksien ja mo-
nisyisten ongelmien sävyttämiä. Eron jälkeistä aikaa voidaan pahimmillaan kuvata van-
hempien tai toisen vanhemman pelikentäksi, jossa lapsella ei ole sijaa yksilönä, vaan
lapsi saattaa olla enemmänkin omien vanhempiensa jatke, omistuksen kohde tai jopa
täysin sivuseikka. Lapsi voi myös olla keino jatkaa entiseen puolisoon kohdistuvaa valta-
peliä. (Valkama & Litmala 2006, 2–3.) Olisi tärkeää nähdä, että lapset eivät voi vain so-
peutua vallitsevaan tilanteeseen. Erityisesti eron jälkeisen vainon tilanteissa tulisi lapsen
asema pystyä huomioimaan paremmin palvelu- ja oikeusjärjestelmässä.

Naisiin kohdistuva eron jälkeinen vaino muodostaa riskin lasten hyvinvoinnille ja turval-
lisuudelle, mutta lasten kokemuksia eron jälkeisestä vainosta tai sen vaikutuksista lap-
siin on tutkittu toistaiseksi vähän. Vaikka vaino ei kohdistuisikaan suoraan lapseen, on
lapsi vähintään yhtä haavoittuvassa asemassa kuin vainon kohteena oleva äiti. (Nikupete-
teri, Tervonen & Laitinen 2015; Nikupeteri & Laitinen 2015.) Asiaa voi katsoa myös siitä
näkökulmasta, että lapsella on jo kansainvälisten sopimusten nojalla oikeus erityiseen

suojeluun ja huolenpitoon. Lapsella on ruumiillisen ja henkisen kypsymättömyytensä takia lähtökohtaisesti heikommat mahdollisuudet puolustaa oikeuksiaan, jonka vuoksi lapsi tarvitsee erityistä suojelua ja huolenpitoa siihen kuuluva lakisääteinen suojelu mukaan luettuna. (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (60/1991).) Epäkohtiin on kuitenkin vaikea puuttua, jos niihin ei esimerkiksi tutkimuksen avulla saada lisävalaisua. Sosiaalityön piirissä on 2010-luvulta lähtien tarkasteltu vainoa ihmisoikeuksien ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta, joka edellyttää myös uhrinäkökulman esiin tuomista. Kun vainoa on alettu tarkastella yksilön vapauksia rajoittavana toimintana ja vainon aiheuttamien sosiaalisten, psykologisten, taloudellisten ja oikeudellisten seurauksien näkökulmasta, on kyetty paremmin ymmärtämään myös vainon kielteisten vaikutusten laajuus uhrin ja hänen läheistensä elämässä. (Nikupeteri 2016, 31.)

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää ja kuvata lapsen edun käsitteen avulla sitä, millaisena eron jälkeinen vaino näyttäytyy lapsen näkökulmasta ja tuoda esille riskejä, joita eron jälkeinen vaino aiheuttaa lapsen hyvinvoinnille ja turvallisuudelle. Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millä tavoin eron jälkeinen vaino heikentää lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta?
2. Millaisena eron jälkeinen vaino näyttäytyy lapsen näkökulmasta?

Käyttämäni empiirinen aineisto koostuu eron jälkeisen vainon kohteena olevien naisten kertomuksista, jotka on kerätty VARJO-hankkeessa. Hankkeessa pyritään kehittämään eron jälkeiseen vainoon liittyvän ehkäisevän työn ja kuntoutuksen työmuotoja sekä palveluita eron jälkeisen vainon eri osapuolten tueksi. Hankkeessa tehdään myös vaikuttamistyötä ja tutkimusyhteistyötä. (VARJO-hanke 2012–2017.) Käyttämäni aineisto on nauhoitettu VARJO-hankkeen vertaisryhmätapaamisissa. Vertaisryhmä oli suunnattu eron jälkeisen vainon kohteena oleville naisille, joka osaltaan rajaa tarkastelunäkökulmaa vainosta naiseen kohdistuvana lähisuhdeväkivaltana. Lapsen aseman tarkastelu äitien kokemusten kautta painottaa myös vainon ymmärtämistä sosiaalisena ongelmana. Vaino ei kohdistu vain vainottuun naiseen, eikä vainotekoja voi ymmärtää vain pelkkinä yksittäisinä tekoina, vaan niiden seuraukset on ymmärrettävä laajemmin.

Tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä käytän käsitettä *lapsen etu*. Pyrin löytämään aineistosta lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta vaarantavia tekijöitä sekä tuomaan esille lapsen näkökulmaa lapsen edun käsitteen avulla. Tulokinnassa painotan negatiivisia tunnusmerkkejä ja riskiarviointia. Lapsen edun voidaan katsoa olevan keskeinen ydinkäsite kaikissa lapsiin liittyvissä yksityisissä ja julkisissa toimenpiteissä. Lapsen edun käsite saa sisältönsä riippuen lapsen iästä, kehitystasosta ja siitä elämäntilanteesta, missä lapsi kulloinkin elää. Lapsen etua ei siis voi yleisesti ja tyhjentävästi määrittellä, vaan kysymys on aina yksilökohtaisesta harkinnasta. (Räty 2015, 11–13; Pösö 2012, 76.) Lainsäädäntö, esimerkiksi LSL 4 §, ohjaa kiinnittämään huomiota tiettyihin seikkoihin arvioitaessa lapsen etua, mutta edelleen lapsen edun määrittely jää vanhempien ja viimekädessä viranomaisen harkintaan. Lapsen etua arvioitaessa on otettava huomioon lapsen mielipiteet ja toiveet. Lapsen kuuleminen jää käytännössä lapsen omien vanhempien ja viranomaisten tehtäväksi. Lasta tulee kuulla hänen ikänsä ja kehitystasonsa huomioiden, mutta se ei tarkoita kuitenkaan sitä, että asia tulee ratkaista lapsen esittämien käsitysten mukaisesti. Silloin kun lasta koskeva asia jää viranomaisen ratkaistavaksi, harkitsee viranomaisen lapsen etua itsenäisesti. (Räty 2015, 187.)

Käyn seuraavassa luvussa läpi tutkimukseni kannalta keskeiset käsitteet ja viittaan niiden osalta myös aiempaan tutkimukseen. Pyrin hahmottamaan lapsen edun käsitteeseen liittyviä yleisiä näkökohtia sekä lapsen näkökulman tavoittamiseen liittyviä ongelmia, jotka korostuvat erityisesti eron jälkeisen vainon kaltaisissa ristiriitaisen todellisuuden omaavissa tilanteissa. Toisessa luvussa käyn läpi myös sen, mitä näkökulmia liitän vainon ymmärtämiseen väkivallan muotona ja lisäksi pohdin väkivaltaan ja lapsen asemaan liittyvää tematiikkaa vallan käsitteen kautta. Kolmannessa luvussa kuvaan tarkemmin tutkimuksen toteutusta sekä tutkimuksen eettisiä näkökohtia. Tulosluvut koostuvat luvuista neljä, viisi ja kuusi. Ensimmäisessä tulosluvussa tarkastelen eron jälkeisen vainon määrittämää arkea, johon liittyvät useat muutot sekä elinpiirin ja arjessa toimimisen rajoittuminen. Toisessa tulosluvussa käsittelen etävanhemman ja lapsen yhteydenpitoon liittyviä ristiriitoja ja tapaamisiin liittyviä riskejä. Viimeisessä tulosluvussa tarkastelen viranomaisten toimintaa, tulkintoja sekä tietoon liittyviä ongelmakohtia eron jälkeisen vainon aiheuttamassa ristiriitaisessa todellisuudessa. Lopuksi esittelen yhteenvedon tutkimustuloksista ja pohdin mahdollisen jatkotutkimuksen tarvetta.

2 Lapsen näkökulmaa tavoittelemassa

2.1 Lapsen etu

Lapsen edun käsite on ollut olemassa noin 40 vuotta ja se on vakiintunut viimeistään lainsäädännön myötä. Alkuun lapsen edulla on viitattu siihen, että viranomaisten toimipiteitä ja niiden vaikutuksia on arvioitava lapsen kannalta kiinnittämällä huomiota lapsen tarpeisiin ja erityisesti siihen, että lapsella on mahdollisuus varttua ja kasvaa pysyvissä ja huolehtivissa olosuhteissa. Pysyvyydellä on viitattu lähinnä lapsen ja hänestä huolta pitävän aikuisen väliseen suhteeseen. Myöhemmin lapsen edun käsitettä on täsmennetty korostamalla joko lapsen tarpeiden toteutumista tai lapsen suhteiden ja identiteetin kehittymisen ensisijaisuutta. Erityisesti pienten lasten kohdalla lapsen etua on pyritty määrittelemään myös kiintymyssuhdeteorian kautta. (Pösö 2012, 78–79.)

Tapio Rädyn (2015) mukaan lapsen etua ei käsitteenä voi yleisesti ja tyhjentävästi määritellä, vaan sen sisältö riippuu lapsen iästä, kehitystasosta ja siitä elämäntilanteesta, missä lapsi kulloinkin elää. Lapsen etua voidaan arvioida joko lapsi- tai perhekeskeisesti. Perhekeskeisessä arvioinnissa huomioidaan vanhempien oikeudet ja toisaalta myös velvollisuudet toteuttaa lapsen etua. Lapsikeskeinen arviointi perustuu lapsen näkökulmasta tehtävään arvioon. Kysymys on aina yksilökohtaisesta harkinnasta, johon vaikuttavat lapsen ikä ja olosuhteet, vanhempien olosuhteet sekä se, minkä laatuista asioista kulloinkin on kysymys. Lapsen etua ei voi myöskään arvioida pelkästään joko perhekeskeisestä tai lapsikeskeisestä näkökulmasta. Jos arvio perustuisi pelkästään lapsen näkökulmaan, voitaisiin päätyä lopulta jopa lapsen edun vastaiseen lopputulokseen. Lasta ei voi arvioinnissa irrottaa perheestään, johon voivat kuulua molemmat tai toinen vanhemmista, sisarukset, isovanhemmat ja niin edelleen. Toisaalta myöskään vanhempien tarpeet ja vaatimukset eivät voi olla päätöksenteon pohjana. Lapsen edun arviointi on monimutkaista punnintaa, joka edellyttää lapsen elämään vaikuttavien olosuhteiden arvioimista ja niiden välisten syy-seuraussuhteiden ymmärtämistä. Ratkaisuja täytyy pohdita myös siitä näkökulmasta, miten ne tosiasiallisesti vaikuttavat lapsen tulevaisuuteen. Kysymys on silloin eräänlaisen ennusteen tekemisestä. (Räty 2015, 11–13.)

Maria Kaisa Aula (2011) käyttää käsitettä lapsen paras lapsen edun rinnalla. Aulan (2011) mukaan lapsen paras on enemmän kuin lapsen hyvä ja lapsen paras tulee asettaa etusijalle kaikessa päätöksenteossa. Yksittäisen lapsen tilannetta ratkaistaessa lapsen paras määrittyy Aulan (2011) mukaan lapsen edun kautta. Lapsen edun käsitettä voi myös pohtia siitä näkökulmasta, miten se on ilmaistu eri maissa. Englannissa on käytössä käsite *child's best interests* ja Ruotsissa *barnets bästa*. Lapsen paras kertoo käsitteenä sen, että kaikissa tilanteissa on haettava aina yksittäisen lapsen tai lapsiryhmän kannalta parasta mahdollista ratkaisua. Aulan (2011) mukaan lapsen paras ja lapsen etu eivät käsitteinä sisällöllisesti eroa toisistaan, jonka vuoksi niitä on mahdollista käyttää myös rinnakkain. (Aula 2011, 24–25.)

Tarja Pösön (2012) mukaan lapsen edun rinnalla käytetään myös esimerkiksi lapsen oikeuksien ja näkökulman käsitettä. Edellä mainitut käsitteet ovat erilaisia, kun puhutaan käsitteiden historiasta ja kiinnittymiskohdista. Niitä voidaan pitää paremminkin tarkastelulle suuntaa antavina kuin vahvasti yksittäisiä päätöksentekotilanteita ohjaavina. Käsitteillä ei ole yhtenäistä sisältöä ja niitä voi myös käyttää keskenään limittäin. Epämääräisyydestään huolimatta ne kaikki korostavat kuitenkin kulloinkin käsillä olevan asian tarkastelua lapsen kannalta, jolloin käsitteiden moraalinen ja toiminnan orientaatiota ohjaava luonne korostuu. Käsitteet ovat myös institutionalisoituneet osaksi palvelujärjestelmää ja sitä ohjaavaa lainsäädäntöä. Se, miten niiden sisältöä täsmennetään tai ei täsmennetä, tai miten niiden tulkinnanvaraisuus tunnistetaan tai ei tunnisteta, on jo moraalinen kannanotto itsessään. (Pösö 2012, 88–89, 94.)

Lapsen oikeudet liittyvät ihmisoikeuksiin. Lapsen oikeuksien kannalta yksi merkittävimmistä lapsuutta koskevista linjavedoista on YK:n lapsen oikeuksien sopimus. Sopimukseen sisältyvä yhdenvertaisuusperiaate asettaa lapset samaan asemaan aikuisten kanssa. Lapsella on kuitenkin aina myös oikeus suojeluun. Ristiriita yhdenvertaisuusperiaatteen ja suojelun tarpeen välillä on ratkaistu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa siten, että lapsen edun periaate on huomioitava kaikissa lapsia koskevissa yksityisluonteisissa ja virallisissa päätöksissä ja muissa toimenpiteissä. Erityisesti se on huomioitava esimerkiksi silloin kun on kyse lapsen yhteydenpidosta omiin vanhempiin. YK:n lapsen

oikeuksia koskevaan sopimukseen sisältyvien periaatteiden odotetaan toteutuvan kaikilla elämänaloilla ja tasoilla, ei vain viranomaistoiminnassa. (YK:n lapsen oikeuksien sopimus; Pösö 2012, 82–83.)

Lapsen oikeudet voidaan jaotella juridisiin sekä moraalisiin oikeuksiin. Juridiset oikeudet ovat niitä oikeuksia, jotka koskevat lapsia lainsäädännön nojalla. Moraaliset oikeudet taas painottavat oikeuksien yhteisöllistä ja kulttuurista luonnetta. Suomessa lapsen oikeudet muodostavat jonkinlaisen yleiskehyksen, josta myös lapsen etu johdetaan eli lapsen edun voidaan katsoa olevan osa lapsen oikeuksia. Lapsen oikeudet on Suomessa vahvistettu myös perustuslaintasoisesti. (Pösö 2012, 83–84.) Suomen perustuslain (11.6.1999/731) 6 §:n 3 momentin mukaan:

”Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.”

Lapsen näkökulman esille tuomista on alettu painottaa vasta 1990-luvulta lähtien. Lapsen näkökulma viittaa lapsen asianosaisnäkemystä painottavaan orientaatioon, joka on vahva niin sosiaalityön käytännön asiakastyössä kuin tutkimuksessakin. (Pösö 2012, 85.) Lapsen näkökulman selvittämisessä yksi tärkeä elementti on lapsen kuuleminen, joka mainitaan myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa. Edellä mainitun sopimuksen 12 artiklan mukaan:

”Lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimitelimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti.”

Pösön (2012) mukaan on kuitenkin kriittisesti arvioitava sitä, miten lapsen ääni loppujen lopuksi kuuluu tai näkyy varsinaisessa päätöksenteossa. Esteitä lapsen näkökulman huomioimiselle voivat olla esimerkiksi organisatoristen rakenteiden ongelmat ja käytettävissä olevien palveluiden ja tukitoimenpiteiden laatu. (Pösö 2012, 85–86.)

David Archard ja Marit Skivenes (2009) ovat tarkastelleet lapsen kuulemisen käsitettä lapsen näkökulmasta. Kuuleminen on lapsen näkökulman selvittämisessä olennaista.

Kuulemisen ei välttämättä tarvitse rajoittua pelkästään lainsäädännön määrittelemään muodolliseen kuulemiseen, vaan sillä voidaan tarkoittaa lapsen tilanteen huomioimista laajemminkin. Archardin ja Skivenesin (2009) mukaan erityisesti lastensuojelussa lapsen näkökulman pitäisi ohjata työskentely- ja päätöksentekoprosesseja oleellisella tavalla. Ongelmana on kuitenkin se, että lapsen näkökulma alistetaan usein lapsen edun käsitteelle, jolloin tilanteita tulkitaan lapsen edun kautta ja tulkintaa tekevät tällöin muut kuin lapset. Tulkinta onkin se asia, joka erottaa lapsen edun ja lapsen näkökulman käsitteen toisistaan. (Archard & Skivenes 2009.) Toisaalta lapsen näkökulmaa ei saada välttämättä koskaan selvitettyä sellaisenaan, vaan se värittyy aina kuulijan mukaan, oli kuulijana sitten sosiaalityöntekijä tai vaikkapa tutkija. Lapsen todellisen näkökulman esiin tuomisen vaikeuden käsittelylle ei ole sijaa, koska ”yleisesti elämme aikaa, jolloin pidetään tärkeänä kuulla lasta”. (Pösö 2012, 87.)

Silloin kun vanhemmat sopivat lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta lastenvalvojan luona, ei lasta yleensä erikseen kuulla, koska ajatellaan, että vanhemmat ovat ottaneet etukäteen selvää lapsen mielipiteestä lapsen edun mukaisesti (LHL 4 §.) Tuomioistuimessa huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien riitojen yhteydessä lasta kuullaan harvoin ja usein vanhempien antama informaatio kattaa ainakin osan päätöksenteon tueksi tarvittavasta tiedosta. Silloin kun vanhempien antamat tiedot ovat ristiriitaisia ja tosiasioidenkin osalta poikkeavia, on tuomioistuimella velvollisuus hankkia olosuhdeselvitys sosiaalitoimelta. Olosuhdeselvityksen tavoitteena on tuottaa riittävästi tietoa perheen ja lapsen olosuhteista tuomioistuimelle. Sosiaalitoimessa on pyrittävä tapauskohtaisesti selvittämään lapsen edun kannalta merkitykselliset seikat. Selvityksen tulisi olla myös vanhempien näkökulmasta tasapuolista ja puolueetonta. (Valkama & Litmala 2006, 12–15.)

Tässä yhteydessä on pohdittava myös lapsen kuulemiseen liittyviä rakenteellisia sekä palvelujen laatuun liittyviä ongelmia, joihin Pösö (2012, 85–86) viittaa. Olosuhdeselvityksen muotoa tai sisältöä ei ole tarkemmin määritelty. Erilaisia suosituksia sen laatimisesta ja toteuttamisesta on olemassa, mutta se ei ole laissa säännelty prosessi (THL Lastensuojelun käsikirja). Se, että lapsen mielipiteen esiin tuojina toimivat pääasiassa hänen vanhempansa, toimii todennäköisesti parhaiten tilanteissa, joissa vanhemmat kyke-

nevät aidosti sopimaan lapsen asioista lapsen edun mukaisesti. Kun huomioidaan nykyiset lapsen kuulemisen ja mielipiteen selvittämisen keinot ja resurssit, voi lapsen äitiin kohdistuvaa eron jälkeistä vainoa, joka sisältää äidin, lapsen ja ex-puolison monimutkaisen todellisuuden, pitää riskinä myös olosuhdeselvityksen onnistumisen näkökulmasta (ks. Kääriäinen 2015).

LHL 2 § turvaa lapselle oikeuden pitää yhteyttä ja tavata sitä vanhempaa, jonka luona lapsi ei asu. Tapaamisoikeus tarkoittaa nimenomaan *lapsen oikeutta* tavata vanhempansa huomioiden lapsen etu tapaamisista sovittaessa. Lapsen tapaamisoikeudella eli lapsen kannalta sinänsä hyvin tärkeällä oikeudella voi olla kuitenkin yllättäviä seurauksia naisiin kohdistuvan eron jälkeisen vainon tilanteissa silloin kun vainoava puoliso on niin sanottu etävanhempi ja lapsen äiti lähivanhempi. Tähän liittyy myös se, että vanhemman ja lapsen suhdetta on totuttu yleisesti pitämään luonnollisena ja itsestään selvänä. Taustalla on jonkinlainen normi siitä, miten ylipäätään perheenjäsenten tulisi pitää yllä suhteita toisiinsa myös eron jälkeen. (Forsberg & Pösö 2009, 154–155.)

Lastensuojelua tai lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevien päätösten osalta edellytetään, että niiden tulee olla lapsen edun mukaisia. Muut mahdolliset ratkaisuperiaatteet, kuten taloudelliset näkökohdat tai äidin ja isän toiveet, väistyvät tai niiden pitäisi vähintäänkin mukailla lapsen edun periaatetta. (Pösö 2012, 76.) Prosessit ja lopputulokset ovat kuitenkin käytännössä enemmän tai vähemmän onnistuneita lapsen edun kannalta, joka johtuu muun muassa siitä, että lapsen etu ei ole käsitteenä yksiselitteinen. Lapsen etua joudutaan tulkitsemaan ja punnitsemaan kussakin yksittäistapauksessa erikseen. Lapsen edun käsite myös sekoittuu usein, ainakin ammattikäytännöissä, lapsen oikeuksiin ja näkökulmaan. (Pösö 2012, 76–77; Bruno 2015.) Vastuu lapsen etuun vaikuttavien seikkojen ja näkökohtien punninnasta jää päätöksentekijän vastuulle. Päätöksentekijän on pohdittava sitä, mitkä tekijät juuri tietyssä tilanteessa ja tietyllä hetkellä ovat merkityksellisiä, ja mille on annettava eniten painoarvoa. Rädyn (2015, 15) mukaan lapsen kehityksen kannalta tärkeinä seikkoina voidaan pitää lapsen oikeutta läheisiin ihmissuhteisiin sekä oikeutta saada osakseen ymmärtämystä ja rakkautta. Lapsen edun määrittelyssä ei kuitenkaan välttämättä huomioida esimerkiksi kysymystä lapsen vanhempien fyysisestä ja psyykkisestä turvallisuudesta, joka eron jälkeisen vainon tilan-

teissa tarkoittaisi lapsen lähivanhemman eli yleensä äidin fyysisen ja psyykkisen turvallisuuden takaamista sekä isän väkivaltaiseen käyttäytymiseen liittyvien riskien tunnistamista (Hautanen 2010, 165).

Mari Antikainen (2007) on tutkinut lastenvalvojen työtä ja määrittelee sen kahden tyyppikäytännön avulla. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta lastenvalvojan luona päätettäessä on työn pääasiallisena lähtökohtana juridinen eli sopimustekninen tyyppikäytäntö, jolloin työssä painottuu vanhempien välinen sopimuksellisuus ja juridiikka. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat sopimukset tehdään usein kertatapaamisella. Toista tyyppikäytäntöä Antikainen (2007) nimittää psykososiaaliseksi tyyppikäytännöksi, joka muodostuu pitkälti asiakkaan tukemisesta. Psykososiaalisessa tyyppikäytännössä painottuvat muun muassa asiakkaan kokonaisvaltainen kohtaaminen ja tukeminen erosta selviytymisessä. Lastenvalvojan luona lapsen huollosta ja tapaamisista sovittaessa toimitaan vanhempikeskeisesti, eikä lapsen edun sisältöä ja sen mukaan toimimista mietitä välttämättä kovin tarkoin. Antikaisen tutkimuksen mukaan lastenvalvojen työkäytännöt eivät myöskään olleet yhdenmukaisia, eikä sopimusten sisältöjä tai seurauksia arvioitu yhdenmukaisesti (Antikainen 2007, 69–73).

Rädyn (2015, 14) mukaan lapsen etua on mahdollista arvioida myös negatiivisten tunnusmerkkien kautta eli siten, mikä ei ainakaan ole lapsen edun mukaista. Tällöin täytyy kiinnittää huomiota siihen, mitkä seikat lapsen tilanteessa vaarantavat hänen hyvinvointiaan ja hoitoaan, ja mitkä seikat taas suojaavat lasta ja edesauttavat hänen hyvinvointiaan ja kasvatustaan. Rätty (2015, 14) viittaa yhtenä lasta vahingoittavana tilanteena vanhempien välisiin jatkuviin ja jopa vuosia kestäviin huoltoriitoihin, jolloin lapsi joutuu elämään jatkuvassa ristiriidassa ja epävarmuudessa, eikä hänellä ole tietoa omasta asemastaan ja paikastaan suhteessa vanhempiinsa tai sisaruksiinsa.

Samoin kuin Rätty (2015) edellä myös Pösö (2012) viittaa hieman samankaltaiseen riskiarviointiin siten, että ainakin lastensuojelussa tulisi mahdollisesti luopua lapsen edun käsitteestä ja ottaa tilalle riskin käsite, jolloin käytännön ratkaisuisissa lapsen tilannetta punnittaisiin riskien todennäköisyyden ja vakavuuden pohjalta. Riskiarviointi saattaisi avata toisenlaisen näkökulman lapsen tilanteeseen verrattuna lapsen edun punnintaan. (Pösö 2012, 93–94.) Myös empowerment-teoriaan perustuvan ajattelun pohjalta on

mahdollista johtaa ajatus siitä, että riskiarviointiin perustuva lapsen edun punninta johtaisi todennäköisesti parempaan lopputulokseen lapsen kannalta siitakin huolimatta, että riskeihin perustuvassa arvioinnissa on omat epäselvyytensä ja epävarmuutensa silloin, kun arviointi liittyy esimerkiksi lastensuojelun kaltaiseen toimintaan. Empowerment-teorian mukainen lähestymistapa edellyttäisi myös asianajollista työtapaa, jossa esimerkiksi lastenvalvoja tai lapsen sosiaalityöntekijä edustaisi vahvasti lapsen näkökulmaa. (Pösö 2012, 93–94; Adams 2003.)

Teija Hautasen (2010, 165) mukaan riskiarvioinnin hyödyt ja haitat riippuvat siitä, milloin tekojen katsotaan aiheuttavan riskejä, mistä riskeistä ollaan kiinnostuneita ja keihin osapuoliin kohdistuvia riskejä arvioidaan. Esimerkkinä puutteellisesta riskiarvioinnista voi olla esimerkiksi se, jos parisuhdeväkivalta jätetään lasta koskevassa päätöksenteossa ottamatta huomioon sillä perusteella, ettei väkivalta ole kohdistunut lapseen. Tällöin sivuutetaan väkivallan seuraamisesta lapselle aiheutunut psyykkinen trauma, samoin kuin seuraukset siitä, mitä aiheutuu väkivallan kohteeksi joutuneen vanhemman toimintakyvyn laskusta. (2010, 165.)

Lainsäädännössä lapsen etuun viitataan muun muassa lastensuojelulaissa sekä laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, joita pidän tutkimukseni kannalta olennaisimpina. Lastensuojelulain (LSL, 13.4.2007/417) 4 §:n mukaan:

”Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet; mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon; taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen; turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden; itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen; mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.”

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (LHL, 8.4.1983/361) 1 §:n mukaan:

”Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatus

sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.”

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (LHL, 8.4.1983/361) 2 §:n mukaan:

”Tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu. Lapsen vanhempien tulee keskinäisessä yhteisymmärryksessä ja pitäen silmällä ennen kaikkea lapsen etua pyrkiä siihen, että tapaamisoikeuden tarkoitus toteutuu 1 §:ssä säädettyjen periaatteiden mukaisesti.”

Lain ilmaisut ovat arkikielisiä ja niissä voi tunnistaa erilaisia hyvää lapsuutta kuvaavia elementtejä. Ne liittyvät niin lähisuhteiden tärkeyden ja niiden pysyvyyden painottamiseen kuin lapsen osallisuuden tukemiseenkin. (Pösö 2012, 79, 81.) Lapsen huoltajia ovat pääsääntöisesti hänen vanhempansa, jotka ovat ensisijaisesti vastuussa lapsen suotuisan kehityksen ja hyvinvoinnin turvaamisesta. Lapsen huoltajilla tai huoltajalla on myös ensisijainen vastuu lapsen mielipiteen selvittämisestä. (LHL 3 ja 4 §).

Edellä mainitut lait sisältävät pääosin positiiviksi miellettyjä elementtejä. Ainoastaan LHL 1 §:ssä todetaan negaation kautta, että lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti tai kohdella muulla tavoin loukkaavasti. On mahdollista, että lainsäädännön pääosin positiiviset ilmaisut eivät ohjaa viranomaisia ja muita toimijoita lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta koskevien riskien tarkasteluun niin vahvasti kuin lapsen edun näkökulmasta olisi tarpeen. Lapsen edun käsite ja sen arvioinnissa huomioitavat seikat ovat lähtökohdiltaan laajoja käsitteitä, joille on tulkinnan kautta mahdollista antaa erilaisia merkityksiä eri tilanteissa. Tulkinnan mahdollisuus takaa toisaalta sen, että kussakin yksittäistapauksessa on mahdollista huomioida paremmin juuri siihen liittyvät seikat. Monimutkaisissa ja riskitilanteissa perhetilanteissa käsitteiden laajuus voi kuitenkin vaikeuttaa käytännön ratkaisuja ja näin ollen muodostaa riskin myös lapsen edun toteutumisen kannalta. (Pösö 2012, 81.)

Perustellusti voi kysyä, miten lainsäädännössä määritelty lapsen etu toteutuu käytännön tilanteissa. Toinen asia on se, kyetäänkö lapsen etu huomioimaan nykyisillä keinoilla ja millaisia resursseja, toimenpiteitä tai uusia toimintatapoja vaatisi, jotta se pystyttäisiin huomioimaan paremmin. Pösön (2012) mukaan tärkeää osaa lapsiin liittyvissä kiistanalaisissa tilanteissa näyttelee moraalinen järkeily. Sattumankaan merkitystä ei voine jättää täysin huomiotta. Sattumaa voi olla esimerkiksi se, kuka lapsen asioista päättää, ja millainen tietämys ja kokemus päätöksentekijällä on. Pösön (2012) mukaan moraalista järkeilyä ei voi täysin poistaa esimerkiksi lastensuojelun kaltaisesta toiminnasta, mutta lapsen edun, oikeuksien ja näkökulman sisällöille tulisi etsiä tarkempaa teoreettista näkemystä tai päästä yksilöpohjaisesta katsantokannasta enemmän yhteisö- ja kulttuuripohjaiseen näkemykseen. Pösö (2012) viittaa tähän liittyen myös systeemiteoreettiseen näkökulmaan, jonka mukaan lasta ei saisi irrottaa sosiaalisesta järjestelmästä sen enempää tutkimuksessa kuin lasten parissa tehtävässä työssä. Lapsen riippuvuutta ympäristöstään ei saa sivuuttaa, eikä riippuvuutta saisi ajatella suppeasti pelkästään lapsen ja vanhemman välisenä vuorovaikutuksena. (Pösö 2012, 92–93.)

Omassa tutkimuksessani lapsen edun käsite ohjaa käyttämäni empiirisen aineiston tulkintaa. Painotan aineiston tulkinnassa negatiivisten tunnusmerkkien ja riskiarvioinnin näkökulmaa eli ajattelutapaani ohjaa näkemys siitä, mikä ei ainakaan ole lapsen edun mukaista (Räty 2015, 14). Ymmärrän, että myös omaa tulkintaani ohjaa se, minkä merkityksen annan esimerkiksi niille lainsäädännössä (LSL 4 §) määritellyille seikoille, jotka on huomioitava lapsen etua arvioitaessa. Perustelen lapsen edun käsitteen valintaa sillä, että se on eräänlainen peruskäsite ja jonkinlaisena peruseriaatteena huomioitava seikka kaikissa lapsiin liittyvissä asioissa. Lapsen edun käsite näyttäytyy vahvana erityisesti siitä syystä, että lainsäädäntö velvoittaa huomioimaan sen niin päätöksenteossa kuin muussakin lapsiin liittyvässä toiminnassa.

Tärkeänä osana lapsen edun käsitettä näen sen tulkinnanvaraisuuden. Edellä viitattu moraalinen järkeily on mielestäni tärkeä seikka mietittäessä, miten lapsen etu lopulta määrittyy ja toteutuu. Lapsen edun arvioiminen on yksittäistapauksellista harkintaa, jossa päätöksentekijä antaa merkityksiä myös lainsäädännön ilmaisuille siitä, mitä lapsen etua arvioitaessa on otettava huomioon. Kysymys on siitä, minkä varaan esimerkiksi

palvelu- ja oikeusjärjestelmässä jää se, mitä lapsen tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin ajatellaan olevan, mitä ovat myönteiset ja läheiset ihmissuhteet, hyvä hoito ja kasvatusta ja niin edelleen. Myös lapsen vanhempien välillä voi olla erimielisyyttä siitä, mikä kussakin yksittäisessä tilanteessa on lapsen edun mukaista, eikä vanhempienkaan näkemyksiä ja mielipiteitä ole mahdollista täysin sivuuttaa lasta koskevassa päätöksenteossa. Kyse on monimutkaisesta syy-seuraussuhteiden pohdinnasta, jossa pitäisi huomioida myös päätöksiä ja toimenpiteiden vaikutus lapsen tulevaisuuteen. (Pösö 2012, 78, 81; Rätty 2015, 13.)

2.2 Eron jälkeinen vaino väkivallan muotona

Lähestyn tutkimuksessani eron jälkeistä vainoa naisiin kohdistuvana väkivaltana lähisuhdeväkivallan viitekehyksessä. Lähisuhdeväkivallan käsitettä voidaan käyttää myös entisten puolisoitten välisestä väkivallasta puhuttaessa. Lähisuhdeväkivalta ei käsitteenä kuitenkaan riitä kuvaamaan vainoon liittyviä tilanteita ja prosesseja. Vainoa voi kuvata prosessuaaliseksi verkoksi, joka sitoo uhrin ja rikkoo yksilön perusoikeuksia. Olennainen osa vainoa on vallankäyttö, joka sisältää monenlaisia väkivallan muotoja ja ulottuu monille eri elämänalueille. Se voi myös kohdistua varsinaisen uhrin eli yleensä entisen puolison lisäksi lapsiin ja muihin läheisiin. Vaikka vaino voidaan luokitella yhdeksi väkivallan muotoksi, se eroaa kuitenkin muusta lähisuhdeväkivallasta keston, intensiteetin, tunkeilevuuden, ajoittumisen sekä epäsuorien ja kohdennettujen uhkauksien vuoksi. (Nikupe-teri & Laitinen 2013, 29–31; Logan & Walker 2009, 254.)

Lähisuhdeväkivallasta puhuttaessa täytyy tunnistaa myös kyseisen määritelmän ongelmallisuus. Tämän tutkimuksen näkökulmasta ongelmallisinta lähisuhdeväkivallasta puhuttaessa on se, että silloin vastuuta väkivallasta jaetaan myös niille, jotka eivät käytäydä väkivaltaisesti. Lähisuhde on jo lähtökohtaisesti positiiviseksi koettu ja yhteisyyttä korostava termi, joka saattaa antaa mielikuvan siitä, että väkivalta lähisuhteen kontekstissa on jotakin muuta, tai ei niin vakavaa, kuin millaiseksi väkivallan yleensä miellämme. Myös väkivallan tulkitseminen jonkin muun ongelman seuraukseksi vaikuttaa väkivallan käsittelyyn siten, että väkivalta sinänsä ja sen aiheuttamat seuraukset saattavat jäädä

huomiotta. (Nikupeteri & Laitinen 2013, 36.) Lainsäädännön näkökulmasta ei ole olemassa erikseen lähisuhdeväkivallan kategoriaa. Esimerkiksi pahoinpitely on samaa pahoinpitelyä, kohdistuipa se puolisoon taikka kadulla vastaan tulevaan tuntemattomaan.

Tässä tutkimuksessa käsitän eron jälkeisen vainon kohteena olevat naiset väkivallan uhreina ja vainoamisen rikollisena tekona, joka on puhtaasti tekijän vastuulla. Päivi Honkatukian (2011) mukaan rikoksen uhrien asemaan liittyy edelleen ongelmia, vaikka uhrien asema on viime vuosikymmenten aikana vahvistunut. Uhrien asemaan liittyvät ongelmat näkyvät enemmän käytännön tasolla kuin formaalilla, esimerkiksi lainsäädännön, tasolla. Uhrien kokemuksiin saatetaan suhtautua ristiriitaisesti tai kokemukset ohitetaan palvelu- ja oikeusjärjestelmässä. Uhreilta myös edellytetään vahvaa toimijuutta avun, tuen ja neuvonnan hakemisessa. Rikoksen uhrille eli primaariuhrille rikoksen kohteeksi joutumisesta aiheutuvat seuraukset voidaan luokitella fyysisiin, emotionaalisiin, taloudellisiin ja sosiaalisiin seurauksiin. Myös vaino voi aiheuttaa traumaperäisiä oireita, työstä poissaoloa ja esimerkiksi tiettyjen tilanteiden ja paikkojen välttelyä. Vainon seuraukset ovat moninaisia, eivätkä ne rajoitu pelkästään primaariuhriin. (Honkatukia 2011, 1–2, 13; Nikupeteri 2016.) Tämän vuoksi näen vainon myös sosiaalisena ongelmana. Vaino ei koostu vain yksittäisistä rikollisista teoista, jotka kohdistuvat vainon uhriin eli oman tutkimukseni kontekstissa äitiin. Vainon tulkitseminen sosiaaliseksi ongelmaksi tuo esille ne moninaiset ja vakavat seuraukset, joita vaino aiheuttaa äidin ja lapsen elämässä.

Liitän eron jälkeisen vainon tarkastelun myös sukupuolistuneen väkivallan teorioihin, koska ymmärrän naiseen kohdistuvan eron jälkeisen vainon sukupuolten väliseen tasa-arvoon ja valtaan liittyvien kysymyksien kautta, joita kulttuuriset ja yhteiskunnalliset rakenteet osaltaan ylläpitävät. Tutkimusten mukaan naiset joutuvat miehiä useammin ex-puolison vainon kohteeksi (Tjaden & Thoennes 1998; Dovelius, Öberg & Holmberg 2006). Erityisesti miesten väkivaltainen käytös parisuhteen aikana lisää riskiä väkivallan jatkumisesta myös parisuhteen päättymisen ja erilleen muuton jälkeen (Piispa 2006, 59). Lähisuhdeväkivalta parisuhteen aikana voi merkitä lisääntyneenä riskinä myös eron jälkeisen vainon näkökulmasta (Burgess, Baker, Greening, Hartman, Burgess, Douglas & Halloran 1997; Brewster 2003; Ekbrand 2006). Tutkimusten mukaan miesten kohdalla ex-

puolison väkivallan kohteeksi joutuminen parisuhteen päättymisen jälkeen on huomattavasti epätodennäköisempää kuin naisten kohdalla, vaikka miehet olisivat kokeneet väkivaltaa parisuhteen aikana yhtä usein kuin naiset (Heiskanen & Ruuskanen 2010).

Sukupuolistuneen väkivallan teoriassa on olennaista ymmärtää väkivaltakokemusten moniulotteisuus sekä väkivallantekojen erot ja prosessuaalisuus. Väkivalta ei ole vain negatiivista ja ulospäin selkeästi näkyvää vallankäyttöä, eikä pelkästään uhrin ja tekijän välistä. Palvelu- ja oikeusjärjestelmän sisällä käytetään myös valtaa esimerkiksi eron jälkeisen vainon tilanteissa, joissa positiiviseksi tarkoitettu vallankäyttö voi kääntyä jopa vainoon liittyviä tekoja tukevaksi ja uhria alistavaksi. Kontekstilla on myös suuri merkitys sukupuolistuneen väkivallan teoriassa. Erilaiset sosiaaliset prosessit vaikuttavat siihen, miten väkivalta ilmionä sekä tekijyys ja uhrius tulevat määritellyiksi ja tunnistetuiksi. (Nikupeteri & Laitinen 2013, 40.)

Lapset voidaan määritellä myös eron jälkeisen vainon uhreiksi, koska he kokevat ja näkevät vainoa päivittäisessä elämässään (Nikupeteri & Laitinen 2013, 31). Lasten kohdalla voidaan puhua myös epäsuorasta uhriutumisen, joka tarkoittaa tilannetta, jossa uhri ei ole ollut itse rikoksen kohteena, mutta joutuu käsittelemään väkivallan seurauksia henkilökohtaisella tasolla. Uhriutumiseen liittyy haavoittuvuuden käsite, joka määrittää sen, millaisia ovat uhriksi joutumisen seuraukset. Haavoittuvuus voi liittyä esimerkiksi henkilön ikään ja sosiaaliseen asemaan yhteiskunnassa. Jos haavoittuvuutta ei kyetä tunnistamaan, voivat uhriutumisen seuraukset jäädä havaitsematta palvelu- ja oikeusjärjestelmässä. (Honkatukia 2011, 13–15.) Lapsen kohdalla haavoittuvuuden riskiä voi pitää erityisen suurena johtuen lapsen iästä ja alisteisesta asemasta omiin vanhempiin ja yhteiskunnan eri rakenteisiin nähden. Lapsen haavoittuvuutta lisää myös se, että väkivalta tapahtuu lapsen läheissuhteissa. Kirsti Peltosen (2011, 354–357) mukaan väkivaltainen kasvuympäristö altistaa lapsen kokemuksille, jotka saattavat vaikuttaa lapsen mielenterveyteen sitä heikentävästi sekä näkyä sosiaalisten suhteiden muodostamisen ja ylläpidon vaikeutena. Peltonen (2011, 354–357) toteaa, että uhkaavaksi koettu kotiympäristö saattaa ohjata lasta kiinnittymään myös olemassa oleviin ystävyysuhteisiin sekä niiden tarjoamaan tukeen ja resursseihin.

Naisiin kohdistuvan eron jälkeisen vainon on todettu olevan erittäin haitallista lapsen kokeman hyvinvoinnin ja turvallisuuden kannalta, joka alleviivaa myös lapsen tärkeää suhdetta äitiinsä (ks. Nikupeteri ym. 2015). Äitiä ei näin ollen voi myöskään sivuuttaa lasten kokemusten esiintuojana ja tulkitsijana. Vainon kokemukset lähentävät turvallisuuden tunnetta etsiviä äitiä ja lapsia. Tämän seurauksena monilla äideillä on voimakas sosiaalinen ja emotionaalinen yhteys omiin lapsiinsa ja lapsien voi yhtä lailla olettaa kokevan voimakasta yhteyttä omaan äitiinsä. Lapset tuovat äideille myös positiivisen merkityksen vainon vuoksi rajoittuneeseen ja ongelmatäyteiseen elämään. (Nikupeteri 2016, 7.)

Suomessa vaino on ollut kriminalisoitua vuoden 2014 alusta lähtien. Rikoslain (RL, 19.12.1889/39) 25 luvun 7 a §:n mukaan:

”Vainoamiseen syyllistyy se, joka toistuvasti uhkaa, seuraa, tarkkailee, ottaa yhteyttä tai muuten näihin rinnastettavalla tavalla oikeudettomasti vainoaa toista siten, että se on omiaan aiheuttamaan vainotussa pelkoa tai ahdistusta.”

Vainoamisesta voidaan tuomita sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. On tärkeää huomata, että vainoaminen on virallisen syytteen alainen rikos, jolloin poliisi voi tutkia ja syyttää nostaa syytteen riippumatta siitä, vaatiiko asianomistaja eli uhri teki-
jälle rangaistusta.

Huolimatta siitä, että vainoaminen on rangaistava teko, liittyy vainon tunnistamiseen ja sen kokemiseen väkivaltana kuitenkin ongelmia. Ensinnäkin uhrin eivät välttämättä miellä vainoa väkivallaksi, ja hakevat apua vasta sitten kun eivät omilla keinoillaan kykene enää selviytymään. (Nikupeteri & Laitinen 2013, 35.) Lisäksi on mahdollista, että uhri ymmärtää olevansa vainon kohteena, mutta mieltää useat muutkin rikokset osaksi vainoa, vaikka rikosoikeudellisessa mielessä olisi kyse erillisistä teoista. Tilanne saattaa käytännössä olla sellainen, että vainoaja kohdistaa uhriin esimerkiksi puolen vuoden aikana vainoamisen ohella pahoinpitelyjä ja laittomia uhkauksia. Nämä saattavat uhrin näkökulmasta näyttäytyä osana samaa vainoa, mutta rikosoikeudellisesti kyse on itsenäisistä teoista, joita vainoamisrikos ei sisällä. (HE 19/2013.) Tilannetta voi myös pohtia

siltä kannalta, miten uhrin näkemys vainosta rikoksena vaikuttaa esimerkiksi siihen, mitä hän kokee tarpeelliseksi ilmoittaa poliisille, ja mitä hän jättää ilmoittamatta.

Väkivallan eri muotoja ei kyetä välttämättä tunnistamaan myöskään palvelu- ja oikeusjärjestelmän sisällä. Väkivallan eri muotojen tunnistaminen olisi tärkeää erityisesti eron jälkeisen vainon tilanteissa, jotta välttyttäisiin tulkitsemasta tilanteita väärin. Pelkona on esimerkiksi se, että vainoaminen jää vain sakkorikokseksi, vaikka siitä olisi mahdollista tuomita myös vankeutta. Kun oikeusprosessiin lähteminen on jo lähtökohtaisesti raskasta ja vainon toteennäyttäminen vaikeaa, voi olla, etteivät uhrit lähde kovin helposti viemään asiaa eteenpäin etenkin, jos on jo etukäteen odotettavissa, että rikosprosessin lopputulos on uhrin näkökulmasta lähes merkityksetön. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että rangaistuksella ei ole toivottua vaikutusta tekijän käyttäytymiseen. Riskinä on myös, että vainoamista koskevaan pykälään niputetaan muitakin vakavia rikoksia, joista pitäisi tuomita erikseen. Tällaisia erikseen tuomittavia rikoksia ovat esimerkiksi jo edellä mainitut pahoinpitely ja laitton uhkaus. (Riihinen 2014.)

Myös palvelu- ja oikeusjärjestelmän toimijoiden erilaiset tulkinnat vaikuttavat siihen, miten vainon uhreja kyetään auttamaan. Kun väkivallasta puhutaan esimerkiksi perhe- tai parisuhdeväkivaltana, saatetaan tahattomasti pitää yllä jonkinlaista perheyhteyttä ainakin diskurssin tasolla, vaikka parisuhteen päättymisestä olisi kulunut jo pitkä aika. Tunnistamista vaikeuttaa myös vainoon sisältyvien tekojen prosessuaalisuus ja toistuvat teot, jotka saattavat ulkopuolisen silmin vaikuttaa jopa ystävällisiltä yrityksiltä pitää yhteyttä entiseen puolisoon ja lapsiin. (Nikupeteri & Laitinen 2013, 34–36.) Hallituksen esityksessä (HE 19/2013) todetaan, että vainoamisessa yhtenä tekotapana on yhteyden ottaminen. Esityksen mukaan kyseinen tekotapa sisältää myös erilaiset tekijän näkökulmasta kenties huomionosoituksia merkitsevät teot, kuten kukkien ja lahjojen tuomisen tai lähettämisen. Ongelma lieneekin enemmän siinä, osataanko teot palvelu- ja oikeusjärjestelmässä asettaa oikeaan kontekstiin ja huomioida lisäksi se, mitä ne uhrille merkitsevät.

Eron jälkeinen vaino saatetaan tulkita huoltoriidaksi tai jopa vieraannuttamiseksi (Nikupeteri & Laitinen 2013, 36). Palvelu- ja oikeusjärjestelmän toiminnan näkökulmasta voi-

taisiin perustellusti kysyä, mitä vaino, huoltoriita ja vieraannuttaminen tarkoittavat lapsen näkökulmasta katsottuna, ja kyetäänkö vaino erottamaan huoltoriidasta ja vieraannuttamisesta. Mitä konkreettista merkitystä näiden käsitteiden erottamisella ja tunnistamisella on lapsen aseman kannalta. Tässä opinnäytetyössä keskityn vainon tarkastelemiseen, mutta huoltoriidan ja vieraannuttamisen käsitteet on kuitenkin tärkeä huomioida tarkasteltaessa vainon tunnistamista. Palvelu- ja oikeusjärjestelmän kannalta tärkeä kysymys on esimerkiksi se, miten vaino voi joissain tapauksissa jatkua vuosia niin, ettei toimintaa saadaan loppumaan. Vainon nimeäminen ja tulkitseminen huoltoriidaksi tai vieraannuttamiseksi liittyy siihen, että väkivalta mielletään riidaksi ja vaikean parisuhteen ongelmaksi eli vuorovaikutussuhteeseen liittyväksi (ks. Hautanen 2010). Vaino pitäisi kuitenkin ymmärtää tekijän vastuulla olevana väkivaltana ja rikoksena, ei naisen ja ex-puolison vuorovaikutukseen liittyvänä ongelmana.

Suvi Keskinen (2005) on tutkinut, miten väkivalta ymmärretään väkivaltatyössä. Hän nimeää vastuuttamiseksi sen, kun väkivallan ajatellaan olevan puhtaasti tekijän vastuulla ja samalla vakava rikos. Vastuuttaminen edellyttää kuitenkin työntekijältä neutraaliudesta luopumista ja muuttaa myös työntekijän asemaa suhteessa parisuhteen osapuoliin. (Keskinen 2005, 160.) Tähän liittyy myös ajatus siitä, että väkivallantekijöitä ei perinteisesti ole veloitettu palvelujärjestelmän taholta toimimaan, vaan fokus on pääsääntöisesti ollut väkivallan uhreissa. Väkivallantekijöille suunnatut auttamiskanavat perustuvat vapaaehtoisuuteen, eikä väkivaltaisilta miehiltä vaadita esimerkiksi lasten tapaamisten järjestämisen yhteydessä näyttöä turvallisuudestaan. (Ronkainen 2006, 535; Keskinen 2005.) Tapaamisten turvallisuuden punninta jää lopulta viranomaisen vastuulle lapsen edun punninnan yhteydessä. Käsitystä väkivallan sivuuttamisesta päätöksenteossa tukee esimerkiksi Ruotsissa tehty tutkimus (Bruno 2015), joka koski oikeuden päätöksiä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista asioista. Tutkimuksen perusteella oli havaittavissa muun muassa, että lapsen turvallisuuden näkökulma jää toisarvoiseksi verrattuna kontaktin ylläpitämisen näkökulmaan suhteessa väkivaltaiseen isään. Näyttäisi, että lapsen oikeudet jäävät toteutumatta erityisesti niissä tapauksissa, joissa lapsen isä on niin sanottu ”pohjoismainen isä” eli etuoikeutettu aikuinen valkoinen mies. (Bruno 2015, 167.)

Väkivaltaan liittyy olennaisesti vallankäyttö. Valta voidaan käsitteenä jakaa kolmeen eri tasoon: henkilökohtaiseen, kulttuuriseen ja rakenteelliseen. Henkilökohtaiseen tasoon liittyvät esimerkiksi kyky saavuttaa omat tavoitteensa ja kyky kommunikoida. Kulttuurinen taso liittyy erityisesti kieleen ja diskurssiin. Tieto muovautuu diskurssissa ja on itsessään vallan lähde. Diskursseista muodostuu vähitellen ikään kuin sanomattomia sääntöjä tai ennalta annettuja oletuksia, jotka muovaavat todellisuutta. Diskursseihin sisältyvä valta antaa joillekin yksilöille tai ryhmille dominanssin määritellä, mikä on esimerkiksi tavanomaista, normaalia ja hyväksyttävää tai päinvastoin poikkeavaa ja muista erottavaa. Rakenteellinen valta viittaa yksilön asemaan sosiaalisessa hierarkiassa, jonka arvojärjestys rakentuu diskurssissa. Esimerkiksi sukupuoli ja ikä ovat tekijöitä, joka asettavat yksilön omalle paikalleen ja tiettyyn asemaan yhteisössä. (Thompson 2007, 4–6.)

Vallan käsitteen näkökulmasta lapsen asema on hänen ikänsä vuoksi yleensä aina alisteinen aikuisiin ja omiin vanhempiin nähden. Kun puhutaan eron jälkeisestä vainosta miesten naisiin kohdistamana ja sen vaikutuksista lapseen, on tarkasteltava myös laajemmin naisten asemaa yhteiskunnassa. Suvi Ronkaisen (2002) mukaan ja sukupuolistuneen väkivallan teorian näkökulmasta voidaan todeta, ettei naisten yhteiskunnallinen, taloudellinen ja kulttuurinen asema ole kaikilta osin tasa-arvoinen miesten kanssa. Miehillä on enemmän valtaa ja oikeuksia, ja heillä on tällöin myös enemmän mahdollisuuksia sortaa ja alistaa heikompiin joko tietoisesti tai tiedostamatta. Naisen aseman alisteisuutta verrattuna miehen asemaan on selitetty esimerkiksi patriarkaattiteorioiden avulla. Ajattelutapa on silloin rakennekeskeinen ja sukupuolten välisen epäsymmetrian ajatellaan olevan yhteiskuntaa järjestävä rakenne tai periaate. Ronkainen (2002) puhuu intiimistä väkivallasta, jota myös vainon voi katsoa olevan. Jos intiimiä väkivaltaa jäsenetään patriarkaatti-käsitteen kautta, valta ei tule henkilökohtaisesta kokemuksesta, vaan väkivallan rakenteellistumisesta. Jos valtio ei ole kiinnostunut puuttumaan intiimiin väkivaltaan, siitä tulee miesten valtaresurssi. (Ronkainen 2002, 208–209.)

Myöhemmin keskustelu vallasta on muuttunut keskusteluksi toimijuudesta. Toimijuuteen liittyy vastuullisuus, joka näyttäytyy ongelmallisena erityisesti intiimin väkivallan ja naisten näkökulmasta. Palvelu- ja oikeusjärjestelmämme olettaa esimerkiksi, että väkivaltaisen parisuhteen päättyessä ja väkivallan jatkuessa parisuhteen päättymisen jälkeen uhrit osaavat hakea apua itselleen ja lapsilleen, ja pystyvät toimimaan tehokkaasti

ja järkevästi esimerkiksi rikosilmoitusta tehtäessä sekä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta sovittaessa. (Ronkainen 2002, 211–213.)

Lapsen vallan näkökulmasta ongelmallista on lapsen kyvyttömyys osallistua aikuisten tasolla käytävään diskurssiin. Yleensä lapsen valtaa hänen puolestaan käyttävät molemmat tai toinen vanhemmista tai vaihtoehtoisesti viranomainen. Tähän liittyy myös kysymys siitä, tuleeko lapsi kuulluksi, koska lapsen edun arvioiminen edellyttää lapsen mielipiteen selvittämistä. Lapsen kuuleminen liittyy laajemmin myös lapsen osallisuuden vahvistamiseen. (Räty 2015, 185.) Lapsen kuulemiseen liittyy kuitenkin käytännön tasolla erilaisia ongelmia, jotka voivat vaikuttaa siihen, ettei lapsi lopulta tule kuulluksi (ks. Pösö 2012, 85–86). Usein, kun aikuiset puhuvat esimerkiksi lapsuudessaan kokemastaan kaltoinkohtelusta, nousee esille kysymys, miksi kukaan ei kuullut, nähnyt tai huomannut mitään. Tämä voi johtua siitä, että lapsen kokemukset sanoitetaan yleensä aikuisen avulla tai aikuisen kautta, jolloin lapsen sanoma voi vääristyä tai jäädä kokonaan huomioidatta. Lapsen sanomaa ja kokemuksia saatetaan myös vähätellä ja mitätöidä, tai niitä ei uskota. (Pösö 2012, 87.) Marjatta Bardyn (1996; 2009, 19) jaottelun mukaan lapsen valta muodostuu sen mukaan, mikä on lapsiväestölle varattu tila yhteiskunnan eri rakenteissa tai osana aikuismielen rakennetta.

Valta liittyy olennaisesti myös eron jälkeisen vainon tilanteisiin sekä suoraan että epäsuorasti lapsiin kohdistuen. Se liittyy myös lasten mahdollisuuksiin vaikuttaa omaan tilanteeseensa. Vallan näkökulmasta lapsen tilannetta voi tarkastella esimerkiksi empowerment-teorian avulla käänteisesti kiinnittämällä huomion riskeihin, joita eron jälkeinen vaino voi lapselle aiheuttaa. Empowerment-teoriassa nähdään sosiaalityön näkökulmasta tärkeänä niin sanottu asianajollinen työote (ks. Adams 2003). Esimerkiksi lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvänä periaatteena on, että vanhempien tulisi sopia lapsen asioista pääsääntöisesti keskenään, jolloin viranomaisille jää lähinnä avustava ja auttava rooli (Valkama & Litmala 2006, 14.) Viranomaisten avustava ja auttava rooli voi vaikuttaa siihen, että asianajollinen työote ei välttämättä ole mahdollinen tai aiheuttaa ainakin ristiriitaa puolueettomuuden näkökulmasta suhteessa lapsen vanhempiin. Kysymys on tällöin siitä, miten lapsen valtaistuminen kyetään turvaamaan, ja tulisiko asianajollista työotetta soveltaa esimerkiksi silloin, kun lapsen huoltaja ja lähi-vanhempi on vainon kohteena.

3 Tutkimuksen toteuttaminen

3.1 Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimussuuntaus

Olen käyttänyt tutkimuksessani fenomenologis-hermeneuttista lähestymistapaa. Tämä johtuu siitä, että en tutki lasten kokemuksista sinänsä, vaan haluan lapsen edun käsitteen avulla ymmärtää ja tulkita eron jälkeisen vainon vaikutuksia lapsen asemaan sekä eron jälkeisen vainon aiheuttamia riskejä lapsen hyvinvoinnille ja turvallisuudelle. Tulkintaani ohjaa se, mikä ei ainakaan ole lapsen edun mukaista (Räty 2015, 14). Tutkimuskysymykseni liittyvät siihen, millaisia riskejä eron jälkeisen vainon tilanteet aiheuttavat lapsen hyvinvoinnille ja turvallisuudelle sekä siihen, millaisena eron jälkeinen vaino näytetään lapsen näkökulmasta. Aineiston perusteella on myös mahdollista tehdä tulkintoja siitä, millaiset tekijät haastavat lapsen edun toteutumista, ja mitä lapsen edun toteuttaminen edellyttää eron jälkeisen vainon tilanteissa. Käyttämäni aineiston avulla on mahdollista tavoittaa vainon kohteena olevien naisten kokemuksia, joihin lapset olennaisena ja erottamattomana osana kuuluvat.

Fenomenologiassa keskeisin tutkimuskohde on ihmisen kokemus (Metsämuuronen 2006, 152). Fenomenologia voidaan ymmärtää tieteellisenä lähestymistapana, tutkimusotteena tai metodina. Filosofisena suuntauksena fenomenologia voidaan jakaa deskriptiiviseen ja hermeneuttiseen fenomenologiaan. Edmund Husserlin edustama deskriptiivinen fenomenologia painottaa puhdasta kokijaa ja kokemusta (Niskanen 2005, 105). Martin Heideggerin edustamassa hermeneuttisessa fenomenologiassa painottuu ihmisen ja ulkoisen todellisuuden välinen erottamaton suhde. Ihminen on aina suhteessa siihen tilanteeseen, johon hän on syntynyt, ja jossa hän on kasvanut. Ihmisen maailmassa olemisen (*täälläolo*) muodostuu yhdistelmistä, joista osaan hän voi myös itse vaikuttaa. Toiset ihmiset tuovat maailmassa olemiseen ulottuvuuden, joka luo historiallisia, sosiaalisia ja kulttuurisia merkityksiä. (Metsämuuronen 2006, 153–156.)

Hermeneuttiseen lähestymistapaan liittyy vahvasti ymmärtämisen ja tulkinnan käsitteet. Fenomenologiseen tutkimukseen hermeneuttinen ulottuvuus tulee mukaan

yleensä juuri tulkinnan tarpeen kautta, jossa tulkinnan kohteena ovat ihmisen ilmaisut. Niin kielelliset kuin muutkin keholliset ilmaisut kantavat merkityksiä, joita voidaan lähestyä vain ymmärtämällä ja tulkitsemalla. Hermeneuttiseen tutkimukseen liittyy myös hermeneuttisen kehän käsite, joka kuva ymmärtämiseen tähtäävää systemaattista tulkintojen tekemisen prosessia, jossa yksityiskohtien tulkinta vaikuttaa kokonaisuuden tulkintaan ja tutkimuskohteesta tehtyjen tulkintojen uudelleen tulkitseminen tuottaa yhä laajenevaa ymmärrystä kohteesta. Tulkintojen tekemisen prosessissa tutkijan tulisi myös kyetä vapautumaan oman perspektiivinsä minäkeskeisyydestä. (Laine 2015, 33, 38.)

Fenomenologiassa korostuu yksilön perspektiivi, mutta se ei kuitenkaan tarkoita yhteiskunnallisen tai yhteisöllisen näkökulman väheksymistä. Yksilöiden välinen samanlaisuus on löydettävissä erilaisista yhteiskunnallisista ja kulttuurisista konteksteista, jonka vuoksi yksilön kokemusten tutkiminen paljastaa myös jotain yleistä. Hermeneuttisessa tutkimuksessa ei pyritä löytämään yleisiä säännönmukaisuuksia yksittäistapauksista yleistämällä. Sen sijaan hermeneuttisesti orientoitunutta tutkijaa kiinnostaa myös kokemusten ainutkertaisuus ja ainutlaatuisuus. (Laine 2015, 32.)

Omassa tutkimuksessani en myöskään pyri löytämään yleisiä säännönmukaisuuksia, vaan ymmärtämään eron jälkeisen vainon kohteena olevien naisten merkitysmaailmaa ja erityisesti lapsen hyvinvointiin ja turvallisuuteen kohdistuvia riskejä tässä merkitysmaailmassa lapsen edun käsitteen avulla. Käyttämästäni aineistosta on kuitenkin löydettävissä myös jotain yleistä, koska eron jälkeisen vainon voi paikantaa tietynlaisiin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin konteksteihin. Samalla olen myös kiinnostunut naisten kertomuksissa esille tulevien tilanteiden ainutkertaisuudesta ja ainutlaatuisuudesta. Tämä näkökulma liittyy myös tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä käyttämäni lapsen edun käsitteeseen. Kyseiseen käsitteeseen liittyy yhteiskunnallisten ja kulttuuristen diskurssien muovaamaa yleistettävyyttä ja se on myös institutionalisoitunut lainsäädäntöön. Kuitenkin lapsen etu arvioidaan lopulta jokaisen lapsen kohdalla erikseen. Siinä mielessä myös lapsen etu näyttäytyy joka hetki ainutlaatuisena ja ainutkertaisena. Sen voi nähdä toisaalta lapsen edun käsitteen vahvuutena, mutta toisaalta myös sen heikkoutena.

Juha Perttulan (2005, 142) mukaan hermeneuttinen tutkimus on peruslähtökohdiltaan subjektiivista, jolloin tutkimuksellinen ymmärrys rakentuu tutkijan tajunnallisessa suhteessa aineistoon. Hermeneutiikan peruslähtökohta onkin, että mikään ymmärtäminen ei ala tyhjästä, vaan taustalla on aina jotain ennalta ymmärrettyä. Tutkimuksessa on siis mukana myös tutkijan oma ymmärrys, jota määrittävät muun muassa tutkijan elämäkokemukset, koulutustausta ja esimerkiksi käytännön sosiaalityössä kohdatut ihmiset ja tilanteet. Hermeneuttinen lähestymistapa tarkoittaa uuden ymmärryksen syntymistä sitä kautta, että tutkija ymmärtää myös omat lähtökohtansa. Tutkimuksen kriittisen tarkastelun mahdollistamisen kannalta on tärkeää, että tutkija tuo esille erilaisista taustaoletuksista ja -näkemyksistä sekä tulkinnan lähtökohdista rakentuvan esiyymmärryksensä. (Ricoeur 1984; Gadamer 1999.)

Oma esiyymmärrykseni pohjautuu siihen, että tulkitsen omassa tutkimuksessani samantaisia tilanteita, joiden parissa olen sosiaalityöntekijänä työskennellyt. Lastenvalvojan ja lastensuojelun sosiaalityöntekijän työkokemukseen perustuva esiyymmärrykseni on auttanut vainoon liittyvien asioiden tunnistamisessa ja tilanteiden tulkitsemisessä. Vaikka en koe omaavani ensikäden tietoa eron jälkeisestä vainosta, on koulutustaustaan ja työkokemukseen perustuva tieto vaikuttanut ajatteluuni ja tulkintoihini tutkimuksen edessä. Se, etten koe omaavani ensikäden tietoa eron jälkeisestä vainosta, voi johtua siitä, etten ole kohdannut eron jälkeiseen vainoon liittyviä tilanteita käytännön työssä tai siitä, etten ole osannut tunnistaa vainoa, vaan olen mieltänyt tilanteet esimerkiksi huoltoridoiksi tai vieraannuttamiseksi. Aiemman oikeustieteen koulutuksen ja alan työkokemuksen kautta kykenen hahmottamaan myös oikeusjärjestelmän toimintaa.

Yhtenä tutkimuksellisena viitekehyksenä käytän myös sosiaalisen konstruktionismin teoriaa, jonka avulla paikannan vainon sosiaalisissa prosesseissa ja suhteissa muodostuvaksi ongelmaksi. Sosiaalisten ongelmien konstruktionistisen käsityksen mukaan sosiaaliset ongelmat muotoutuvat sosiaalisissa prosesseissa ja suhteissa. Sosiaalinen ongelma muodostuu siitä, kun jokin asiantila koetaan sellaiseksi, että siihen tulee puuttua esimerkiksi oikeusjärjestelmän taholta. Ongelmasta tulee merkityksellinen, kun se tunnustetaan ja se institutionalisoituu ongelmaan liittyvien diskurssien kautta. (Loseke & Best 2003.)

Sosiaalisen konstruktionismin ajattelutavan mukaisesti sosiaalinen todellisuus rakentuu kielellisessä vuorovaikutuksessa. Todellisuuden ei tällöin ajatella olevan absoluuttista, vaan jokainen kertoja konstruoi siitä oman versionsa erilaisten selitystapojen ja kertomuksien kautta. (Berger & Luckman 1994.) Tulkitsen naisten kertomuksia eron jälkeisestä vainosta sosiaalisen konstruktionismin kehyksessä, jossa tulkintaani ohjaa lapsen edun käsite.

3.2 Aineiston hankinta ja analysointi

Fenomenologinen metodi asettaa vaatimuksia myös aineiston hankinnan tavoille. Aineisto tulisi hankkia niin, että tutkija vaikuttaisi mahdollisimman vähän tutkittavien esille tuomiin kokemuksiin. Tutkimustilanne tulisi luoda sellaiseksi, että tutkittavat kykenevät vapaasti ja avoimessa ilmapiirissä tuomaan esille kokemuksiaan, joita ovat arkielämässä kokeneet. Lisäksi tutkimuskysymysten tulisi olla mahdollisimman avoimia, jotta tutkittavilla olisi mahdollisuus liittää vastauksiinsa mielikuvia ja elämyksiä aiheesta mahdollisimman laajasti. Riippumatta aineiston hankintatavasta, muutetaan se fenomenologisessa tutkimuksessa aina kirjalliseen muotoon. Jos aineisto kerätään esimerkiksi haastattelemalla, tulee haastattelut nauhoittaa tai videoida ja muuttaa ne tekstimuotoon. Haastateltavien määrä voi vaihdella fenomenologisessa tutkimuksessa noin kudesta useisiin kymmeneen. Vaikka fenomenologiassa tavoitteena ei ole aineiston laajuus sinänsä, voi pieni haastateltavien määrä vaikuttaa kuitenkin siten, että kokemuksen koko kirjoa ei välttämättä saada esiin. Tärkeintä on kuitenkin löytää sellaisia haastateltavia, joilla uskotaan olevan kokemusta tutkittavasta ilmiöstä. (Metsämuuronen 2006, 152, 170–172.)

Tutkimusaineistoni koostuu VARJO-hankkeessa kerätystä naisten vertaisryhmän aineistosta. Vertaisryhmä oli eron jälkeisen vainon kohteena oleville naisille suunnattu kokeiluryhmä, jossa tavoitteena oli tuottaa tietoa vainosta ilmiönä sekä kerätä tietoa vainosta VARJO-hankkeelle ja mahdolliseen tutkimuskäyttöön. Vertaisryhmä kokoontui kymmenen kertaa ja tapaamiset nauhoitettiin ensimmäistä tapaamista lukuun ottamatta. Ryhmän ohjaajina toimi kaksi väkivaltatyöntekijää ja vainon kohteena olevia naisia ryhmään

osallistui yhteensä neljä. Kaikilla naisilla oli yksi tai useampi lapsi. Yksi neljästä osallistujasta tuli ryhmään vasta tapaamisten loppupuolella ja yksi osallistuja joutui lopettamaan vertaisryhmässä käymisen, kun ryhmätapaamisista oli käyty noin puolet.

Nauhoitettuja vertaisryhmätapaamisia oli yhteensä yhdeksän ja tapaamiset kestivät tunnista noin puoleentoista tuntiin. Ryhmätapaamisissa oli etukäteen sovitut teemat: turvallisuus, arjessa jaksaminen, oikeudelliset prosessit, lapset, verkosto sekä vainon kriminalisointi, teknologinen vaino ja vainoaja. Kolmella tapaamiskerralla ei ollut etukäteen sovittua teemaa. Osallistujat sivusivat edellä mainittuja teemoja kaikilla tapaamiskerroilla, mutta eri painotuksin ja eri järjestyksessä. Tärkeimmiksi nousivat turvallisuutta, arjessa jaksamista, oikeudellisia prosesseja sekä lapsia koskevat keskustelut. Lapsia koskeviin keskusteluihin liittyi vahvasti myös lapsen ja etävanhemman yhteydenpitoa koskevat asiat. Eron jälkeisen vainon tilanteissa äidit ja lapset ovat tekemisissä yleensä useiden eri viranomaistahojen kanssa. Käyttämässäni aineistossa tulivat esille ainakin poliisi, lastensuojelu, ensi- ja turvakoti, Rikosuhripäivystys, asianajajat tai muut oikeudelliset avustajat, tuomioistuimet, tapaamispaikan valvojat ja tukihenkilöt.

Tutkimuksessani tarkasteltavan ilmiön rajaukseen on vaikuttanut aineiston sisältö. Tarkastelu kohdistuu eron jälkeiseen aikaan, johon liittyy ex-puolison naiseen kohdistamaa vainoksi luokiteltavaa toimintaa. Koska käytän eron jälkeisen vainon kohteena oleville naisille suunnatussa vertaisryhmässä kerättyä aineistoa, rajaa se tarkastelua myös siten, että vainon kohteena olevien miesten tarinoita ei tutkimuksessa kuulla. Eron jälkeinen vaino on VARJO-hankkeen tiedotteessa määritelty siten, että se on:

”Toistuvaa, ei-toivottua, häiritsevää seuraamista tai yhteydenottoja, jotka voivat aiheuttaa pelkoa. Se voi olla perättömien tietojen levittämistä, omaisuuden tuhoamista, pelottelua, uhkailua ja väkivaltaa tai tietojen kaappaamista ja väärinkäyttöä. Se voi kohdistua myös vainotun läheisiin.”

Tiedotteessa todetaan myös, että vainon kestolla ja sen muodolla tai vakavuudella ei ole merkitystä ryhmään osallistumisen kannalta. Vertaisryhmän ohjaaja on tavannut etukäteen kaikki ryhmästä kiinnostuneet tarkoituksenaan kartoittaa, sopiiko ryhmään osallistuminen naisten elämäntilanteeseen. Tämä on vaikuttanut siihen, keitä kyseiseen ryhmään on lopulta osallistunut.

Katson, että aineiston hankinta on omassa tutkimuksessani tapahtunut fenomenologisen metodin periaatteita noudattaen. En ole tutkimuksen tekijänä voinut etukäteen vaikuttaa siihen, keitä vertaisryhmään on osallistunut tai siihen, mitä aiheita tapaamisissa on käsitelty. Vertaisryhmään ovat valikoituneet eron jälkeisen vainon kohteeksi joutuneet naiset, joiden kanssa ryhmän ohjaaja on erikseen, ennen varsinaista ryhmään osallistumista, käynyt läpi sen, onko ryhmään osallistuminen tarkoituksenmukaista vainon kohteeksi joutuneen elämäntilanteessa. Olen tutkijana sivullinen vertaisryhmän muodostumiseen, tapaamisiin ja tapaamisten sisältöihin liittyviin prosesseihin nähden. Valmiin aineiston käyttäminen on tarkoittanut toisaalta myös sitä, etten ole voinut tehdä tarkentavia kysymyksiä osallistujille.

Etukäteen valittuja aiheita ei noudatettu tapaamisissa, vaikka osallistujat keskustelivatkin useista etukäteen valituista aiheista. Osallistujat saivat vapaasti valita ne aiheet, mistä kullakin tapaamiskerralla halusivat keskustella ja he myös saivat keskustella aiheista hyvin laajasti. Ohjaajat eivät juurikaan puuttuneet keskustelujen kulkuun. Myös kokeneiden väkivaltatyöntekijöiden läsnäolon voi olettaa vaikuttaneen siihen, että vertaisryhmässä on muodostunut luottamuksellinen ilmapiiri, jossa osallistujien on ollut helppo kertoa vainokokemuksistaan (ks. Nikupeteri & Laitinen 2013, 31–32). Asetelma vertaisryhmässä olisi todennäköisesti ollut erilainen, jos väkivaltatyöntekijöiden tilalla olisi ollut henkilö tai henkilöitä, joilla ei ole samanlaista työkokemukseen perustuvaa ja ilmiötason tietoa eron jälkeisestä vainosta.

Aineiston analysoinnissa olen noudattanut aineistolähtöisen sisällönanalyysin periaatteita. Sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jossa tarkastellaan jo valmiiksi tekstimuotoisia tai sellaiseksi muutettuja aineistoja eritellen, yhtäläisyyksiä ja eroja etsien sekä tiivistäen. Sisällönanalyysin avulla tutkittavasta ilmiöstä pyritään muodostamaan tiivistetty kuvaus, joka kytkee tutkimuksen tulokset laajempaan kontekstiin ja käsiteltävää aihetta koskeviin muihin tutkimustuloksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 105.) Analyysiäni voi kuvata myös teoriasidonnaiseksi siinä mielessä, että analyysini kytkeytyy lapsen edun käsitteeseen, mutta ei kuitenkaan suoraan pohjautu teoriaan tai nouse teoriasta (Eskola 2015, 188).

Analyysini on myös fenomenologisesti ja hermeneuttisesti orientoitunutta. Aineistossa naiset eivät juurikaan kuvaile lasten kokemuksia sinänsä, mutta lasten tilanne tulee jollain tasolla esille lähes kaikissa niissä vainokokemuksissa, joista naiset puhuvat vertaisryhmätapaamisissa. Hermeneuttiseen lähestymistapaan liittyvän tulkinnan avulla olen pyrkinyt löytämään naisten merkitysmaailmasta lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta heikentäviä tekijöitä, joilla taas on liittymäkohtansa erilaisiin kulttuurisiin ja rakenteellisiin tekijöihin. Tulkitsen äitiin kohdistuvan eron jälkeisen vainon vaikutuksia lapsen hyvinvointiin ja turvallisuuteen lapsen edun käsitteen avulla. Katsantokantani on siis laajempi kuin se olisi pelkästään naisten vainokokemuksiin keskittyvänä.

Aloitin tutkimusaineiston analyysin nauhoitusten kuuntelemisella. Ensimmäisen kuuntelukerran aikana tein muistiinpanoja asioista, mitkä koin tärkeiksi tutkimuskysymysteni ja näkökulmani kannalta. Kiinnitin myös huomiota siihen, miten lapset tulevat esille äitien kertomuksissa ja minkälaisista vainoon liittyvistä tilanteista he ylipäättään puhuvat. Vaikka osalla tapaamiskerroista oli etukäteen sovittuja teemoja, aiheet eivät kuitenkaan valikoituneet pelkästään niiden mukaan, vaan osallistujat puhuivat melko vapaasti sellaisista aiheista, jotka he kokivat ylipäänsä tai juuri sillä hetkellä merkityksellisiksi.

Kuunneltuani läpi kaikki yhdeksän tapaamista, kuuntelin ensimmäisen nauhoitetun tapaamisen toiseen kertaan ja litteroin sen myös kokonaisuudessaan. Ensimmäisellä nauhoitetulla tapaamisella ohjaajat ja osallistujat miettivät yhdessä sitä, mistä aiheista olisi hyvä jatkossa keskustella tai mitkä aiheet ovat niitä, jotka osallistujat kokevat tärkeiksi. Esille nousi kaksi teemaa, joiden voi katsoa läpäisevän kaikkia tapaamisissa käsiteltyjä aiheita ja tilanteita. Nämä kaksi teemaa ovat *pelko ja turvattomuus*, jotka toimivat jonkinlaisina yläkäsitteinä tai määrittäjinä sille, millaiseksi vainon kohteena olevan naisen ja hänen lapsensa elämä muodostuu.

Yläkäsitteiden määrittelyn jälkeen pohdin sitä, miten naisten esille nostamia aiheita voisi luokitella tarkemmin aihealueittain pelon ja turvattomuuden kehyksessä. Koin tämän vaiheen haastavaksi, koska vaino on ilmiönä sen kaltainen, että se kietoutuu kaikille elämänalueille jollain tavalla. Mitään elämänaluetta tai aihetta ei voi rajata selkeästi siten, ettei yhteen alueeseen tai aiheeseen samalla sisältyisi jotakin toista. Tarkoitin tällä sitä,

että esimerkiksi muuttaminen ja lasten ja isän tapaamiset voivat liittyä toisiinsa. Tai esimerkiksi työttömyys voi olla osittain vainon seurausta, joka taas vaikuttaa äidin taloudelliseen tilanteeseen. Se taas saattaa vaikuttaa esimerkiksi äidin mahdollisuuksiin vastata lapsen elatuksesta. Osallistujat puhuivat eri aiheista myös hyvin laajasti. Aineistossa vaino näyttäytyy ilmiönä, josta puhuttaessa on vaikea pysyä tiettyjen aihealueiden tai raamien sisällä. Todennäköisesti sen vuoksi myöskään etukäteen sovitut teemat ja niiden järjestykset vertaisryhmässä käydyille keskusteluille eivät toteutuneet.

Päädyin jaottelemaan aineiston siten, että olen käsitellyt aineistossa esille nousevia pelon ja turvattomuuden kokemuksia arjen tasolla, lapsen ja etävanhemman yhteydenpitoon liittyvinä sekä palvelu- ja oikeusjärjestelmään liittyvinä. Valintani perustui siihen, että aineiston perusteella arjen tilanteisiin, lapsen ja etävanhemman yhteydenpitoon sekä palvelu- ja oikeusjärjestelmän toimintaan liittyi eniten erilaisia kohtuuttomiksi koettuja tilanteita (vrt. Metteri 2012). Kohtuuttomiksi koettuihin tilanteisiin liittyi usein ennustamattomuutta ja äitien tunne siitä, etteivät he voi vaikuttaa omiin tai lapsen asioihin ja niitä koskeviin prosesseihin.

Jatkoin nauhoitusten kuuntelua edellä mainittujen teemoittelujen pohjalta poimien keskusteluista ainoastaan sellaisia aineisto-otteita, joiden koin tukevan omaa näkökulmaani aiheeseen. Vertaisryhmän toisesta nauhoitetusta tapaamiskerrasta lukien olen toisella kuuntelukerralla litteroinut osallistujien puheesta ainoastaan kysymyksenasetteluni kannalta keskeisimmät keskustelut. Tiedostan, että edellä mainitun kaltainen aineiston valikoiva käyttö ennalta päätettyjä teemoja noudattaen sisältää riskin siitä, että jotakin tutkimuksen kannalta tärkeää materiaalia voi jäädä huomioimatta. Olen kuitenkin pyrkinyt kompensoimaan mahdollisia puutteita sillä, että käytin toisen kuuntelukerran ja valikoivan litteroinnin tukena myös aiemmin, ensimmäisen kuuntelukerran aikana, tekemiäni muistiinpanoja.

Käytän jatkossa vertaisryhmään osallistuneista ilmauksia äiti, vainon uhri, vertaisryhmään osallistuja, osallistuja tai nainen. Käyttämällä pääsääntöisesti ilmausta äiti, haluan alleviivata äidin asemaa ja äidin toimintakyvyn säilymisen tärkeyttä lapsen elämässä eron jälkeisen vainon tilanteissa. Vaino ja vainoaminen -termejä olen käyttänyt siten,

että puhun vainoamisesta vain silloin, jos viittaa vainoon rangaistavana tekona. Muutoin puhun vainosta, jonka koen olevan vainoamista laajempi, ilmiötason termi. Vainoajasta käytän termejä vainoaja, ex-puoliso, isä ja lasten isä riippuen asiayhteydestä.

Omassa tutkimuksessani lapsen näkökulman tarkastelu tapahtuu vainon kohteena olevien naisten kertomusten avulla. Yhtenä perusteluna sille, miksi en käyttänyt suoraan lapsilta kerättyä aineistoa, on se, että palvelu- ja oikeusjärjestelmä toimii pääosin aikuislähtöisesti ainakin niissä konteksteissa, joita käsittelen tutkimuksessani. Lapsen koke-musta on tällöin vaikea tavoittaa muutoin kuin aikuisen avulla, jolla on ensikäden koke-musta esimerkiksi palvelu- ja oikeusjärjestelmän toiminnasta. Äitien kertomusten käyt-tämistä lasten näkökulman esiintuojana puoltaa myös se, että lasten on usein vaikea ymmärtää ja sanoittaa aikuisten maailmassa tapahtuvia asioita, kuten vainoa. Lapsilla saattaa olla eron jälkeisen vainon tilanteisiin liittyvää intuitiivista ja fragmentaarista tie-toa, mutta he eivät välttämättä kykene tunnistamaan esimerkiksi mitään väärää isänsä käyttäytymisessä. Lapset saattavat kohdistaa luottamuksen ja epäluottamuksen tun-teita molempia vanhempia kohtaan. (Nikupeteri ym. 2015, 293.) Aineiston kerääminen lapsilta ja lasten kertomusten käyttäminen tutkittaessa eron jälkeistä vainoa on myös eettiseltä kannalta erittäin haastavaa (ks. Nikupeteri & Laitinen 2017), joka myös puol-taa äitien kertomusten käyttämistä lasten näkökulman esiin tuomisessa.

3.3 Tutkimuksen etiikka

Tutkimuseettinen neuvottelukunta on jakanut ihmistieteisiin luettavien tutkimusalojen eettiset periaatteet mietinnössään kolmeen eri osa-alueeseen: tutkittavan itsemäärää-misoikeuden kunnioittamiseen, vahingoittamisen välttämiseen sekä yksityisyyteen ja tietosuojaan (Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mietintö 2009). Pirkko-Liisa Rauhala ja Elina Virokannas (2011) toteavat, että kaikkia edellä mainittuja periaatteita voidaan tulkita sekä väärin tekemisen välttämisen että eettisten ongelmien näkökulmasta. Sosi-aaliryön tutkimuksen kentällä on paljon sensitiivisiksi luokiteltavia aihealueita, joita tut-kittaessa eettiset periaatteet on otettava erityisellä tärkeydellä huomioon. Eron jälkei-

nen vaino sisältää useita sellaisia piirteitä, joiden perusteella sen voi luokitella sensitiiviseksi aiheeksi. Vaino muodostaa fyysisen ja psyykkisen uhan sen kohteena olevalle, jolloin vainon tutkimisessa on huomioitava erityisen tarkoin esimerkiksi se, ettei tutkittavia vahingoiteta tuomalla julki sellaista tietoa, josta tutkimukseen osallistuneen olisi mahdollista tunnistaa.

Merja Laitisen ja Tuula Uusitalon (2007, 317) mukaan sensitiivisen aihe voi liittyä esimerkiksi ihmisille häpeää ja psyykkisiä traumoja tuottaviin tai esimerkiksi torjuttuihin ja vaiettuihin aiheisiin. Sensitiivisten aiheiden parissa tehtävässä tutkimuksessa tutkijan on systemaattisesti arvioitava omaa asemaansa ja vaikutustaan tutkimusprosessiin, joka on osa koko tutkimusprosessin luotettavuutta. Eettiset periaatteet eivät myöskään välttämättä anna valmiita vastauksia, eivätkä kata kaikkia mahdollisia eteen tulevia ongelmatilanteita, jolloin käytännön menettelyt jäävät tutkijan vastuulle ja omaan harkintaan. (Rauhala & Virokannas 2011, 239–241.)

Rauhala ja Virokannas (2011, 244) toteavat, että aiheesta saattaa muodostua sensitiivinen myös silloin, jos arvioidaan sosiaalityöntekijöiden omaa osaamista ja siinä olevia puutteita taikka ammattieettisesti ongelmallisia toimintatapoja. Eettisesti haasteellisen kokonaisuuden tässä tutkimuksessa muodostaa se, että pyrin löytämään ja asettamaan kyseenlaiseksi myös palvelu- ja oikeusjärjestelmään liittyviä ongelmallisia periaatteita ja toimintatapoja. Tällöin kritiikki kohdistuu myös omaan toimintaani sosiaalityöntekijänä.

Yksi osa tutkijuttaani muodostuu siitä, että tutkin vastaavia tilanteita, joita olen kohdannut sosiaalityöntekijänä. Eettisyyden näkökulmasta ongelmaksi voi muodostua esimerkiksi se, kuinka kykenen säilyttämään tutkijuuteen kuuluvan objektiivisuuden ja neutraaliuden siten, etten anna esimerkiksi omien käsiteltävää aihetta koskevien esioletusteni vaikuttaa aineistosta tehtyihin tulkintoihin. Toisaalta työkokemukseen perustuva esiyymmärrykseni on auttanut vainoon liittyvien aiheiden tunnistamisessa ja tilanteiden tulkitsemisessa. Tämä kokemusperäinen tieto on vaikuttanut ajatteluuni ja tulkintoihini, vaikka en varsinaisesti koe omaavani ensikäden tietoa eron jälkeisestä vainosta. Se voi johtua siitä, etten ole kohdannut eron jälkeiseen vainoon liittyviä tilanteita käytännön sosiaalityössä tai siitä, etten ole osannut tunnistaa vainoa, vaan olen mieltänyt tilanteet

huoltoriidoiksi tai vieraannuttamiseksi. Aiemman oikeustieteen koulutuksen ja alan työkokemuksen kautta kykenen hahmottamaan myös oikeusjärjestelmän toimintaa ja sen puutteita, jotka tulevat esille myös käyttämässäni aineistossa.

Opinnäytetöiden osalta, joksi myös oma tutkimukseni lukeutuu, Rauhala ja Virokannas (2011) toteavat, että eettisestä näkökulmasta olisi turvallisempaa aloittaa vähemmän haavoittuvien ryhmien ja vähemmän riskejä sisältävien aiheiden parissa. Yhdeksi vaihtoehdoksi he esittävät valmiiden aineistojen käyttämistä, jolloin eettiset kysymykset suuntautuvat aineistojen käytettävyyteen, niiden käyttämisen taitoihin ja aineistojen valikointiin tutkimuskysymyksen tai -kysymysten näkökulmasta. (Rauhala & Virokannas 2011, 244.) Koen, että omassa tutkimuksessani voin välttää ainakin osan aiheen sensitiivisyyteen liittyvistä eettisistä ongelmista sillä, että käytän valmista aineistoa, joka on kerätty VARJO-hankkeessa. En ole tutkimuksen tekijänä osallistunut aineiston keräämiseen, enkä ole voinut etukäteen vaikuttaa siihen, keitä vertaisryhmään on osallistunut tai siihen, mitä aiheita tapaamisissa on käsitelty. Vertaisryhmään ovat valikoituneet eron jälkeisen vainon kohteeksi joutuneet naiset, joiden kanssa ryhmän ohjaaja on erikseen ennen varsinaista ryhmään osallistumista käynyt läpi, onko ryhmään osallistuminen tarkoituksenmukaista vainon kohteeksi joutuneen elämäntilanteessa. Tutkimuksen tekijänä olen sivullinen ryhmän muodostumiseen, tapaamisiin ja tapaamisten sisältöihin liittyviin prosesseihin nähden.

Eron jälkeisen vainon kohteena oleville naisille suunnatussa tiedotteessa todetaan, että tapaamiset nauhoitetaan, ja aineistoa kerätään tällä tavoin VARJO-hankkeelle sekä yhteistyöyliopistoille mahdolliseen tutkimuskäyttöön. Osallistujilla on siis ollut etukäteen tiedossa, että aineistoa tullaan keräämään nauhoittamalla tapaamiset, mutta ei ilmeisesti täyttä varmuutta siitä, tullaanko aineistoa käyttämään tutkimustarkoituksessa yhteistyöyliopistoissa. Nauhoituksista kävi ilmi, että vertaisryhmään osallistuneet toivoivat, että heidän kokemuksistaan olisi apua niin ammattilaisille kuin toisille vainon kohteeksi joutuneille. Se, antaako vertaisryhmään osallistuneiden edellä mainittu toive jonkinlaisen suuremman eettisen oikeutuksen nauhoitusten käyttämiseen ja aineistotteiden esiintuomiseen, ei ole yksiselitteistä. Samaa ongelmaa ovat pohtineet muun muassa Anna Nikupeteri (2016, 79) sekä Laitinen ja Uusitalo (2007, 324).

Yleisesti voidaan todeta, että esimerkiksi vertaisryhmään osallistujien kokemuksen kannalta on tärkeää, että osallistujat saavat ensinnäkin kokemuksen siitä, että vertaisryhmään osallistuminen hyödyttää heitä itseään, mutta myös siitä, että tutkimustiedon avulla vainon kohteeksi joutuneiden asemaa pystytään parantamaan tulevaisuudessa (ks. Rauhala & Virokannas 2011, 246-251). Tutkimustiedon avulla on mahdollista kehittää esimerkiksi palvelu- ja oikeusjärjestelmän toimintaa lisäämällä tietoa eri väkivaltailmiöistä. Aiheen sensitiivisyys sekä aineiston keräämisen ja käyttämisen tapa asettavat kuitenkin tutkijalle vaatimuksia eettisten periaatteiden osalta erityisesti vahingoittamisen välttämisen sekä yksityisyyden ja tietosuojan näkökulmasta. Tutkimuksen tekijän on esimerkiksi huolehdittava siitä, ettei henkilöitä ole mahdollista tunnistaa, jos vertaisryhmään osallistuneiden kertomuksia tai otteita niistä käytetään esimerkinomaisesti havainnollistamassa tai selittämässä aiheen käsittelyä. Tunnistamiseen liittyvänä eettisenä ongelmana koin myös sen, kuinka paljon vertaisryhmästä on mahdollista antaa yksityiskohtaista tietoa liittyen esimerkiksi kokoontumisaikaan ja -paikkaan sekä osallistujien tai heidän lastensa määrään.

Aineisto-otteiden osalta koin ongelmalliseksi sen, mitä voin tuoda julki. Aineisto-otteiden anonymisointi on erityisen tärkeää silloin, kun on kyseessä vainon kaltainen sensitiivinen aihe. Aineisto-otteiden anonymisointi on myös eettinen kysymys, joka liittyy vertaisryhmään osallistuneiden suojaamiseen. Aineisto-otteiden anonymisoinnin ratkaisin siten, että henkilöiden nimet ja viittaukset tiettyihin nimettyihin paikkoihin on poistettu merkitsemällä kohta hakasulkein, joiden välissä on kolme pistettä. Joissain kohtaa olen myös kokenut tarpeelliseksi poistaa osan aineisto-otteesta sillä perusteella, että henkilön tunnistaminen olisi saattanut olla mahdollista. Nämä kohdat olen merkinnyt samoin kuin viittaukset erisnimiin tai tiettyihin nimettyihin paikkoihin. Olen myös muuttanut joitain yksittäisiä sanoja tunnistamisen mahdollisuuden minimoimiseksi ja pyrkinyt tällä tavoin säilyttämään myös aineisto-otteiden luettavuuden. Tästä esimerkkinä voi mainita lapsen sukupuolen häivyttämisen aineisto-otteessa käyttämällä tytön tai pojan sijaan vain sanaa lapsi. Tiedostan, että suhtautumiseni tunnistamisen mahdollisuuteen on saattanut vaikuttaa siihen, miten kykenen eron jälkeiseen vainoon liittyviä ilmiöitä kuvamaan. Aineisto-otteiden selventämiseksi olen myös joissain tarpeellisiksi katsomissani kohdissa täydentänyt niitä lisäämällä jonkin ilmaisun perään sitä kuvailevan sanan tai sanoja hakasulkeiden sisään, esimerkiksi *”se [lasten isä]”*.

Naisten puheeseen liittyneitä naurahduksia, huokauksia, itkua, taukoja, sanojen painotuksia tai muita vastaavia en ole aineisto-otteissa tuonut esille lainkaan. Tiedostan, että niiden esiintuominen olisi saattanut kuvata vainoon liittyvää tunnemaailmaa paremmin. Painotus omassa tutkimuksessani on kuitenkin enemmän erilaisten kohtuuttomien tilanteiden kuvaamisessa, jonka vuoksi katsoin, että kuvailevuuden saattoi jättää tältä osin vähemmälle. Tunnistamisen ongelmaan liittyen olen pyrkinyt kiinnittämään huomiota siihen, että mitään tiettyjä murteita ei aineisto-otteista pysty tunnistamaan, vaikka toisaalta en ole myöskään pyrkinyt täydelliseen kirjakieleen. Olen myös poistanut aineisto-otteista täytesanoja ja samojen sanojen toistoja niiden luettavuuden parantamiseksi. Vertaisryhmän ohjaajien puhetta en ole ottanut mukaan aineisto-otteisiin lainkaan. Ohjaajien puheen sisältö on kuitenkin joissain kohtaa saattanut ohjata omaa tulkintaani esimerkiksi selventämällä sitä tai painottamalla sitä johonkin tiettyyn suuntaan.

Anna Nikupeteri ja Merja Laitinen (2013, 31–32) kirjoittavat eron jälkeistä vainoa koskevassa artikkelissaan, että ammattilaisten läsnäolo haastattelutilanteissa on ollut eettisesti tärkeää. Heidän toteuttamassaan tutkimuksessa oli kerätty tietoa vainokokemuksista yksilö- sekä ryhmähaastattelujen avulla, joista suurimmassa osassa oli ollut mukana kullekin haastateltavalle läheinen ammattilainen. Ammattilaisten mukanaolo oli mahdollistanut sen, että mukaan oli saatu naisia, joiden osallistuminen tutkimukseen olisi muutoin ollut turvatonta. Ammattilaisten läsnäolo oli tuonut tilanteeseen luottamuksellisuutta, joka on Nikupeterin ja Laitisen mukaan suojannut naisia arkaluonteisten asioiden kertomisessa ja auttanut merkityksellisten kokemusten esille tuloa. Toisaalta asiakkuussuhde ja työntekijän läsnäolo ovat saattaneet vaikuttaa kertojien valikoitumiseen ja tiedon muodostumiseen. (Nikupeteri & Laitinen 2013, 31–32.)

Edellä mainittua haastatteluasetelmaa voi ainakin joiltain osin verrata siihen, miten vertaisryhmän kokoontumisissa kerätty aineisto on muodostunut, ja mikä aineiston muodostumiseen on vaikuttanut. Vaikka en tutkimuksen tekijänä ole ollut vaikuttamassa VARJO-hankkeessa kerätyn aineiston muodostumiseen, nostan esille muutamia eettisesti tärkeitä näkökohtia. Aineistonkeruun tapa on todennäköisesti mahdollistanut sellaisten henkilöiden osallistumisen tutkimukseen, joille se olisi saattanut muulla tavoin olla turvatonta. Vertaisryhmän ohjaajan käymä etukäteiskeskustelu jokaisen osallistujan kanssa on vaikuttanut siihen, keitä vertaisryhmään on valikoitunut, mutta se on myös

suojannut niitä, joiden osalta on katsottu, ettei vertaisryhmään osallistuminen sovi elämäntilanteeseen. Vertaisryhmässä naiset ovat voineet puhua etukäteen valituista aiheista tai vaihtoehtoisesti itse valitsemistaan teemoista turvallisesti väkivaltakysymyksiin erikoistuneiden ammattilaisten läsnä ollessa, joilla voi olettaa olevan runsaasti työkokemukseen perustuvaa ja ilmiötason tietoa eron jälkeisestä vainosta. Keskustelutilanteet olisivat muodostuneet todennäköisesti erilaisiksi, jos ammattilaisten tilalla olisi ollut henkilö tai henkilöitä, joilla ei ole yhtä vahvaa ilmiötason ja käytännön väkivaltatyön tietopohjaa. Ammattilaisten läsnäolo on todennäköisesti luonut myös Laitisen ja Nikupeterin (2013, 31–32) esille tuomaa luottamuksellisuuden ilmapiiriä, jossa on ollut helpompi käsitellä vaikeita, mutta osallistujille merkityksellisiä aiheita.

4 Pelko ja turvattomuus arjessa

4.1 Muuttaminen ja pakeneminen

Yhtenä keskeisenä riskitekijänä lapsen kannalta aineistossa tuli esille eron jälkeiseen vainoon liittyvät useat muutot. Aineiston perusteella suurimmalla osalla vertaisryhmään osallistuneista naisista vaino oli jatkunut pitkään, monilla useampia vuosia. Noihin vuosiin on mahtunut useita muuttoja niin asuinpaikkakunnan sisällä kuin paikkakunnalta toiselle, jopa toiselle puolelle Suomea. Useat vertaisryhmään osallistuneista kuvasivat muuttamista pakenemiseksi. Vainon kohteeksi joutuneille on tyypillistä se, että he joutuvat muuttamaan usein, jos osoite ja asuinpaikka selviävät vainoajalle (Nikupeteri & Laitinen 2013, 32).

Aineiston perusteella manipuloivasta, alistavasta ja väkivaltaisesta puolisoista voi ylipäättään olla vaikea erota (ks. Väänänen 2011, 115). On mahdollista, että silloin kun ero on vielä tuore, puoliset palaavat yhteen, kunnes jossain vaiheessa muutetaan taas erilleen. Kun nainen päättää erota lopullisesti, jatkuu manipulointi, alistaminen ja väkivalta eron jälkeisenä vainona. Vainon prosessuaalisuus (ks. Nikupeteri & Laitinen 2013) näkyy aineistossa esimerkiksi siinä, että nainen saattaa ensin kokea tarpeelliseksi paeta, mutta myöhemmin asuminen vainoajan kanssa samalla paikkakunnalla saattaa tuntua paremmalta ratkaisulta siitä syystä, että nainen kokee sitä kautta pystyvänsä hallitsemaan vainoa paremmin. Aineiston perusteella vainoajan kanssa samalle paikkakunnalle muuton syynä voi olla myös sukulaisten, ystävien ja ylipäättään paremman tukiverkoston kaipuu. Hyvä ja kattava tukiverkosto vaikuttaa myös lapsen asemaan.

”Minun kohdalla on se, että kun haluaisin muuttaa takaisinpäin. Niin se, että kun siinä on koko ajan, että uskaltaako lähteä enää lähemmäs vai ei. Tosiaan kun olen muuttanut tänne [...] karkuun. Niin se mietityttää joka päivä minua, että uskallanko ja mitä kaikkea minä voin tehdä sen eteen, että voisin lähteä muuttamaan takaisinpäin.”

Seuraavassa aineisto-otteessa entiselle kotipaikkakunnalle palaamiseen liittyy pelon ja turvattomuuden tunteita sen vuoksi, että vainoaja asuisi sen jälkeen samalla paikkakunnalla.

”Minä tiedän, että haluan sinne. Mutta, sitten minua vetää kumminkin takaisin se, uskaltaako. Miten minä saan kaikki asiat hoidettua niin, että minä oikeasti. Ja saan olla varma, että minä olen rauhassa sitten siellä.”

Lapselle muutto voi olla sekä positiivinen että negatiivinen kokemus riippuen tilanteesta. Lapsen kokemus muutosta määräytyy pitkälti sen mukaan, mitä muutto merkitsee vanhemmille tai sille vanhemmalle, jonka kanssa lapsi muuttaa. (Hurme 1978; Vikman 1982.) Kun ajatellaan eron jälkeisen vainon tilanteita, on muuttamista vaikea ajatella positiivisena ilmiönä, koska muuttaminen ei yleensä ole äidin ja lapsen oma valinta, vaan se on pakotettua ja johtuu ulkoisista tekijöistä. Muutto on äidille ja lapselle iso elämänmuutos ja stressitekijä, vaikka seuraukset olisivat osin positiivisiakin. Muutto voi saada positiivisia merkityksiä eron jälkeisen vainon tilanteissa esimerkiksi silloin, jos muuton myötä yhteydenpito sukulaisiin helpottuu. Muuttamisen perimmäinen motiivi ei kuitenkaan muutu, vaan äidin on arvioitava muuttoa pääasiassa vainosta aiheutuvien riskien näkökulmasta ja pyrittävä ottamaan samalla huomioon myös lapsen tilanne.

Kun muuttamista on mietittävä ensi sijassa äidin oman ja lapsen turvallisuuden näkökulmasta, jäävät muut mahdolliset näkökulmat toisarvoisiksi. Muuttoa ei tehdä pelkästään esimerkiksi sukulaisten ja ystävien asuinpaikan, lapsen koulunkäyntiin liittyvien seikkojen, ympäristön viihtyvyyden tai äidin työpaikan perusteella, kuten yleensä. Muuttamiseen liittyvä vastenmielisyys näkyy aineistossa erityisesti silloin, jos äiti on joutunut muuttamaan lapsen tai lapsien kanssa pois kotiseudultaan vainon vuoksi, jolloin myös yhteydet sukulaisiin ja ystäviin ovat katkenneet tai yhteydenpito on vähäisempää pitkän välimatkan vuoksi. Muuttamiseen liittyvä positiivisuus nousee aineiston perusteella ainostaan jonkinlaisesta tulevaisuuden valoisammasta mielikuvasta, joka liittyy äidin toiveeseen asumisesta entisellä kotiseudulla sukulaisten ja ystävien läheisyydessä.

Lapsen kokemuksen kannalta merkityksellistä muuttamisessa on sukulaisten ja muiden läheisten menettäminen, mahdollinen koulun vaihtuminen ja kaveripiirin menettämi-

nen. Lapsi joutuu rakentamaan oman arkensa ja osin identiteettinsäkin uudelleen jokaisen muuton myötä. Pysyvien ihmissuhteiden luominen ja kiinnittyminen paikkaan on vaikeaa, koska lapsi ei voi tietää, milloin joudutaan taas lähtemään. (Hurme 1978; Vikman 1982.) Eron jälkeisen vainon tilanteissa koti ei myöskään välttämättä merkitse lapselle samanlaista turvapaikkaa, millaiseksi se yleensä mielletään. Lapsen etuun kuuluu muun muassa se, että hänelle voidaan turvata läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet sekä turvallinen kasvuympäristö (LSL 4 §). Muuttaminen vaikuttaa siihen, kuinka pysyviä ihmissuhteita lapsi kykenee luomaan. Muuttaminen voi vaikuttaa myös lapsen mahdollisuuksiin ylläpitää sukulaisuussuhteitaan. Turvallisen kasvuympäristön voi mieltää myös pysyvyyden ja lapsen kannalta tärkeiden arjen rutiinien kautta. Uuteen elinympäristöön sopeutuminen vie todennäköisesti aikaa, eikä arjen toimintojen sujuvuutta ole mahdollista saavuttaa hetkessä uudella asuinpaikkakunnalla.

Eron jälkeisen vainon tilanteissa äiti on voinut joutua katkaisemaan välit sukulaisiin ja ystäviin tarkoituksella, koska ei ole voinut luottaa siihen, että tiedot muutosta ja uudesta asuinpaikkakunnasta pysyvät vain tiettyjen valikoitujen ihmisten tiedossa. Taustalla on pelko siitä, että vainoaja saattaa kohdistaa uhkailua myös sukulaisiin ja muihin läheisiin, jotka painostuksen alla saattavat kertoa uhrista tietoja.

”Minähän laitoin välit poikki kaikkiin juuri sen takia, että en voinut luottaa ihmisiin. Pelkäsin kaikkea, että joku menee kertomaan, että jos vähänkin tuntee uhkaa, niin sanookin, että joo se asuu täällä ja täällä. Mutta, ne muutama ystävä [...] ovat siellä ja vanhemmat ovat siellä. Tiedän senkin, että saan lapsen vaikka yöksi mummolaan ja saan vaikka yksin oikeasti olla kotona ja hengittää kun minulla ei ole täällä sitä. Lapsi on ihan koko ajan minun kanssa.”

Kuten edeltävästä aineisto-otteesta käy ilmi, uudella paikkakunnalla ei välttämättä asu henkilöitä, joihin äiti voisi turvautua esimerkiksi lapsen hoidossa. Aineiston perusteella se saattaa herättää äideissä halun muuttaa lähemmäs sukulaisia ja ystäviä. Eron jälkeisen vainon tilanteissa sukulaisten ja muiden äidin luotettavaksi kokemien henkilöiden apu esimerkiksi lapsen hoidossa olisi äidin jaksamisen kannalta erittäin tärkeää. Silloin kun tukiverkosto on riittämätön omalla asuinpaikkakunnalla, kokevat äidit olevansa entistä enemmän yksin.

Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että sukulais- ja muun luotettavan läheisverkoston puuttuminen on vainon kohteeksi joutuneilla äideillä melko yleistä johtuen todennäköisesti juuri useista muutoista. Eron jälkeisen vainon tilanteissa saattaa käydä myös niin, että kun äidin luottamus toisiin ihmisiin on heikentynyt, ja vaikka huoli lapsesta ja omasta jaksamisesta on samanaikaisesti suuri, on äidin vaikea ottaa vastaan palvelujärjestelmän tarjoamaa apua. Koska äiti on usein ainoana huoltajana ja lähivanhempana pääasiallisessa vastuussa lapsen arjen sujumisesta ja lapsen asioista ylipäätään, olisi lapsen kannalta tärkeää, että äidin jaksamista kyettäisiin tukemaan myös palvelujärjestelmän taholta, vaikka äidille olisi luontevampaa tukeutua sukulais- tai muun läheisverkoston apuun.

”En halua vieraita ihmisiä elämään. Kun käyn täällä [vertaisryhmässä] niin lastensuojelu tarjosi, että ne maksaisi minulle lapsenvahdin. Kieltäydyin. Minä ajattelin, että minä en halua lapsen elämään, että siihen sitten tulisi eri ihmisiä joka kerta hoitamaan sitä. Kun se on muutenkin niin kiintynyt nyt minuun [...]. Onhan se yrittänyt mennä kavereille yöksi ja tulee kotiin takaisin sitten. Se ei jää yöksi sinne.”

Aineiston perusteella äidit olivat myös siirtäneet muuttoa lapsen vuoksi. Äidit pohtivat muun muassa sitä, että he voivat muuttaa vasta sitten kun lapsi on käynyt koulun loppuun, tai että kuinka kauan muutto on enää mahdollinen, kun lapsi kasvaa ja kiintyy uuteen paikkaan ja uusiin ystäviin. Lapsen tilanteen ja toiveiden huomioimisen taustalla on samanaikaisesti äidin kaipuu sukulaisten ja ystävien luokse ja ajatus siitä, että sukulaisista ja luotettavista ystäväistä olisi myös lapselle turvaa.

”Kun lapsi kasvaa, että pitäisi nämä kaikki asiat hoitaa mahdollisimman hyvin, että pääsisin muuttamaan ennen kuin se on. [...] En kohta enää saa sitä täältä, kun kavereita tulee. Mutta, minä en halua jäädä [...]. Tämä ei ole minun paikka. Olen nyt useamman vuoden asunut ja odotan aina kesää, kun pääsen vanhempien luo. Kaikilla lomilla menen aina vanhempien luo. En viihdy täällä. Minulla on koti siellä, kun ne ovat siellä. Ja täälläkin, että jos sattuisi jotakin. Olen yksin täällä. Siellä minulla on kumminkin sitten minun perhe.”

Muuttaminen saattaa aiheuttaa ongelmia myös viranomaisten kanssa toimimisessa. Kun perheen todellisuus ja ongelmat kuvautuvat monimutkaisina, on uuden paikkakunnan työntekijöiden vaikea muodostaa käsitystä perheen kokonaistilanteesta tai siitä

mitä tukea ja apua äiti ja lapset tarvitsevat. Oikeanlaista tukea ei osata välttämättä tarjota ja tuen tarjoaminen saattaa viivästyä.

”Se oli meidän huonoa onnea, että työntekijä, kenet me saimme, oli itsekin vasta-alkaja. Kuukautta ennen meidän takaisin muuttoa oli vasta aloittanut työt. Ja hän ei antanut minulle sitä tukea mitä pyysin heti. Ja edelliseltä paikkakunnalta pidettiin puhelinpalaveri ja siinä tuli myös ilmi isän [...] ja minulle perhetyötä. En saanut sitä tukea heiltä, mitä ensin tarvitsin ja sitten kerkesi tapahtua kaikki nämä. Olen kyllä tällä hetkellä tosi pettynyt. Mikä on taas harmi, koska edellisellä paikkakunnalla kaikki toimi tosi hyvin.”

Eron jälkeiseen vainoon liittyvä muuttaminen muodostaa riskin lapsen edun hyvinvoinnin ja turvallisuuden näkökulmasta. Lapsen etua arvioitaessa (LSL 4 §, LHL 1 §) tulee kiinnittää huomiota muun muassa siihen, että lapsella olisi mahdollisuus läheisiin ja jatkuviin ihmissuhteisiin sekä turvalliseen kasvuympäristöön. Lapselle pitäisi antaa myös mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan. Eron jälkeisen vainon tilanteissa lapsen ihmissuhteet täytyy nähdä laajemmin kuin vain lapsen suhteena omiin vanhempiinsa. Kasvuympäristön turvallisuuden voi myös käsittää kasvuympäristön pysyvyyden ja siihen liittyvien rutiinien kautta, jotka ovat tärkeässä osassa lapsen kokeman hyvinvoinnin ja turvallisuuden kannalta.

Aineiston perusteella äiti on eron jälkeisen vainon tilanteissa lapsen lähivanhempana usein käytännössä ainoa lapsen arjessa mukana oleva aikuinen. Äiti on myös usein ainoa huoltaja, joka päättää lapsen asioista esimerkiksi liittyen lapsen asuinpaikkaan. Lapsen kannalta riskin muodostavat näin ollen myös vainon negatiiviset vaikutukset äidin hyvinvointiin ja toimintakykyyn, joka saattaa vaikuttaa esimerkiksi siihen, miten äiti lähivanhempana kykenee tukemaan lasta asuinpaikkakunnan vaihtumiseen liittyvissä muutoksissa. Eron jälkeisen vainon tilanteissa on todennäköistä, että vainon mekanismit ohjaavat äidin ja sitä kautta lapsen toimintaa siten, ettei lapsen mielipiteelle jää välttämättä sijaa. Äidit joutuvat painottamaan muuttamiseen liittyviä ratkaisujaan turvallisuusnäkökohdista käsin, jolloin lapsen toiveet koulun tai ystäväpiirin säilymisestä saattavat väistyä. Eron jälkeisen vainon tilanteissa lapsella ei ole useiden muuttojen vuoksi välttämättä mahdollisuutta kiinnittyä ystävyyssuhteisiin ja niiden tarjoamaan tukeen ja resursseihin (ks. Peltonen 2011, 354–357).

4.2 Elinpiirin ja arjessa toimimisen rajoittuminen

Eron jälkeisen vainon aiheuttama elinpiiriin liittyvä pelko tulee aineistossa esille kahdella tavalla. Se on yleistä koko ajan taustalla vaikuttavaa ja jatkuvaa pelkoa, mutta se voi liittyä myös tiettyihin yksittäisiin tilanteisiin (ks. Nikupeteri 2016). Yleensä yksittäisiin tilanteisiin kohdistuva pelko liittyy normaaliin arkeen kuuluviin tilanteisiin, kuten yleisissä kulkuneuvoissa matkustamiseen, keskustassa jalkaisin kulkemiseen ja kaupassa käymiseen. Pelon ja turvattomuuden tunteesta huolimatta niin äidin kuin lastenkin arjen pitäisi kuitenkin jatkua normaalisti. Vainon aiheuttaman pelon vaikutuspiirissä elävä äiti on usein ainoana huoltajana ja lapsen lähivanhempana vastuussa myös lapsen arjen sujumisesta. Aineistossa äidit kertovat, että lapset ovat se syy, minkä takia he jatkavat ”taisteluaan”, mutta samaan aikaan lasten tilanne herättää äideissä suurta huolta.

”Lapsen turvallisuus on koko ajan mielessä, että uskaltaako sitä mihin lähteä sen kanssa. On monta paikkaa mihin en voi lähteä kahdestaan sen kanssa. Sitten kun se on tarhassa, että onhan se siellä turvassa, kun on tilanne niin sanotusti päällä.”

”Olen niin väsynyt jo, että minulle alkaa olla ihan sama, että mitä minulle tapahtuu. Mutta, minun lapsi. Jos se sille jotakin vääryyttä tekisi, sieppaisi sen tai jotakin muuta. Onhan se vähän vääryyttä tehnytkin ja tästäkin on nyt painittu. Tulee semmoinen olo, että minä vain haluaisin, että se [lapsen isä] kuolee pois, että ei tätä kestä.”

”Tekisi mieli mennä sen eteen ja sanoa, että vedä nyt niin paljon turpaan, että riittää moneksi vuodeksi ja jätetään sitten asia siihen. Mutta, kun se satuttaa minun lasta. Sitä minä en sen anna napata enkä mitään. Teen kaikkeni sen eteen.”

Jo erotilanteessa vainoaja saattaa määritellä raamit sille, miten ex-puoliso, äiti ja lapset voivat jatkaa elämäänsä eteenpäin. Seuraavasta aineisto-otteesta ilmenee, että nainen ei ensinnäkään voi erota omasta tahdostaan, vaan se riippuu siitä, antaako vainoaja hänelle luvan erota. Aineisto-otteen mukaan vainoaja on esittänyt myös epämääräisen uhkauksen, josta ei voi tarkkaan päätellä, keitä uhkaus koskee. Uhkaus on kuitenkin omiaan aiheuttamaan jatkuvaa pelkoa siitä, että naiselle tärkeiden ja läheisten henkilöiden turvallisuus on vaarassa ex-puolison toimesta. Mitä tahansa voi sattua milloin tahansa.

”Se tiesi, että minä haluan erota. Hän käytti sitä, että jos hän joutuu antamaan minulle sen eron, niin siitä tulee kärsimään ihmiset, ketkä ovat siihen syyttömiä. Minä mietin kaksi päivää ja sitten kävin ilmoittamassa, että tällä kertaa minä otan sen riskin.”

Seuraavassa aineisto-otteessa tulee esille eron jälkeiseen vainoon liittyvä pahin pelko eli kuolemanpelko ja sen myötä äidin huoli lapsista. Ristiriitaa aiheuttaa se, että lasten kanssa pitäisi kyetä elämään erilaista ja normaalimpaa elämää kuin millaista elämää äiti itse elää vainosta johtuvan pelon vuoksi. Äiti on hylännyt omat haaveensa esimerkiksi uudesta parisuhteesta ja pyrkii lasten takia keskittymään jonkinlaisen normaaliuden ylläpitämiseen vainon määrittämässä elämässä.

”Enhän minä yhtenäkkään iltana ole laittanut nukkumaan miettimättä, että onkohan [ex-puoliso oven takana] huomenna tai jopa tänä yönä. Ja sitä, että ei tämä oikeasti lopu ikinä niin kauan, kun jommasta kummasta lähtee henki. Niin sen tosiasian huomaaminen, että tämä voi oikeasti kestää koko loppuelämän. Miten voit rakentaa siihen sitten jotakin uutta parisuhdetta, vaikka sitä ei edes mietikään. Saati nyt tätä elämää ja näyttää koko ajan lapsille, että meillä on kaikki hyvin, kun itsellä koko ajan hyppii kaiken maailman pelot mielessä. Ja sitten karkaa välillä niinkin pitkälle, että mitä jos yhtäkkiä [ex-puoliso päättää tappaa]. Mitä sitten tapahtuu? Miten minulle käy ja miten lapsille käy?”

Elinpiiriin liittyvä pelko tulee aineistossa esille myös siten, että liikkumista yleisillä paikoilla on mietittävä tarkoin riippumatta siitä, onko äiti liikkeellä yksin vai lapsen kanssa. Aineiston perusteella vainon kohteena oleva kokee usein, että muistutus vainoajan olemassaolosta voi tulla missä muodossa tahansa. Vertaisryhmään osallistuneiden mukaan muistutus voi olla epäilyttävän näköinen kirje tai puhelinsoitto, jossa soittaja ei puhu mitään. Se voi olla myös pelkästään tunne siitä, että esimerkiksi ruokakaupassa seurataan, eikä uhri voi olla täysin varma, tapahtuuko seuraamista todella. Vaino voi olla myös suorempaa siten, että kohteelle tehdään tietäväksi, että häntä seurataan esimerkiksi kaupungilla autoa ajaessa. Vainoaja saattaa ohjeistaa myös ystäviään vainoamaan uhria. Vainoajan toiminta jää kuitenkin usein sellaiselle tasolle, ettei nainen kykene sitä pitävästi todistamaan (Nikupeteri & Laitinen 2013, 32).

Seuraavassa aineisto-otteessa äidin toimintaan vaikuttaa jo pelkkä tieto siitä, että ex-puoliso on lasten tapaamisten vuoksi tulossa samalle paikkakunnalle, missä äiti ja lapset

asuvat. Pelko kääntyy aineisto-otteessa omaan elinpiiriin liittyväksi peloksi, vaikka varsinainen pelon aiheuttaja ei olekaan läsnä. Äidille on vaikeaa kodin seinien ulkopuolelle, jopa omalle pihalle, meneminen. Äidin pelko ja sen muovaama käyttäytyminen voi vaikuttaa lapsiin esimerkiksi siten, että se voi rajoittaa myös lasten liikkumista ja vaikuttaa lapsiin ainakin tunnetasolla, kun äidin käyttäytymistä leimaa voimakas stressi.

”Mutta, toisaalta sitten mitä pidemmälle mennään niin sen enemmän joku pelko kuitenkin sitten kasvaa, että työntä myrskyn edellä. Osaan kuvitella sen tilanteen. Sitten kun tulee tieto, että on lasten tapaaminen, että [lasten isä] on tulossa [...]. Niin pelottaa aivan järkyttävästi. Samaistun sitten tuollaiseen liikkumiseen tai edes pihalle menemiseen.”

Lasten kohdalla samanlainen pelko kuin edellä voi konkretisoitua esimerkiksi siten, että koti ei olekaan enää turvapaikka, vaan paikka josta on isän vuoksi lähdettävä pakosalle. Äidin aseman ristiriitaisuutta kuvastaa se, että äidin pitäisi kyetä näyttämään lapsille, ettei ex-puolisoon kohdistuvaa pelkoa ole olemassa, vaikka pelko voi ilmetä äidissä jopa ulospäin näkyvinä fyysisinä oireina ja erilaisten turvasuunnitelmien laatimisena. Seuraavassa aineisto-otteessa äiti kokee myös itse oman käyttäytymisensä ristiriitaisena ja haluaisi rohkeammin puolustaa niin omia kuin lastenkin oikeuksia. Eron jälkeisen vainon tilanteissa uhrin rohkeus ei kuitenkaan riitä, koska vainoaja ei toimi normaalien sosiaalisten sääntöjen mukaan.

”Se tieto, että isä on täällä [...]. Niin on saanut minut aivan silminnähden tärisevänsäkin välillä. Sitten minä olen taas lapsille sanonut, että äiti ei pelkää. Olen saanut sanottua sen niin vahvasti, että minä en oikeasti pelkää, että ei ole mitään hätää. En pelkää sitä, että minä itse kohtaisin [...], mutta pelkään sitä, että jos se aikoo satuttaa minua, että näkeekö lapset sen ja kärsiikö ne siitä. Mietitty sitten viikonloppua, että lähdettäisiinkö johonkin yöksi viikonlopuksi. Sitten minä välillä taas mietin, että enhän minä lähde enää ikinä omasta kodistani mihinkään”.

Vainoon liittyvä pelko saattaa aiheuttaa äidin ja lasten arjessa yllättäviä ongelmia. Kun äidin toimintakyky on vainon vuoksi heikentynyt, voi siitä aiheutua lapsille konkreettisia normaaleihin arjen toimintoihin liittyviä ongelmia. Äiti voi kokea myös syyllisyyttä siitä, ettei ole kyennyt huolehtimaan itsestään ja lapsistaan. Äiti jää tällöin moninkertaisen pelon ja syyllisyyden taakan alle. Seuraavassa aineistoesimerkissä vaino tulee äidin uniin asti.

”Meillä tänään myöhästyi koko poppoo. Minä olen semmoinen unissa eläjä. Minä näen hirveän eläviä unia ja minä sitten elän niitä päivät. Tänään aamulla olin taistellut [ex-puolison] kanssa unessa ja sitten kaksi herätyskelloa olen käynyt sammuttamassa, eikä minulla ole mitään muistikuvaakaan. Puhelin kun piipitti, niin se oli pommi, mikä minun piti piilottaa tyynyn alle ja minä en herännyt. Jäi [lasten] kerhot ja minulla jäi oma terapia-käynti, että yhdeksän jälkeen vasta herättiin.”

Äidin ja lapsen elinpiiriin voinee lukea myös sosiaaliseen mediaan suhtautumisen ja siellä olemisen. Vertaisryhmässä keskusteltiin sosiaaliseen mediaan liittyvistä ongelmista eron jälkeisen vainon tilanteissa. Keskusteluissa kävi ilmi, ettei äideillä ole välttämättä tarpeeksi tietoa sosiaaliseen mediaan liittyvistä turvallisuusnäkökohdista ja erityisesti turvallisuuteen liittyvistä teknisistä asioista tai omista ja lasten oikeuksista. Äidit joutuvat myös tarkkaan miettimään, kenet he voivat hyväksyä kaverikseen esimerkiksi Facebookissa, ja kenet pitää estää tai poistaa kaverilistalta. Vaikka sosiaalinen media on osa virtuaalimaailmaa, voi sillä olla negatiivisia seurauksia äidin ja lasten arjessa.

”Nyt olen tehnyt uuden [profiilin] mihin olen estänyt lasten isän, että se ei näe mitään meidän tietoja. Viikonloppuna klikkasin sitten kun se välkkyi siinä, ihmisiä joita saatat tuntea. Jostain kumman syystä sitten nappasin auki sen [lasten isän] sivut. Se oli sieltä minun vanhalta profiililta, missä hän on kaverina, koska minä en pääse itse sinne kirjautumaan enää, niin napannut minun seinäkuvan missä on kaikki lapset [...] omaksi seinäkuvaksensa. Minä sain aivan hirveän ahdistuskohtauksen, että millä oikeudella se jakaa lasten kuvia, joista osa kutakuinkin sylkisi sen silmille, jos näkisi. Ja saati kun oli ihmiset vielä tykänneet siitä, että jollain lailla haluaa jakaa jollekin ihmismäärälle sitä, että ne on vielä.”

Elinpiiriin liittyvä pelko laajenee myös käsittämään ne paikkakunnat tai asuinalueet, joissa äidit ja lapset vierailevat esimerkiksi tapaamassa sukulaisiaan ja ystäviään. Kaukana asuvien sukulaisten ja ystävien luokse tehtävät vierailut voivat olla vaikeita siitä syystä, että vainoaja asuu samalla paikkakunnalla. ”Vainoajan reviirillä” ei voi vapaasti olla ja elää sen enempää äiti kuin lapsikaan, kuten seuraavasta aineisto-otteesta käy ilmi. Äiti ja lapsi viettävät aikaansa enimmäkseen äidin vanhempien luona sisätiloissa, koska äiti ei uskalla liikkua vapaasti alueella, jonka hän mieltää lapsen isän alueeksi. Tämän voi olettaa rajoittavan myös lapsen liikkumista ja vapaa-ajan viettoa isovanhempien luona.

”Kun minä käyn [...]ssä niin, jos minä liikun, niin se on autolla. En minä liiku ollenkaan minun vanhempien asunnolta yksin mihinkään, että autoon hypään, jos jossain kaupassa käy tai jotain. Ei pääse liikkumaan siellä. Onhan se niillekin kallista tulla tänne. Sitten kun ne käyvät töissä niin ei ole oikein [aikaa]. Se on minun helpompi mennä sinne, mutta sitten me [äiti ja lapsi] istutaan siellä talon sisällä. Ne [äidin vanhemmat] asuvat semmoisella alueella mikä on periaatteessa tämän lapsen isän aluetta, niin minä en uskalla liikkua siellä.”

Elinpiiriin liittyvä pelko voi tulla esille myös turvallisuuteen liittyvänä varustautumisena ja turvaohjeiden läpikäymisenä. Eron jälkeisen vainon tilanteissa turvallisuuden panostaminen esimerkiksi erilaisten turvalaitteiden avulla ja turvaohjeiden läpikäymisen ja noudattamisen kautta on tarpeellista, koska vainoaja voi muodostaa konkreettisen fyysisen uhan äideille ja myös lapsille. Ajatus kodista turvalliseksi miellettyä tilana rikkoutuu kuitenkin jo siinä vaiheessa, kun turvallisuuden ylläpitämiseen varustaudutaan. Näin on silloinkin, vaikka uhka ei koskaan konkretisoituisi.

Aineiston perusteella eron jälkeisen vainon tilanteisiin liittyvä turvallisuuden varustautuminen näyttäytyy lapsen näkökulmasta ristiriitaisena. Kun isän arvaamattomaan käyttäytymiseen on konkreettisesti varauduttava, on samanaikaisesti pidettävä yllä jonkinlaista uskoa siihen, että mitään pahaa ei tule tapahtumaan. Äiti joutuu omalla toiminnallaan ylläpitämään tätä ristiriitaa ja voi saada lapset pelkäämään myös omasta puolestaan. Lapsi voi esimerkiksi kokea tehtäväkseen puolustaa äitiään, kuten seuraavasta aineisto-otteesta käy ilmi. Turvakodilla äitiä on ohjeistettu siinä, miten äidin ja lasten tulee huomioida isän käyttäytymiseen liittyvät riskit. Lasten pitäisi kyetä luottamaan siihen, ettei mitään pahaa tapahdu, mutta olla samalla tietoisia isän satunnaisiin kohtaamisiin liittyvistä riskeistä ja harjoitella tilanteissa toimimista.

”Sitten halusin lasten kanssa kerrata sen. Aloitin, että en pelottele enkä lietso mitään pahaa tapahtuvaksi, mutta että kerrataan se, mikä kerrattiin silloinkin, kun tultiin [turvakodilta] kotiin, että jos on tulossa joku tilanne, että isä tulee ovelle. Yrittää tulla sisään, niin hyvä kerrata se, että miten kukanenkin toimii. Tai ensin käytiin läpi, että miten lapset toimivat, jos näkevät isänsä tuolla kylillä ja sitten se kotitilanne käytiin. Minä sanoin [lapsille], että keräävät toisensa ja menevät yhteen huoneeseen ja pukkaavat sängyn siihen oven eteen, että äiti jää hoitamaan sitä tilannetta siihen asti, että poliisit tulee. Vanhin lapsi sanoi, että hän ei mene mihinkään, että hän jää äiti sinun kaveriksi.”

Aineiston perusteella on mahdollista, että äiti ja lapset eivät kykene mieltämään elinpiiriään turvallisemmaksi, vaikka turvallisuuteen olisi konkreettisesti panostettu esimerkiksi hankkimalla erilaisia hälytys- ja turvalaitteita ja laatimalla turvasuunnitelmia. Fyysisen turvallisuuden takaamisesta ei välttämättä seuraa psyykinen turvallisuuden tunne, joka on riski myös lapsen näkökulmasta. Vainokokemuksista selviytyminen voi äidin kohdalla alkaa vasta sitten kun on saavutettu riittävä sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden taso (Väänänen 2011, 113).

”En jaksaisi enää, mutta minun on vaan jaksettava. Monta asiaa on, prosessia käyty läpi ja eri turvallisuussysteemejä on käytössä. Silti se henkinen jaksaminen on aivan nyt taas lannistunut. Miten pääsee elämään kiinni ja siihen, että ei tarvitsisi pelätä? Pelätähän minun on niin kauan pakko, kun se ihminen on tämmöisellä liikekannalla ja niin sanotusti sotajalalla ja tällä paikkakunnalla.”

Aineiston perusteella eron jälkeiseen vainoon liittyvä pelko kietoutuu äitien ja lasten koko elinpiirin käsittäväksi ja arjessa toimimista rajoittavaksi mekanismiksi. Äitien ja lasten arkea voi kuvata eräänlaiseksi jatkuvassa hälytysvalmiudessa elämiseksi, jossa vainon määrittämät reagoitajat ja -vaatimukset vaihtelevat. Fyysisen turvallisuuden takaamiseen panostaminen ei myöskään automaattisesti luo riittävää psyykkistä turvallisuudentunnetta äidille ja lapselle. Arjessa toimiminen, kuten kaupassa käyminen ja julkisilla liikennevälineillä matkustaminen, voi vaikeutua vainoon liittyvien turvallisuusuhkien vuoksi. Vainoon liittyvät sisäiset ja ulkoiset turvallisuusuhat ulottuvat myös kodin alueelle. (Väänänen 2011, 112–113.)

Aineiston perusteella äitien ja lasten elämässä kodin merkitys ja konkreettinen toimiminen kodissa ja kodin läheisyydessä rajoittuu vainon vuoksi. Eron jälkeisen vainon tilanteissa kotia ei voi pitää emotionaalisesti turvallisena paikkana myöskään sen vuoksi, että kodista voi joutua lähtemään milloin tahansa. Lähteminen voi tarkoittaa esimerkiksi nopeaa turvaan hakeutumista tai muuttoa toiselle paikkakunnalle vainon vuoksi. Koti mielletään yleensä yksityiseksi alueeksi, jonka suhteen ulkopuoliset eivät määrittele siellä olemista ja toimimista. Ihmisen elinpiiriin, kotiin ja arkeen liittyvien positiivisten asioiden tulisi antaa vastapainoa esimerkiksi työn ja muiden kiireiden täyttämässä elämässä tai erilaisten vaikeuksien kohdatessa. Eron jälkeinen vaino aiheuttaa kuitenkin sen, että elinpiiri ja arjessa toimiminen eivät määrity positiivisten asioiden kautta, vaan vainoon

liittyvän pelon ja turvattomuuden kautta. Vainon kohteena olevan vanhemman ja hänen lastensa elämä on selviämistä rajoittuneen elinpiirin ja arjessa toimimisen ristiriitaisessa todellisuudessa. Eron jälkeisen vainon tilanteissa äidin ja lasten olisikin tärkeää löytää omasta elinpiiristä ja arjesta asioita, jotka he voisivat kokea hyvinä, turvallisina ja omina; sellaisina, joita väkivalta ja eron jälkeinen vaino ei ole vielä ottanut omakseen. (Väänänen 2011, 113.)

5 Etävanhemman ja lapsen suhteen ylläpitäminen

5.1 Yhteydenpitoon liittyvät ristiriidat

Lapsen ja etävanhemman yhteydenpitoon liittyy aineiston perusteella äitien ja lasten kokemaa pelkoa, turvattomuuden tunnetta, ristiriitoja sekä yllättäviä seurauksia. Etävanhemman tapaamisiin liittyy ensinnäkin jonkinlainen pakotetun positiivisuuden leima, jonka vuoksi äiti joutuu muuttamaan omaa suhtautumistapaansa siihen, mitä hän ja lapsi ovat parisuhteen aikana ja sen jälkeen kokeneet lapsen isän taholta. Taustalla vaikuttaa jatkuva pelko ja turvattomuus, mutta äidillä ei ole lupaa näyttää sitä ulospäin. Aineiston perusteella äitien on ylläpidettävä ajatusta siitä, että isän ja lasten tapaamiset ovat vaalimisen arvioisia. Äitien on myös pyrittävä vakuuttamaan lapset siitä, että yhteydenpito isään on turvallista, vaikka näin ei välttämättä todellisuudessa ole. Lapset myös mahdollistavat yhden kanavan vainoajan kiusantekoyrityksille.

Yhteydenpitoon liittyvät järjestelyt ja tapaamisten odottaminen saattavat vaikuttaa siten, että ex-puoliso tulee uudelleen lähemmäs ja takaisin äidin ja lapsen elämään. Erosta voi olla kulunut jo paljon aikaa, eikä lapsen ja isän tapaamisia ole välttämättä alettu toteuttaa heti eron jälkeen. Yhteydenpidon alkamisen vuoksi pelot saattavat nousta uudella tavalla pintaan. Pelkästään jo se, että lapsen isä tulee ajatuksen tasolla lähemmäs, riittää lisäämään äidin pelkoa ja turvattomuuden tunnetta, vaikka lapsen ja isän yhteydenpidolle ei sinänsä olisi äidin taholta estettä.

”Minähän vaihdoin numerot ja kaikki. Ei se ihminen pysty olemaan millään tavalla yhteydessä. Nythän se on ruvennut, kun nämä tapaamiset. En minä ole nähnyt henkilöä enkä mitään, mutta periaatteessa se on tullut takaisin minun elämään nyt.”

Pelkoa ja turvattomuutta voi aiheuttaa myös se, että lapsen yhteydenpidon kautta vainoaja pääsee takaisin äidin elämään ja kykenee sitä kautta myöskin jatkamaan vainoamista. Seuraavassa aineisto-otteessa isä on pitänyt yhteyttä lapseen valvotusti puhelimen välityksellä ja yhteydenpidon osalta oltiin etenemässä kohti valvottuja tapaamisia.

”Meilläkin on alkamassa valvotut tapaamiset. Ei hajuakaan, että milloin. Mutta, lapsiin ei ole kohdistunut väkivaltaa, fyysistä. Mutta, taas huoli siitä isän vaikutuksesta kuitenkin. Viikoittaiset kaiutinpuhelut työntekijöitten kanssa. Niin huoli siitä. Isä on pyytänyt niitä lisää, mutta minulla taas heti hoksottimet hoksasivat, että se vaan useampana päivänä haluaa tietää jotakin tai kuulumisia. Ujuttautua jotenkin takaisinpäin.”

Äidille ja lapsille voi aiheuttaa ristiriitaa ja epäonnistumisen tunnetta myös se, jos osa saman perheen lapsista haluaa pitää yhteyttä isään ja osa ei. Tämä voi johtua siitä, että saman perheen lapset voivat kokea parisuhteen aikaisen väkivallan ja eron jälkeisen voinnon eri tavoin. Lapset tietävät eri asioita, eikä lasten kokema pelko ja turvattomuus ole myöskään samanlaista. (Nikupeteri ym. 2015.) Seuraavassa aineisto-otteessa isään liittyvä yhteydenpito näyttäytyy lasten näkökulmasta ristiriitaisena.

”Lasten kohdalla se, että kun pienempi lapsi pitää yhteyttä isäänsä, mutta vanhempi lapsi ei halua. Ja on tosi vihainen, mutta taas tosi peloissaan, koska tietää enemmän mitä pienempi. Se, että jos tällä hetkellä, kun isä on toisella puolella Suomea, niin on hyvä olla. Mutta, sitten kun tulee tieto, että on tulossa tapaamaan pienempää niin miten minä pystyn tälle vanhemmalle näyttämään sen, että kaikki on hyvin, kun minua pelottaa itseänikin.”

Kuten äiti edeltävässä aineisto-otteessa kuvaa, vanhempi lapsi tietää enemmän eli on voinut jo parisuhteen aikana nähdä isän äitiin kohdistamaa väkivaltaa, jolloin vanhempi lapsi on todennäköisesti huolissaan myös pienemmän sisaruksen turvallisuudesta (ks. Laitinen, Nikupeteri & Hurtig 2017). Lapset todennäköisesti myös huomaavat tai vaihtoavat äitinsä pelon jollain tavalla. Lasten kannalta on ongelmallista myös se, miten he kykenevät käsittelemään tilanteen keskenään. Pienemmissä lapsissa saattaa herättää hämmennystä, miksi vanhemmat veljet tai sisaret eivät halua pitää yhteyttä isäänsä. Toisaalta vanhemmat lapset voivat kokea, etteivät he voi kertoa kokemuksistaan esimerkiksi äidille, koska heidän näkökulmastaan voi näyttää siltä, että äiti tukee yhteydenpitoa ylläpitämällä jonkinlaista normaaliuden ilmapiiriä tapaamisten suhteen.

Vaikka lapsi on nähnyt ja kuullut vanhempien välisiä väkivalta- ja riitatilanteita ja vainoon liittyviä tilanteita, on äidin kuitenkin aineiston perusteella puhuttava lapselle usein ikään kuin isän puolesta ja siten, että hän on kuitenkin, kaikesta huolimatta, hyvä isä ja tapaamisten arvoinen riippumatta siitä, millaisia riskejä yhteydenpitoon liittyy äidin ja lapsen

näkökulmasta. Aineiston perusteella äidit tietävät ja ymmärtävät, mitä lapset ovat kokeneet, mutta joutuvat silti toimimaan vastoin omaa käsitystään lapsen edusta. Äidit joutuvat tällöin myös sivuuttamaan lapsen ymmärryksen väkivallasta ja vainotilanteista tai he joutuvat ajattelemaan, että lapsi kykenee unohtamaan tai ajattelemaan isän väkivallantekoja asiana, joka ei liity yhteydenpitoon lainkaan. On myös mahdollista, että se mitä lapset ovat lopulta kuulleet, nähneet ja tienneet vanhempien välisestä väkivallasta ja perheen vaikeuksista parisuhteen aikana, tulee yllätyksenä äideille eron jälkeen. Lapset ovat kuulleet ja nähneet usein enemmän kuin mitä aikuiset ovat ymmärtäneet. (Väänänen 2011, 120.)

Äitien toiminnan taustalla voi vaikuttaa ajattelutapa siitä, että lapsen oikeutta tavata etävanhempaansa on pidettävä yllä isän käyttäytymisestä ja siihen liittyvistä riskeistä huolimatta (ks. Forsberg & Pösö 2009, 146–161). Seuraavassa aineisto-otteessa isän ja lapsen yhteydenpitoon liittyvää kohtuuttomuutta ja ristiriitaisuutta äidin ja lapsen näkökulmasta kuvaa mielestäni se, millä tavoin äiti kokee olevansa velvoitettu rohkaisemaan lasta isän tapaamisiin.

”Minun pitää koko ajan puhua ja antaa sitä iloa sille, että menet ja kaikki menee hyvin, kun minä en ole siellä paikalla. Ei tarvitse äidin puolesta pelätä. Se on itselle niin hankalaa lähteä auttamaan toista siihen, vaikka tiedän mitä se [lapsi] on myös nähnyt ja kuullut ja kokenut isän takia.”

Aineiston perusteella ristiriitaa aiheuttaa myös se, kun äiti kokee, että lasta pitäisi rohkaista tapaamisiin, vaikka äiti ei tunnetasolla kykene perustelemaan itselleen, miksi lapsen pitäisi tavata vainoavaa ja usein myös väkivaltaista isää. Äidin on vaikea tavoittaa tapaamisten mielekkyyttä varsinkin, jos hänellä on käsitys, ettei lapsi halua tavata isäänsä. Aineiston perusteella äidit kuitenkin kokevat, että heidän pitää aikuisina toimia järkevästi ja puhua lapselle yhteydenpidosta positiiviseen sävyyn huolimatta siitä, mitä mieltä he itse ovat tai kuinka peloissaan he ovat. Kyseessä on järkiperustelu, joka saattaa nousta siitä, millainen sisältö perheyhteyksien ylläpidolle on yhteiskunnassamme annettu. Biologisia perheyhteyksiä ollaan valmiita tukemaan monin keinoin ja myös yhteiskunnallisten instituutioiden myötävaikutuksella. (Forsberg & Pösö 2009, 160.)

”Tuo kysymys itseasiassa vaivaa minuakin, kun lapsi ei ole halunnut ensinkään näihin tapaamisiin. Aikuisenahan minun pitäisi saada puhuttua sille, mutta kun itsellä on se pelko ja ahdistus ja pitäisi kumminkin näyttää, että kaikki on hyvin. En tiedä, miten siinä toimitaan sitten.”

”Minulla on pieni lapsi. [...] Se on välillä lyönyt hanttiin, että se ei halua mennä sinne [tapaamiseen] ja nyt vasta sanoinkin, että eihän hänen tarvitse mennä. Totta kai minunkin pitää aina yrittää, että no niin, että siellä on varmasti kivaa.”

Aineiston perusteella yhteydenpitoa pyritään jatkamaan silloinkin, kun isä on kohdistanut lapseen epäasiallista käyttäytymistä valvotuissa tapaamisissa.

”Minun oma lapsi on siitä joutunut kärsimään ja se pelkää isäänsä. Niin silti tapaamisia nyt jatketaan. Toki on häntä [isää] puhuteltu näistä epäkohdista. [...] Siihen lyötiinkin piste sitten. Minä soitin tapaamispaikalle, että minä en tuo enää, että minä en äitinä voi hyväksyä tätä. Minä ymmärrän, että sitä ihmistä [isää] yritetään auttaa. [...] Sitten tuntuu niin ärsyttävältä se, että me jatketaan sitä [tapaamisia]. Kun lapsella on oikeus isäänsä ja minä olen ollut sen kannalla ihan alusta asti. Mutta, nyt alkaa tökkiä niin pahasti.”

Edeltävän aineisto-otteen perusteella näyttäisi siltä, että isän käyttäytymisen rajaaminen valvotuissa tapaamisissa on jäänyt osittain äidin vastuulle. Äiti yrittää myös lieventää jyrkkää suhtautumistaan isän käyttäytymiseen toteamalla, että hän on ollut kuitenkin aina yhteydenpidon kannalla. Aineiston perusteella äidit voivat kokea, että viranomaiset pyrkivät myös auttamaan etävanhempaa siten, että lapsen ja isän yhteydenpitoa edistetään ja jatketaan tapaamisissa ilmenneistä ongelmista huolimatta.

Isän ja lapsen yhteydenpitoon liittyvät ristiriidat saattavat näyttäytyä aineiston perusteella myös niin, että lapsen todellista mielipidettä on vaikea saada selville. Edes lapsen äiti ei tiedä, mitä lapsi oikeasti ajattelee ja miten yhteydenpidon suhteen pitäisi toimia. Pelkoa ja hämmennystä herättää, kun äiti ei tiedä, tulisiko lasta pelkästään rohkaista tapaamisiin vai toimia lapsen kulloisenkin mielipiteen mukaisesti. Äidin valitsema suhtautumistapa sisältää todennäköisesti myös sen, miten äiti ajattelee viranomaisten asiaa tulkitsevan.

”Minusta tuntuu, että minun lapsi omalla tavallaan haluaa, mutta sitten taas ei halua. [...] Sitten mitä se on nähnyt ja kokenut. Sillä on vähän risti-riitaiset tunteet isäänsä kohtaan. Se on puhunut nyt enemmän [...], että hän menee ja on hyvällä mielellä. Sitten taas tulee se takapakki, että hän ei halua mennä tapaamisiin ollenkaan.”

”Lapset on niin aitoja omissa tunteissaan siinä tilanteessa. Se on se olo, että ne sanoo, että en halua ja sitten, että no haluan. Meilläkin on sitä haluan, en halua. Nyt se on sitä en halua ihan selkeästi. Onhan se taikinoimista.”

Valvottuihin tapaamisiin liittyvät ongelmat ja niistä johtuvat tapaamisten keskeyttämiset voivat aineiston perusteella aiheuttaa myös sen, että vaino äitejä kohtaan lisääntyy ja teot voivat muuttua vakavammiksi, vaikka äidit olisivat toimineet sopimusten, päätösten ja annettujen ohjeiden mukaisesti. Vainoajien motiiveja ja toimintaa kuvaa se, etteivät he useinkaan kykene tai suostu näkemään yhteydenpitoon liittyvää lapsen edun näkökulmaa tai oman käyttäytymisensä osuutta tapaamisten keskeyttämisessä. Pelko vainon lisääntymisestä saattaa vaikuttaa myös siten, että äidit suhtautuvat suopeammin yhteydenpidon jatkumiseen perustuen siihen, ettei auttamisjärjestelmä välttämättä kykene suojelemaan äitejä ja lapsia vainon lisääntyessä ja tekojen muuttuessa vakavammiksi. Äidit voivat joutua kohtuuttomaan valintatilanteeseen yhteydenpidon sallimisen ja kieltämisen suhteen. Seuraavasta aineisto-otteesta käy ilmi, että äitiin kohdistuva vaino voi lisääntyä myös siinä tapauksessa, kun päätös tapaamisten keskeyttämisestä on tullut viranomaisilta.

”Nyt kun on lyöty niin sanotusti jarrut päälle, että [isä] ei saa tavata nyt, että joku ratkaisu täytyy löytyä tähän henkilön käyttäytymiseen, niin se taas sitten on lisännyt vainoamista ja uhkailua minuun päin. Huolettaa tämä jatko tavallaan, että sitten jos nämä [tapaamiset] on kauankin tauolla. Siepataanko lapsi vai mitä tässä tapahtuu? Tuleeko minulle käymään miten?”

Aineiston perusteella lapsen ja isän väliseen yhteydenpitoon eron jälkeisen vainon tilanteissa näyttäisi liittyvän useita riskitekijöitä lapsen hyvinvoinnin ja turvallisuuden näkökulmasta. Valvotut tapaamiset, jotka aineistossa edustivat enemmistöä, toteuttavat muodollisesti lapsen oikeutta tavata sitä vanhempaa, jonka luona hän ei asu. Sisällöllisesti niihin liittyy kuitenkin ongelmia, eivätkä ne välttämättä toteudu lapsen edun mu-

kaisesti. Yhteydenpito aiheuttaa ristiriitoja perheen sisällä silloin kun esimerkiksi osa lapsista haluaa pitää yhteyttä isäänsä ja osa ei. Äidin rooli yhteydenpidon mahdollistajana aiheuttaa äidille pelkoa ja turvattomuutta, koska äiti joutuu tukemaan lapsen ja isän yhteydenpitoa usein vastoin omaa käsitystään lapsen edusta, ja eri tavoin suhteessa esimerkiksi saman perheen lapsiin. Äiti joutuu kannattelemaan myös omia yhteydenpitoon liittyviä ristiriitaisia tunteitaan ja peittelemään omaa vainoon liittyvää pelkoaan, joka yleensä voimistuu yhteydenpidon aktivoituessa. Äiti joutuu myös vakuuttamaan lapset yhteydenpidon tärkeydestä ja turvallisuudesta, vaikka on samalla huolissaan yhteydenpitoon liittyvistä riskeistä. Eron jälkeisen vainon tilanteisiin liittyvänä erityispiirteenä yhteydenpidon kannalta on yhteydenpidon kieltämiseen tai vähentämiseen liittyvä riski vainon lisääntymisestä ja tekojen muuttumisesta vakavammiksi. Aineiston perusteella näin näyttäisi käyvän riippumatta siitä, onko päätös yhteydenpidon kieltämisestä tai vähentämisestä tehty äidin tai viranomaisten toimesta.

Aineiston perusteella voi todeta, että perhesuhteisiin liittyvät kulttuuriset ja institutionaaliset käsitykset vaikuttavat myös eron jälkeisen vainon tilanteissa yhteydenpidosta tehtyihin tulkintoihin. Esimerkiksi lapsen toive siitä, ettei hän halua tavata vanhempansa, koska kokee hänet pelottavaksi, vastenmieliseksi ja ahdistavaksi, saatetaan päättöksenteossa ja sen johdosta äidinkin ratkaisuihin sivuuttaa. Lapsen mielipiteen sivuuttamisen taustalla on monimutkainen ja monitulkintainen perhesuhteiden dynamiikka ja näkökulma siitä, että lapsen ja vanhemman suhdetta pitää pyrkiä ylläpitämään lapsen hyvinvointiin ja turvallisuuteen kohdistuvista riskeistä huolimatta. Hannele Forsberg ja Tarja Pösö (2009) määrittelevät biologisen perhesidoksen ylläpitämisen kyseenalaistamattomaksi normiksi, jossa lapsen oikeus tavata vanhempansa voi kääntyä lapsen näkökulmasta jopa pakotetuksi velvollisuudeksi. (Forsberg & Pösö 2009, 149–150, 154–155, 160.) Eron jälkeisen vainon tilanteisiin ja etävanhemman yhteydenpidon kieltämiseen tai vähentämiseen liittyvä vainon lisääntyminen saattaa myös ohjata tulkintaa siihen suuntaan, että yhteydenpidosta tulee enemmän vanhemman kuin lapsen oikeus.

5.2 Tapaamisiin liittyvät riskit

Aineiston perusteella lapsilla oli erilaisia järjestelyjä liittyen etävanhemman tapaamisiin ja järjestelyt muuttuivat myös vertaisryhmän toimimisen aikana. Osalla lapsista tapaamiset olivat jatkuneet jo pidempään, osalla ne olivat vasta alkamassa. Osa lapsista oli pitänyt yhteyttä isäänsä puhelimitse, mutta pääosin tapaamisia järjestettiin kuitenkin valvotusti. Valvottuja tapaamisia järjestetään yleensä silloin, kun perhekäytäntöihin liittyy jotain poikkeavaa ja kiistanalaista, eikä tilanteiden rauhoittamiseksi ja helpottamiseksi ole olemassa ennalta tiedettyjä ja yksiselitteisiä vastauksia. Valvottujen tapaamisten tapaamiskäytäntöjä leimaa kuitenkin erimielisyys, epäselvyys ja monimerkityksisyys. Kiistoja ja kiistelijöitä löytyy niin perheen sisältä kuin palvelu- ja oikeusjärjestelmän piiristä, joilla on kullakin mahdollisuus tulkita lapsen todellisuutta omalla tavallaan. (Forsberg & Pösö 2009, 149.)

Vertaisryhmässä keskusteltiin valvotuista tapaamisista myös yleisellä tasolla ja todettiin, että valvottujen tapaamisten ongelmana on muun muassa se, että kyseessä on pääosin järjestöjen tuottama palvelu, jota voidaan toteuttaa eri paikoissa eri tavoin. Tapaamisten järjestämistä ohjaa lapsen etu ja lapsen oikeus pitää yhteyttä siihen vanhempaan, jonka luona hän ei asu (LSL 4 §, LHL 2 §). Vaikka lapsen ja etävanhemman yhteydenpidon normi on institutionalisoitunut yhteiskunnan rakenteisiin ja lainsäädäntöön (ks. Forsberg & Pösö 2009) ei valvottujen tapaamisten muotoja tai käytäntöjä ole säännelty tarkemmin. Aineistosta käy ilmi, että siitäkkin huolimatta, että tapaamiset järjestetään valvotusti, voi isän tapaaminen olla riski lapsen hyvinvoinnin ja turvallisuuden näkökulmasta.

”Mietin sitä, että minun lapsella on valvotut tapaamiset isänsä kanssa, niin siinä on henkilö läsnä koko ajan ja se tapahtuu tietyssä paikassa. [...] Sitten on muutakin tämmöistä kipeää tekevää leikin tynkää ollut siellä, että lapsi on vähän ruvennut pelkäämään. [...] Entä sitten, jos ne tapaamiset jatkuvat tai jotakin, että miten minä voin olla varma, että minun lapsi on siellä turvassa. Siis vaikka siellä on ne valvojat paikalla.”

Eron jälkeisen vainon tilanteissa tapaamisista aiheutuu aineiston perusteella äideille ja lapsille monenlaisia käytännön ongelmia. Tapaamisiin liittyvistä ongelmista muodostuu

usein taakka, joka voi aiheuttaa äidille toimintakyvyn laskua ja vaikuttaa sitä kautta myös lapsen hyvinvoinnin ja turvallisuuden kokemukseen. Aineistossa äidit kuvailevat sitä, kuinka he joutuvat tarkkaan miettimään, miten tapaamisiin lapsen kanssa mennään ja sitä, miten he päivystävät puhelimen vieressä koko tapaamisajan siltä varalta, jos lapselle sattuu tapaamisessa jotakin ja tapaaminen keskeytetään. Valvottuihin tapaamisiin liittyvä lapsen kuljettaminen tapaamispaikalle ja takaisin kotiin ovat myös riskitekijä sille, että äitiä ja lasta lähdetään seuraamaan.

”Minua itseäni edelleenkin jännittää joka tapaamispäivä, että kun minä vien sen [lapsen], minua on lähdetty seuraamaan sieltä. Nyt viime aikojen perusteella varsinkin, niin sitten jännittänyt, että mitä siellä [lapselle] tapahtuu. Olen päivystänyt käytännössä sitten puhelimen vieressä, että milloin se puhelin soi, että se keskeytyy, ja mitä siellä on tapahtunut.”

Seuraamista ei pitäisi eron jälkeisen vainon tilanteissa ymmärtää pelkkänä seuraamisena, vaan tekona, joka saattaa muuttaa merkittävällä tavalla äidin ja lapsen elämää tulevaisuudessa. Seuraavasta aineisto-otteesta käy ilmi, että muuttaminen on yksi mahdollinen seuraus silloin, jos äidin ja lapsen asuinpaikka selviää vainoajalle.

”No ensinnäkin minulla ei ole autoa. Vien julkisilla lapsen tapaamispaikalle. Minä lähdän sieltä yksin pois, niin minua voidaan lähteä seuraamaan. Ja sitten ilmenee tietenkin minun asuinpaikka. Minä en jaksaisi taas muuttaa. Sitä ei jaksa enää.”

Aineiston perusteella seuraamista on viranomaisten toimesta pyritty eliminoimaan esimerkiksi siten, että joillekin äideille lastensuojelu on maksanut lapsen tapaamispaikalle viemiseen ja kotiinpaluuseen liittyvät taksikuljetukset. Äidit keskustelivat taksikuljetusten toimivuudesta vertaisryhmässä ja kokivat, etteivät taksikuljetukset ole auttaneet siihen, että seuraaminen olisi vaikeampaa. Muutoinkin taksikuljetusten merkitys äidin ja lapsen tukemisessa jäi aineiston perusteella vähäiseksi, koska äidit olivat kuitenkin mukana lapsen tapaamispaikalle viemisessä ja sieltä hakemisessa. Jotkut äidit olivat turvautuneet myös omiin sukulaisiinsa lapsen kuljettamisessa, mutta sitäkään ei kaikilta osin koettu järkeväksi ratkaisuksi tai sellaiseksi, että siitä olisi voinut tulla pysyvä toimintatapa.

”Minua on seurattu. Siinä on sitten tehty niin, että minun äiti vei yhteen aikaan lasta sinne tapaamisiin ja haki sen sieltä. Ei tullut minkään näköistä kohtaamisen mahdollisuutta. Lastensuojelun kanssa on keskusteltu, niin ainakin minulle tarjottiin semmoinen mahdollisuus, että taksikuljetukset. Ne korvaavat sen, että taksi voi viedä.”

”Minullehan lastensuojelu maksoi nyt kahdelle kerralle taksirahat. Minä vien lapsen ja minä jäin itse odottamaan sinne. Se lähtö oli, kun se taksi ei ollutkaan siinä edessä. Sitten tuli semmoinen hirveä ahdistus, että mitä, jos [isä] tulee samaan aikaan ulos. Kun se jäi sinne [tapaamispaikan] sisälle. Ne [isä ja tapaamispaikan valvojat] jäivät juttelemaan, että minä pääsen ensin lapsen kanssa lähtemään. Sitten tuli semmoinen paniikkikohtaus siinä pihassa, että kun se taksi ei ollutkaan vielä tullut. Päästiin kumminkin, että turvallisesti kotiin.”

Edeltävässä aineisto-otteessa lapsi on voinut kokea huolta äitinsä puolesta äidin voimakkaan reaktion vuoksi. Samaan aikaan lapsi on voinut kokea hämmennystä siitä, miten isän tapaamisiin pitäisi suhtautua, koska häntä on todennäköisesti niihin etukäteen rohkaistu ja kannustettu. Kyseisen tilanteen jälkeen lapsi saattaa pohtia esimerkiksi sitä, kumman vanhemman puolella hänen tulisi olla, koska äiti kärsii tapaamistilanteissa. Edeltävässä aineisto-otteessa ilmenevä pieneltä ja mitättömältä tuntuva taksikuljetukseen liittyvä yksityiskohta voi saada vainon kohteena olevan äidin ja lapsen elämässä suuren merkityksen.

Vaikka valvottuihin tapaamisiin liittyvä lapsen vieminen tapaamispaikalle ja sieltä hakeminen on pyritty järjestämään siten, ettei kohtaamisia äidin ja vainoavan ex-puolison välillä tulisi, eivät äidit pysty aineiston perusteella kuitenkaan välttymään kohtaamisilta. Ennakoimattomat kohtaamiset aiheuttavat pelon ja turvattomuuden tunteita äidille ja lapselle. Ne eivät todennäköisesti myöskään vahvista lapsen käsitystä isän tapaamisista turvallisina ja positiivisina tilanteina.

”Isä uskoinkin tällaiset asiat, että ei tarvitse tulla lähelle silloin kun sanotaan niin. Paikasta ja ajasta riippumatta se tekee niin kuin se tykkää. Jos me [äiti ja lapsi] satutaan olemaan siinä pihalla ja hän pärähtää siihen, ja onpa jopa odotellutkin meitä siinä. Välillä juoksujalkaa joutunut menemään sinne [tapaamispaikan] sisälle kun se on juossut perässä siellä. Se on aina semmoinen seikkailu, kun sinne lähtee.”

Tapaamispaikan muutos on myös yksi riskitekijä eron jälkeisen vainon tilanteissa. Aineiston perusteella on mahdollista, että uudessa tapaamispaikassa esimerkiksi äidin ja ex-puolison kohtaamisen riski lisääntyy. Ex-puolison kohtaaminen saattaa aiheuttaa äidille voimakkaan negatiivisen tunnereaktion, joka voi aiheuttaa lapselle pelkoa ja turvattuutta. Abstraktilla tasolla ja lapsen edun näkökulmasta on kyseenalaista, toteutuuko tapaamisessa lapsen oikeus silloin, jos isä voi käyttää tapaamishetkeä omien vainoon liittyvien tarkoituksien toteuttamiseen.

”Tapaamispaikka on muuttunut ja arvasinkin, niin siinäpä tuli kohtaaminen sitten. Sen [tapaamisen] jälkeen se jäi odottamaan minua sinne. Minä sanoin [tapaamispaikan valvojalle], että minua vähän jännittää lähteä tästä, niin se sitten lähti saattamaan minut siihen ulko-ovelle ja katsoi sen päädyn. Menimme [äiti ja lapsi] nurkan taakse, niin siellähän se oli. [...] Kyllä se tiesi varmasti, että siinä näkee porukka, että hän on siinä minun lähellä. Se älysi sitten lähteä pois, kun minä steppasin siinä paikalla, että mitä minä teen! Kun minä siis aivan hukkaan menin. Ja lapsi sylissä ja sitten pitäisi näyttää lapselle, että ei tässä ole hätää. Tämähän on ihan ok tilanne ja tällä lailla.”

Seuraavassa aineisto-otteessa valvottujen tapaamisten yhteydessä sattunut makeisten antaminen lapselle ei äidin näkökulmasta ole niin yksinkertainen ja hyväntahtoinen tapahtuma kuin miltä se ulospäin saattaa näyttää.

”Minä olen ohjeistanut [tapaamispaikan valvojia], kun se tunkee sitä karkkia sille, vaikka sillä [lapsella] olisi ruoka-aika. Ei se noudata mitään lapsen rytmejä. Ne olivat sanoneet, että äiti sitten ostaa ne hyvät ja tämmöiset, että älä sinä nyt osta, niin kuin minä ohjeistinkin. Niin sitten sitä, että he kyllä sanoivat sille, että ei mitään karkkia nyt, että lapsi pääsee kotiin sitten syömään, että äiti aikoi huolehtia. Mutta, se oli sille tekosyy ja keino taas. Ei se lopeta.”

Edeltävässä aineisto-otteessa äiti kokee makeisten antamisen lapselle manipuloinniksi ja keinoksi, jolla vainoaja pyrkii kontrolloimaan äitiä ja lasta. Isä rikkoo lapsen liittyviä yhteisesti sovittuja sääntöjä joko tietoisesti tai tiedostamattaan. Säännöllisten ruoka-aikojen noudattaminen on lapselle tärkeää esimerkiksi rutiinien ylläpitämisen näkökulmasta. Erityisesti silloin, jos sääntöjen rikkominen on isän puolelta tietoisista, jää lapsi sivuseikaksi ja edustaa isälle ainoastaan keinoa, jonka avulla hän voi jatkaa äitiin kohdistuvaa kiusaamista. Edeltävässä aineisto-otteessa näkyy lisäksi jonkinlainen tehottomuus

liittyen etukäteen sovittujen sääntöjen noudattamiseen myös tapaamispaikan valvojien osalta.

Tapaamishetkeen liittyvät äidin konkreettiset huolet näkyvät myös seuraavassa aineisto-otteessa, jossa lapsi on tavannut isäänsä valvottujen kaiutinpuheluiden välityksellä. Todennäköisesti ongelma ei palvelujärjestelmän näkökulmasta näyttäydy samanalaisena tai yhtä vakavana kuin miten äiti sen kokee.

”Huoli siitäkin, kun ensin oli puhe, että yksi ja ainut ihminen hoitaa ne puhelut. Mutta, kun työvuorot on mitä on, niin sitten tuli toisetkin ihmiset. Ja minulla huoli siitä, että kuuleeko nyt sitten aina joku, jos isä. Kun päihheet on se ongelma, että jos [isä] ei olekaan silloin selvinpäin ja kerkeää sanoa jotakin pahaa lapselle, mikä taas sijoittuu äitiin.”

Aineiston perusteella eron jälkeisen vainon kaltaisissa ristiriitaisissa tilanteissa on kyseenalaista, kuinka lapsen etu toteutuu lapsen ja isän yhteydenpidon käytännöissä. Eriytyisesti valvottujen tapaamisten osalta riskinä lapsen hyvinvoinnin ja turvallisuuden näkökulmasta on tapaamiskäytäntöihin liittyvä epämääräisyys, joka voi aineiston perusteella liittyä esimerkiksi etukäteen sovittujen sääntöjen noudattamattomuuteen tai lapsen viemiseen tapaamispaikalle ja sieltä hakemiseen. Silloin kun lapsen kuljettaminen jää äidin vastuulle, on mahdollista, että äitiä ja lasta voidaan lähteä seuraamaan tapaamisten yhteydessä. Myöskään viranomaisten tarjoama apu ei näyttäisi estävän seuraamista. Äidin ja ex-puolison kohtaamisten riski lisääntyy valvottujen tapaamisten yhteydessä, koska äiti on aineiston perusteella yleensä vastuussa lapsen viemisestä tapaamispaikalle ja sieltä hakemisesta. Kohtaamisen riskiä lisää myös se, jos isä tai tapaamispaikan valvojat eivät noudata etukäteen sovittuja sääntöjä. Vainoajalla on kohtaamisten yhteydessä mahdollisuus toteuttaa erilaisia vainotekoja ja kohdistaa myös muuta väkivaltaa äitiä kohtaan. Lasta on näissä tilanteissa mahdollisuus käyttää vainon välikappaleena ja ennakoimattomat kohtaamiset voivat aiheuttaa myös lapsessa pelkoa ja turvattomuutta.

Valvottuihin tapaamisiin voi aineiston perusteella liittyä useita äidin ja lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta konkreettisesti heikentäviä tekijöitä. Lapsen edun toteutumisen kan-

nalta olisi tärkeää, että valvottujen tapaamisten järjestämisessä ja tapaamispaikassa kyettäisiin kiinnittämään huomiota myös ulospäin pieniltä ja mitättömiltä tuntuviin asioihin, jotka voivat vaikuttaa äidin ja sitä kautta myös lapsen turvallisuuden tunteen säilymiseen tai sen menettämiseen. Äitien kokema pelko ja turvattomuus lisääntyvät myös sitä kautta, kun tapaamisiin äidin mielessä ennalta liitetyt riskit ajoittain toteutuvat. Tapaamiset eivät tällöin lisää pelkoa ja turvattomuutta vain tapaamishetkellä, vaan ne voivat muuttua jatkuvaa pelkoa ja turvattomuutta aiheuttavaksi tekijäksi äidin ja lapsen elämässä.

6 Ristiriitaisen todellisuuden hahmottaminen

6.1 Viranomaisten toiminta ja tulkinnat

Aineistossa tulee keskeisenä esille äitien kokema pelko ja turvattomuuden tunne viranomaisten toimintaa kohtaan, jossa on mukana myös lapsen tilanteeseen liittyvä huoli. Pelko ja turvattomuus näkyvät aineistossa kahdella tavalla. Ne liittyvät yhtäältä viranomaisten tulkintoihin äidin, lapsen ja ex-puolison elämäntilanteesta ja toisaalta vainon tunnistamattomuuteen. Tehdyt tulkinnat ja päätelmät perheen tilanteesta ohjaavat viranomaisten toimintaa esimerkiksi lastensuojelun tukimuotoja myönnettäessä tai lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päätettäessä. Aineiston perusteella äitien pelkoa ja turvattomuutta lisää erityisesti se, jos viranomaisten väärät tulkinnat saavat jalansijaa lapsen asioista päätettäessä. Pelko ja turvattomuus liittyy yksittäisten tilanteiden lisäksi myös koko palvelu- ja oikeusjärjestelmän toimimattomuuteen. Aineiston perusteella palvelu- ja oikeusjärjestelmän toimimattomuus näkyy äitien ja lasten arjessa esimerkiksi siten, että lähestymiskiellot eivät toimi, valvottuihin tapaamisiin liittyy ongelmia ja ylipäätään palvelu- ja oikeusjärjestelmän keinot vainoon puuttumisessa eivät ole riittäviä.

Palvelu- ja oikeusjärjestelmän toimintaa kohtaan koettu pelko ja turvattomuus voi kääntyä epäoikeudenmukaisuuden kokemukseksi, joka koskee koko järjestelmää. Epäoikeudenmukaisuuden kokemus muodostuu sen kautta, että vainoaja voi jatkaa toimintaansa riippumatta siitä, mitä äidit ja lapset joutuvat kokemaan. Vaino rajoittaa äitien ja lasten elämää, mutta äidit kokevat, että vainoajan ei tarvitse kuitenkaan muuttaa toimintatapojaan. Aineiston perusteella äidit kokevat usein, että vaino päättyy vasta kun vainoaja tai uhri kuolee, eikä järjestelmä mahda tilanteelle sitä ennen mitään.

”Minusta tuntuu oikeasti, että vaikka minä olen kaiken tehnyt niin kuin minua on neuvottu ensi- ja turvakodin puolesta ja rikun [Rikosuhripäivystys] puolesta ja asianajajat ja kaikki mahdolliset, mitä minä olen tehnyt. Minä olen tehnyt pilkulleen kuin minua on neuvottu, niin ei tämä lopu. Minusta tuntuu kanssa, että tämä ei oikeasti lopu ennen kuin minä kuolen tai se kuolee. Minä en voi käsittää, että miten joku ihminen saa rellestää tuolla tavalla. Pilata toisen elämän ihan täysin. Ne seuraamukset mitä hänelle on

siitä tullut, niin ei niillä ole mitään merkitystä. [...] Usko mennyt, että viranomaisetkaan tekevät mitään.”

Palvelu- ja oikeusjärjestelmän toimimattomuus liittyy myös sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden kokemukseen. Sisäisen turvallisuuden kokemusta ei voi saavuttaa ennen kuin äidille ja lapselle on taattu riittävä ulkoinen turvallisuus, joka voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että äiti ja lapsi voivat kokea olevansa turvassa omassa elinpiirissään. (Väänänen 2011, 113–114.) Seuraavassa aineisto-otteessa äiti mainitsee myös lasten tilanteen ja sen kautta tulleen epäoikeudenmukaisuuden kokemuksen.

”Minä olen mennyt tuossa ajatuksessa jo niin pitkälle viettäessäni joulua [...] turvakodilla mistä lapset eivät saaneet liikkua kolmeenkymmeneen vuorokauteen. Isä sai kyllä olla ja tehdä ja touhuta, mutta lapset eivät saaneet liikkua mikä oli niin epäoikeudenmukaista. Aukaisin jo suuni, en muista kenelle kaverille vai [...] kenelle sanoin, että kun ei tämä oikeasti ikinä lopu.”

Edeltävässä aineisto-otteessa äidin kokemukseen liittyy myös ajatus siitä, että järjestelmä on aseeton eron jälkeisen vainon tilanteissa. Järjestelmän toimimattomuus ja tehottomuus koskee aina myös lasta, vaikka vaino ei kohdistuisikaan suoraan lapseen (ks. Hautanen 2010, 165). Eron jälkeisen vainon tilanteissa lapset ovat myös suoraan tai välillisesti erilaisten viranomaistoimenpiteiden vaikutuspiirissä, joita joudutaan arvioimaan pääasiassa vainon ja sen aiheuttamien negatiivisten seurausten näkökulmasta.

Aineiston perusteella oikeudenkäynnit ja niihin liittyvät prosessit ovat keskeisessä osassa vainon uhrien arjessa. Äidit kokivat oikeusprosessit erittäin raskaina. Oikeusprosesseja kohtaan koettiin pelkoa ja turvattomuutta, koska ne koettiin tilanteiksi, joihin ei pysty juurikaan itse vaikuttamaan. Äideillä oli kokemus, että tuomioistuimissa asiat menevät eteenpäin omalla painollaan, eikä äidin tai lapsen mielipiteillä ole enää siinä vaiheessa merkitystä. Varsinkin silloin, kun oikeusprosessit koskevat lapsia, on äitien hätä erityisen suuri. Mielikuva voi olla sellainen, ettei asioita enää yksilöllisesti harkita.

”Mutta, se on taas pelottava ajatella, että joku haluaa viedä minun lapset pois. Vaikka en minä usko, että niin tulee käymään, koska minulla on nyt se perhetyö. Mutta, silti se on pelottavaa, koska asiat mitkä menevät hallinto-oikeuteen asti, niin on mielikuva, että ne vain näin siellä kipataan eteenpäin.”

Aineiston perusteella äideillä oli myös mielikuva siitä, että jos esimerkiksi lastensuojeluviranomaisilla on jokin näkemys perheen tilanteesta, perustaa oikeus päätöksensä pääosin tähän näkemykseen. On mahdollista, että jos esimerkiksi olosuhdeselvitystä tehtäessä perheen tilannetta on tulkittu väärin, eikä äidin ja lapsen kokemaa uhkaa ole tunnustettu, voi siitä seurata riskejä lapsen hyvinvoinnille ja turvallisuudelle. Oikeusprosessien lopputuloksen kokeminen ennustamattomaksi oli myös aineistossa esille tullut pelkoa ja turvattomuutta aiheuttava tekijä. Eron jälkeisen vainon tilanteissa oikeusprosessit ovat yleensä rikosprosesseja, lapsia koskevia huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyviä siviiliprosesseja tai lastensuojeluun liittyviä hallintoprosesseja. Epäluottamus viranomaisten toimintaa kohtaan voi nousta myös tilanteista, joissa perheen tarvitsemaa apua ja tukea tai lapsen tapaamisoikeuteen liittyviä asioita on arvioitu äitien näkökulmasta puutteellisesti.

Erityisesti lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvillä prosesseilla on äideille suuri merkitys ja ne aiheuttavat yleensä eniten huolta niin äidin omaan kuin lapsenkin hyvinvointiin ja turvallisuuteen liittyen. Lapsen oikeus tavata etävanhempaansa näyttäytyy aineiston perusteella voimakkaana oikeutena. Lapsen edun tulkinnanvaraisuus ja sen myötä äitien kokema prosessien ennustamattomuus aiheuttaa pelkoa ja turvattomuutta, koska äidit eivät voi varmuudella tietää, mihin suuntaan asiat kääntyvät lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päätettäessä. Jos esimerkiksi tuomioistuimessa käsitellään lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvää asiaa, on merkitystä todennäköisesti sillä, miten hyvin tai huonosti olosuhdeselvitys on tehty ja miten hyvin tai huonosti asianajajat tai muut edustajat toimivat oikeudessa. Merkitystä voi olla myös sillä, millaiset valmiudet tuomioistuimessa on hoitaa lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyviä asioita.

”Pelottaa tietenkin sekin, että nyt hän vaatii oikeuden kautta tapaamiset itselleen kotiin ilman valvontaa, mikä ei tule todellakaan onnistumaan ihan näiden faktojen perusteella. Mutta, silti pelottaa tavallaan se viranomaispuoli, että entä jos ne lähtevätkin sille linjalle, että voitaisiin yrittää. Vaikka minä järjellä tiedän, että varmaan tuskin lähtevät semmoista tukemaan meidän tilanteessa, että se on niin selvää, että tämä henkilö ei oikein pärjää lapsen kanssa.”

Aineiston perusteella lastensuojelu on yksi keskeinen viranomaistaho, joka on mukana vainon uhrien ja heidän lastensa arjessa. Lastensuojelun kanssa työskentelystä äideillä oli kahtalaista kokemusta. Toisaalta lastensuojeluun luotettiin, mutta luottamuksen rakentamista ei välttämättä koettu helpoksi. Aineistossa oli myös kokemuksia siitä, että lastensuojelu ei ole auttaja, vaan ennemminkin yksi taho lisää, jonka kanssa äitien täytyy ”taistella”. Lastensuojelua arvostettiin sen vuoksi, että sen koettiin olleen lähes ainoa viranomainen, joka on kyennyt vaikuttamaan vainoajan käyttäytymiseen ja lapsen tilanteen turvaamiseen esimerkiksi valvottujen tapaamisten osalta. Kuitenkin myös lastensuojelussa tilanteita tulkitaan lapsen edun näkökulmasta, jolloin siihen väistämättä liittyy myös riski siitä, kuinka hyvin tai huonosti lapsen tilanteeseen osataan reagoida, mitä otetaan huomioon päätöksenteossa ja mitä jätetään huomioimatta. (Ks. Hautanen 2010, 165.) Kyse on aina yksittäistapauksellisesta harkinnasta.

”Minulla on semmoinen kokemus lastensuojelun kanssa yhteistyöstä, että se on yhteistyötä ollut meillä. Me olemme oikeasti miettineet sillä tavoin, että en voi sanoa, että ne on huonoja kokemuksia. Me olemme miettineet asiat sillä lailla, mikä on lapsen kannalta siinä tilanteessa paras. Vaikka ne on saaneet [äidillä] tunnemylläkän aikaan, mutta kyllä minä olen silti pohjimmiltaan tiennyt, että näin sen nyt pitää vaan mennä. Olen ollut kiitollinen siitä, että lastensuojelu pystyi puuttumaan nimenomaan näissä tapauksissa, mitä vahinkoja alkoi sattumaan. [...] Sillä on niin suuri valta sitten, että se voi näin lyödä poikki ja sanoa, että nyt on vain semmoinen viranomaistaho, että tämä ei jatku, että nyt käydään keskustelua. Siinä kohtaa ne pysty sitten auttamaan.”

Äidit kokivat aineiston perusteella lastensuojelun viranomaiseksi, jolla on paljon valtaa. Tämä aiheutti sekä helpotusta että huolta riippuen tilanteesta. Lastensuojeluun liittyvä huoli ja sen kokeminen negatiivisena ei-auttajana liittyi yleensä tilanteisiin, joissa äidit kokivat, että lastensuojelussa tulkitaan perheen tilannetta väärin.

”Minä olen toiminut [aikaisemmalla paikkakunnalla] ollessa lastensuojelun ohjeitten mukaisesti ja tänne tullessa. Täällähän minä itse pyysin perheyötä ja en sitä saanut ja sitten minut napattiin turvakodille. Minä en pysty turvaamaan lapsia, koska lasten isä uhkasi tappaa minut ja isä on sanonut lastensuojelulle, että meillä on hyvin toimiva parisuhde. Tieto siitä, että joku lastensuojelu yrittää viedä minun lapset saa minut niin holtittoman raivon valtaan. Minä taistelen heitä vastaan, mutta minä taistelen tätä [isääkin] vastaan nyt.”

Lastensuojelun asema on ristiriitainen vainotilanteiden näkökulmasta lastensuojeluun kuuluvan tuki- ja toisaalta kontrollitehtävän vuoksi (ks. Juhila 2006). Aineiston perusteella näyttää siltä, että silloin kun lastensuojelu ottaa tai joutuu ottamaan enemmän kontrolloijan roolin, muuttaa se auttamatta myös äidin suhtautumistapaa. Kun äidit näkevät lastensuojelun ei-auttajana, voi se aiheuttaa esimerkiksi sen, etteivät he uskalla kertoa omista peloistaan liittyen vainoon, ex-puolisoon ja lapsiin. Myöskään omaa jakamattomuutta ei uskalleta tuoda esille, koska äidit kokevat, että tieto voi kääntyä lopulta myös lapsia vastaan.

”Onneksi minulla on sisko tukena siihen, kun minä sanoin, että olen minä missä kunnossa hyvänsä, niin minä en niille [lastensuojelulle] sitä sano ääneen. Sinä tulet ja sinä ole minun kaverina, jos minä olen väsynyt. Minä en voi niille näyttää, että olen väsynyt.”

Aineistossa tuli esille, että lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvät olosuhdeselvitykset herättivät äideissä huolta sen osalta, osaavatko sosiaalityöntekijät nähdä äidin ja lapsen sekä ex-puolison todellisen tilanteen, ja osaavatko he tulkita sitä oikein. Olosuhdeselvityksiin liittyvät prosessit koettiin raskaina niin äidin kuin lastenkin näkökulmasta esimerkiksi sen vuoksi, ettei lopputuloksesta ole varmuutta. Olosuhdeselvityksen hankkiminen tuomioistuimen toimesta voi liittyä muun muassa tilanteeseen, jossa vanhemmat ovat erimielisiä siitä, miten lapsen huolto ja tapaamisoikeus tulisi järjestää. Olosuhdeselvitys on lakisääteinen ja tuomioistuin voi jättää sen hankkimatta vain siinä tapauksessa, jos on ilmeistä, ettei se ole tarpeen asian ratkaisemisen kannalta (LHL 16 §).

Olosuhdeselvityksen sisältöä ei ole kuitenkaan lakisääteisesti määritelty, vaan sen sisältö riippuu esimerkiksi siitä, mihin seikkoihin tuomioistuin on pyytännyt kiinnittämään huomiota selvitystä tehtäessä. Olosuhdeselvityksen sisällöstä on olemassa myös erilaisia suosituksia. Pääperiaatteena on kuitenkin, että selvityksessä pitäisi keskittyä lähinnä faktatiedon esille tuomiseen lapsen ja perheen tilanteesta, eikä esimerkiksi pitkälle menevien johtopäätösten tekemiseen. (THL Lastensuojelun käsikirja.) Olosuhdeselvityksen tekeminen sisältää kuitenkin myös sosiaalityöntekijöiden tulkintaa, koska he arvioivat lapsen ja perheen tilannetta lapsen edun näkökulmasta liittyen kuhunkin yksittäistapaukseen. Työntekijöiden harkinnassa on käytännössä se, mihin asioihin he kiinnittävät

huomiota ja minkä merkityksen he antavat millekin asialle selvitystä tehtäessä. On mahdollista, että näkemykset lapsen kannalta parhaasta ratkaisusta ja sen perusteista eroavat toisistaan silloin kun vanhemmat esimerkiksi asuvat kaukana toisistaan ja olosuhdeselvitys on sen vuoksi tehty kahdessa eri sosiaalitoimessa. (Valkama & Litmala 2006, 11–12.)

Olosuhdeselvityksen tekemiseen liittyy yhtenä olennaisena osana lapsen mielipiteen selvittäminen (THL Lastensuojelun käsikirja). Aineiston perusteella äideillä ei ollut välttämättä selkeää käsitystä siitä, mitä lapsen kuuleminen tarkoittaa ja mitä prosesseja siihen liittyy. Eräs äideistä totesi, että vaikka lasta kuullaan, ei lapsen sana kuitenkaan paina tapaamisista päätettäessä. Todellisuudessa näin onkin, koska lapsen käsitykset eivät lopulta ohjaa vanhempien eivätkä viranomaistenkaan päätöksentekoa. Viranomaisella on itsenäinen harkintavalta sen suhteen, miten lapsen edun arvioidaan toteutuvan parhaiten (ks. Rätty 2015, 187). Äidit pohtivat vertaisryhmässä esimerkiksi sitä, minkä ikäinen lapsi saa sanoa oman mielipiteensä, tai että minkä ikäisenä lapsi saa päättää, haluaako hän tavata vanhempansa vai ei.

”Sitä kuullaan nyt. Meillä oli oikeudenkäynti ja tehtiin tämä pikapäätös valvottuihin tapaamisiin, mikä ei vieläkään alkanut. Niin taas tehdään sitä, mikä se oli. Sitä selvitystä. Niin huomenna meille tullaan sitten, että ne näkevät lapsen huomenna. Minä en tiedä, kyseleekö ne jo huomenna ja sitten viikon päästä minä vien sen sinne toimistolle. Kuulevat kyllä, mutta kun ei se paina se sana, lapsen sana kumminkaan.”

Olosuhdeselvitykseen liittyvä lapsen mielipiteen selvittäminen voi nostaa pintaan myös äidin huolen siitä, miten lapsi reagoi, kun erilaisia, myös isään liittyviä, asioita käydään läpi eri viranomaisten toimesta.

”Kaikki on nyt ollut hyvin. Nyt taas, kun joutuu näkemään eri näköisiä työntekijöitä, jotka käyvät meidän luona tapaamassa lasta ja lapsen tunteet menevät kanssa ihan sekaisin siinä. Minä pelkään, miten lapsi tulee reagoimaan, että kun se on rauhoittunut niin paljon siitä mitä se on ollut. Mitä se tuo ne kaikki asiat taas lapsen elämään.”

Erään äidin näkökulmasta on vaikea ymmärtää, jos lapsi on selkeästi ilmaissut kielteisen mielipiteensä isän tapaamisista ja tapaamisia aletaan kuitenkin toteuttaa. Tilanne liittyy

siihen, millainen harkintavalta viranomaiselle on lapsen mielipiteen selvittämisen suhteen annettu. Asia tulee ratkaista lapsen edun mukaisesti, joka voi viranomaisen tulkinnan perusteella olla muuta kuin mitä äiti ja lapsi ajattelevat sen olevan. Abstraktilla tasolla lapsen etu näyttyy yksinkertaisempaan käsitteenä kuin mikä merkitys sille käytännön tilanteissa tulkinnan kautta annetaan (vrt. Laitinen ym. 2017).

”Lapsi ei ole nähnyt isäänsä moneen vuoteen ja se on ehdoton ei sille, että hän ei halua. Miksi häntä ei kuunnella, että kun hän ei halua nähdä sitä.”

Seuraavassa aineisto-otteessa äidillä on ollut olosuhdeselvitykseen liittyvä huoli siitä, tunnistavatko sosiaalityöntekijät isän toimintaan liittyvät tulkinnalliset riskit ja sitä kautta perheen todellisen tilanteen.

”Minä olin ihan sata varma, että se pyörittää ne naiset pikkurillien ympärille. Ne muutamat ensitapaamiset vaikuttivatkin siltä, että ne sitten puhuivat siihen tyylin, että ainahan se on alussa vähän tämmöistä tämä ero. Sitten kun myöhemmin vähän tasoittuu tämä tilanne, niin voidaan sitten. Minä olin, että ei voi olla totta, että ettekö te niin kuin [ymmärrä], että tästä tulee hirveä. Mutta, sitten se ihan viimeinen käynti. Minä sitten hokasin, että ne ovat tarkempia kuin mitä ne minulle näyttää, että mitä mieltä. Ne aika hyvin salasivat sen, mikä se heidän ajatusmaailma oli tästä asiasta. Mutta, ne semmoisen tietynlaisen kommentin sanoivat minulle tavallaan sanomatta kuitenkaan mitään, josta minä ymmärsin, että ne ovat nähneet sen henkilön manipuloinnin ja nämä tämmöiset pelit.”

Edeltävässä aineisto-otteessa äiti on joutunut myös tulkitsemaan sosiaalityöntekijöiden sanattomia viestejä siitä, mikä olosuhdeselvityksen lopputulos saattaisi olla. Aineiston perusteella äidit kokivat ongelmaksi myös sen, että lapsen isälle olosuhdeselvityksen tekee eri sosiaalitoimi tai eri henkilö kuin äidille, jolloin kokonaistilanteen hahmottaminen saattaa jäädä vajavaiseksi (ks. Valkama & Litmala 2006, 11–12).

Aineiston perusteella äidit kokivat pelkoa myös sen vuoksi, etteivät viranomaiset kykene näkemään vainoajan todellista luonnetta, vaan uskovat manipuloivasta isästä vain hyvää. Äidit ja lapset näkevät todellisuuden kohteliaan ja mallikelpoisen käyttäytymisen takaa, jota vainoava ja manipuloiva isä kykenee aineiston perusteella ylläpitämään viranomaisiin päin silloin kun siihen on tarve.

”Minä en luota enää kehenkään. Minulla on koko ajan semmoinen pelko. Sitten kun tiedän, että se ihminen, se osaa niin valehdella ja se osaa näyttää niin hyvät puolet. Tuntuu välillä, että sitten ne muut työntekijät katsovat minua, että minä valehtelisin niitä asioita, koska se valehtelee niin sujuvasti. Minulla on ollut monet kerrat semmoinen olo ihan kuin minä valehtelisin, vaikka tiedän, että minä puhun totta ja se valehtelee. Mutta, sitten ne [työntekijöiden] katseet muuttuu, mikä tuo kanssa semmoista epätoivoa.”

Aineiston perusteella lastensuojelua on mahdollista käyttää myös vainoamisen tarkoituksessa (ks. Miller & Smolter 2011). Vainoava ex-puoliso voi tuoda esimerkiksi lastensuojelun prosesseihin tahallisesti väärää tietoa jatkaakseen manipulointia ja kiusantekoa. Aineistossa tuli esille muun muassa, että ex-puoliso oli kertonut viranomaisille tarinaa siitä, että suhde jatkuu edelleen, vaikka se oli naisen puolelta katkennut jo vuosia sitten. Aineiston perusteella eron jälkeisen vainon tilanteissa, joissa myös tahallinen väärän tiedon tuominen prosesseihin on mahdollista, olisi viranomaisten yhteistyö erityisen tärkeää. Toimiva viranomaisyhteistyö todennäköisesti helpottaisi asioiden käsittelyä ja nopeuttaisi eri prosesseja siinä mielessä, ettei päätöksiä tai muita toimenpiteitä perusteta vajavaisiin tulkintoihin. Seuraavassa aineisto-otteessa perheen tutut työntekijät ovat tuoneet lastensuojelulle informaatiota siitä, että äidin ja ex-puolison välinen suhde on ohi, vaikka isä on puhunut lastensuojelulle toista.

”Minunkin tämä ex-mies sanoi lastensuojelun työntekijälle, että meillä on ihan suhde meneillään. Minä järkytyin ihan, että anteeksi mitä. Minulla oli siinä sitten perhetyöntekijät. Kyllähän ne minun liikkeet tiesi ja näki ja opittiin tuntemaan. Minä olen aika avoimesti kaikesta aina puhunut. Ne kyllä sanoivat, että nyt täytyy kyllä heidän näkökulmasta sanoa, että ei minkään näköisiä merkkejä ollut siitä, että minä olisin hänen kanssaan niin sanotussa on-off-suhteessa.”

Vainotilanteissa ei ole myöskään epätavallista, että vainoava ex-puoliso jatkaa manipulointia ja kiusaamistaan tekemällä esimerkiksi perättömiä lastensuojeluilmoituksia, joita lastensuojelussa joudutaan selvittämään (ks. Miller & Smolter 2011). Tässäkin on merkitystä sillä, kuinka hyvin työntekijät tuntevat perheen tilanteen ennalta, koska se todennäköisesti vaikuttaa kokonaiskuvan muodostamiseen äidin ja lapsen tilanteesta. Lastensuojeluilmoitusten osalta myös lapsi saattaa joutua erilaisten selvitysten kohteeksi, kun pääperiaatteena on kuitenkin, että viranomaisella on velvollisuus selvittää lapsen ja perheen tilanne lastensuojeluilmoitusten osalta (LSL 26 §). Kokeneet ja perheen hyvin

tuntevat työntekijät kykenevät todennäköisesti kohtuullisen nopeasti muodostamaan käsityksen siitä, ovatko ilmoitukset perättömiä, mutta tilanteiden oikea tulkitseminen vaatii, että työntekijöillä on kokemusta vainosta ilmiönä sekä tietoa perheen tilanteesta pidemmältä ajalta. (Ks. Nikupeteri 2016, 144).

”Mies teki minusta ilmoituksia syksyllä ja nyt [...]kuussa. Ihan hätäkeskus ilmoituksia. Pohjana oli se, että minulla on joku mies asunnossa ja minä käytän aineita, ja että minut pitää viedä seuloihin.”

Vainon tunnistamattomuus ilmiönä voi liittyä aineiston perusteella myös siihen, että työntekijät toimivat väärin, eivätkä osaa tulkita esimerkiksi positiivisiksi koettuja huomionosoituksia vainoon liittyviksi (ks. Spitzberg & Cupach 2014). Työntekijöiden kokemattomuus ja siitä johtuvat väärät tulkinnat voivat vaikuttaa lapsen asemaan esimerkiksi siten, että riski lapsen käyttämisestä vainon välikappaleena lisääntyy. Seuraava aineistote havainnollistaa viranomaisen toimintaa, joka on saattanut lisätä äidin kokemaa pelkoa ja turvattomuutta ja vaikuttaa sitä kautta myös lapsen tilanteeseen (Hautanen 2010, 165).

”Tapaamisten kautta on välitetty viestejä ja minä puutuin siihen, että hetkinen. Miehellä on lähestymiskielto, että minä en halua yhtään tämmöistä kirjettä. Olin vähän ihmeissäni, mutta sitten käsittääkseni se yksi työntekijä, joka sen välitti niin ei jotenkin. Oli vähän tuoretta verta siellä työpäikällä ja se ei hoksannut tätä asiaa, että niin ei saa, ei voi tehdä.”

Aineistossa tuli esille myös tilanne, jossa työntekijä ei ilmeisesti ollut mieltänyt ulospäin positiiviselta vaikuttavaa huomionosoitusta vainoon liittyväksi. Mahdollista on myös, että vaikka työntekijällä olisi ollut tieto lähestymiskiellosta, hän ei ole mieltänyt, mitä lähestymiskielto käytännössä tarkoittaa.

”Oltiin vielä turvakodilla. Meidän lastensuojelutyöntekijä toi postin. Lapsille oli kaikille [...]kortit. Lähestymiskielto oli jo voimassa, mikä oli mennyt mieheltä tälle työntekijälle. Niin siinä oli kortti minullekin. Hän [työntekijä] välitti sen minulle, sen kortin.”

Vainoon liittyvissä tilanteissa lastensuojelun prosesseista voi tulla monimutkaisia ja jopa perhettä ja lasta vahingoittavia, koska perheen todellisuutta on joskus vaikea hahmottaa. Voi olla, että vainoaja vielä sekoittaa tilanteita tuomalla prosesseihin tahallisesti

väärää tietoa. Vainon uhrin ja lasten näkökulmasta olisi tärkeää, että äiti kykenisi luomaan luottamuksellisen suhteen johonkin tahoon palvelu- ja oikeusjärjestelmässä, jolla olisi tarvittaessa myös mahdollisuus oikaista äitiin ja lapsiin liittyviä virheellisiä käsityksiä. Ja myös niin, että äidillä olisi mahdollisuus kertoa omasta avun ja tuen tarpeestaan pelkäämättä, että asia saatetaan kääntää siten, ettei hän ole enää kykenevä huolehtimaan lapsistaan. Lastensuojelusta ei voi, eikä ole tarpeen, poistaa sitä mahdollisuutta, että tiettyjen edellytysten täytyessä voidaan päätyä myös lasten sijoittamiseen kodin ulkopuolelle. Lastensuojelun prosesseja tulisi kuitenkin tarkastella kriittisesti. Erityisesti vaikeissa ja äidin ja lapsen tulevaisuuden kannalta ratkaisevissa tilanteissa olisi tärkeää varmistaa, ettei ainakaan resurssien ja työkäytäntöjen puutteiden vuoksi päädytä väärin tulkintoihin ja ajeta perheen tilannetta umpikujaan.

”Mutta, nyt he [lastensuojelu] miettivät sitä, että pystyvätkö he jatkamaan tätä perhetyötä, koska se on ostopalveluna ja niin kallista, että täytyy niiden ylempien herrojen taas päättää siellä, että maksetaanko sitä meille. Ja jos ei makseta, niin kunnan oma perhetyö aloittaa meillä, jolla on jo omat mielipiteensä meistä. Minusta tuntuu, että siitä tulee vain harmia minulle sitten. Minä olen tosi pelossani senkin suhteen sitten.”

Aineistossa korostuu, että eron jälkeisen vainon tilanteissa isän käyttäytymisen aiheuttamia riskejä äidille ja lapselle ei useinkaan tunnisteta tai riskejä lievennetään siten, että äidin vastuuta lapsen turvallisuudesta entisestään kasvatetaan. Tällöin osa tekijälle kuuluvasta vastuusta siirtyy äidille. Seuraavassa aineisto-otteessa äidin vastuuta ja toisaalta lasten tärkeyttä äidille korostaa se, että äiti on kokenut jopa ex-puolison esittämät tappouhkaukset toisarvoisiksi siihen nähden, mitä lapsille tapahtuu. Toisaalta juuri tappouhkaukset voivat olla syy sille, miksi lastensuojeluviranomaiset ajattelevat lasten turvallisuuden vaarantuvan myös äidin luona.

”Minulle oli aivan sama nämä tappouhkaukset ja muut mitä tuli silloin. Tai ei nyt aivan sama tietenkään. Mutta, sitten kun sain tiedon, että minulta aiotaan ottaa lapset pois, niin siinä kohti minulla tuli se lause, että minä teen itse jotakin.”

Aineiston perusteella nousee esille erityisesti kaksi viranomaisten toimintaan ja tulkintoihin liittyvää tekijää, joiden voi katsoa olevan riski lapsen edun toteutumisen näkökul-

masta. Nämä tekijät ovat vainon tunnistamattomuus ilmiönä sekä ristiriitaisen todellisuuden hahmottamisen vaikeus. Eron jälkeinen vaino monimutkaistaa perheen todellisuutta, jota niin äiti ja lapset kuin vainoava puolisoikin tulkitsevat omilla tavoillaan. Perhesuhteiden todellisuustulkintoihin vaikuttavat myös erilaiset kulttuuriset ja institutionaaliset käsitykset, laintulkinnat sekä ammattilasten keskenään ristiriitaiset käsitykset ja mielipiteet. Ristiriitaisen todellisuuden oikeanlainen hahmottaminen olisi olennaista silloin kun arvioidaan esimerkiksi sitä, mikä on lapsen edun mukaista lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päätettäessä, tai mitä tukea ja apua perhe tarvitsee. Vainon tunnistamattomuus voi aiheuttaa esimerkiksi sen, että vaino mahdollistuu helpommin, tai että lasta on helpompi käyttää vainon välikappaleena.

Aineiston perusteella lapsen asemaa leimaa jonkinlainen sivuun jääminen häntä itseään koskevissa prosesseissa. Myös lapsen etu abstraktina käsitteenä on helpommin määriteltävissä kuin mitä se on käytännön tilanteisiin sovellettuna. Vaikka lapsen etu pyrittiin huomioimaan abstraktilla tasolla, eivät sen positiivisiksi ajatellut seuraukset näy välttämättä käytännössä. Aineiston perusteella vainon tunnistaminen ja perheen todellisuuden oikeanlainen hahmottaminen on äitiä voimaannuttava tekijä, jossa myös eri viranomaisten välinen yhteistyö näyttäytyy tärkeänä. Äidin ja lapsen näkökulmasta olisi myös tärkeää, että äidillä olisi jokin sellainen viranomais- tai muu auttajataho, johon hän kykenisi luomaan luottamuksellisen suhteen. Luottamuksellisen suhteen luomisen ja viranomaisten välisen yhteistyön avulla voitaisiin turvata äidin toimintakyvyn säilyminen vainotilanteissa. Aineiston perusteella viranomaisten välinen toimiva yhteistyö näyttäisi vaikuttavan myös siihen, etteivät lasta koskevat toimenpiteet tai päätökset perustu puutteellisiin tai virheellisiin tulkintoihin.

6.2 Tieto ja tiedon puute

Tieto ja tiedon puute liittyvät niin palvelu- ja oikeusjärjestelmän toimijoiden kuin vainon kohteena olevien naistenkin tietoon. Viranomaisilla ja muilla palvelu- ja oikeusjärjestelmän toimijoilla voi esimerkiksi olla puutteita siinä, miten he ohjeistavat vainon kohteena

olevia naisia. Aineiston perusteella äiti usein lapsen ainoana huoltajana ja lähivanhempana, yhteistyössä palvelu- ja oikeusjärjestelmän toimijoiden kanssa, päättää lapsen asioista. Tällöin äidin tiedolla hänen omista oikeuksistaan ja lapsen oikeuksista sekä velvollisuuksistaan ja erilaisista toimintamahdollisuuksista ja ratkaisuvaihtoehdoista on olemainen merkitys siinä, miten lapsen tilanne tulee huomioiduksi. Jos vaino esimerkiksi pitkittyy sen vuoksi, ettei äidille ole tarjolla oikeaa ja oikea-aikaista tietoa, aiheuttaa se riskin myös lapsen hyvinvoinnille ja turvallisuudelle. Vertaisryhmässä keskusteltiin siitä, että tietoa vainosta ja siihen liittyvistä prosesseista sekä eri toimijoiden rooleista palvelu- ja oikeusjärjestelmässä olisi hyvä saada mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

”Nyt on tällöinen projekti ja on tällöinen porukka, missä nämä asiat nimetään. Ei tarvitse yksin pohtia ja pätkäillä näitä juttuja eri kanteilta, kun se on ollut yhtä sillisalaattia siinä mielessä, että on kokenut niin paljon olevansa yksin niiden asioiden kanssa tietyllä lailla. Itsekin ollut ihan sekaisin omien tunteiden kanssa. On niin paljon tunteita ja niitä kehotunteita ja muistoja ja tällöisiä, mitkä saa aikaan eri asioita. Jotenkin tämä ryhmä niputtaa sitä ja se tieto, mitä vaino on. Se on niin laaja osa-alue. Itse tietää nyt sitten paremmin tietenkin, että mitä se on, mutta sitä on tosi hankala kenellekään muulle selittää, joka ei ole kokenut mitään tämän tyyppistä.”

Eron jälkeisen vainon tilanteissa asianajajien ja muiden oikeudellisten avustajien toiminta näyttäytyi aineiston perusteella tärkeänä. Oikeusprosesseihin liittyvä ja yleensä äidin ja lapsen tilannetta selkiyttävä ajankohtaisen ja asiallisen faktatiedon saaminen asianajajalta antaa äidille tunteen siitä, että hän on mukana lasta koskevissa prosesseissa. Tiedonsaanti voi liittyä myös prosessin kulkuun, kuten seuraavasta aineisto-otteesta käy ilmi. Asianajaja ei ole ilmoittanut äidille lapsen tapaamisia koskevasta oikeudenkäynnistä ilmeisesti oikeudenkäyntiin liittyvien menettelysäännösten nojalla. Äiti on kokenut asianajajan toiminnan negatiivisena ja ei-auttavana.

”Koska minun läsnäolo ei ollut välttämätön, niin minulle ei sitten edes ilmoiteta siitä. Sitten vaan kerrotaan, että puolen vuoden päästä istutaan se varsinainen istunto siitä. Kuitenkin kyseessä oma lapsi. Se henkilö [lapsen isä] haluaa sen tapaamiset omaan kotiin, vaikei se pärjää sen kanssa.”

”Minulle on lapsi niin ykkönen. Eiköhän siellä äidin pidä olla paikalla siellä missä käsitellään lapseensa liittyviä asioita. Huoltaja ei ollut paikalla.”

Vertaisryhmässä pohdittiin asianajajien toimintaa myös yleisellä tasolla, koska usealla vertaisryhmään osallistuneista oli siitä kokemusta. Kokemukset vaihtelivat siinä, miten äidit olivat kokeneet tullessa autetuiksi, millaista tietoa he olivat saaneet ja miten heidän asioihinsa oli perehdytty. Aineiston perusteella äideillä oli myös virheellistä tietoa sen suhteen, miten asianajajat kykenevät hoitamaan esimerkiksi lapsen huoltoon ja tapamisoikeuteen liittyviä asioita. Vertaisryhmässä tuli esille, että asianajajien välillä on tiedollisia eroja johtuen siitä, että he joutuvat erikoistumaan tiettyihin juttutyyppeihin hoidettavien asioiden kirjon ollessa nykypäivänä niin suuri. Asianajajien ammattitaitoon liittyy muun muassa se, että he kykenevät poimimaan ex-puolison, äidin ja lapsen todellisuudesta lapsen edun kannalta olennaisimmat tiedot ja ohjaamaan prosessia omalta osaltaan lapsen edun kannalta parhaaseen suuntaan yhteistyössä lapsen äidin kanssa.

Oikean ja oikea-aikaisen tiedon antamista äideille voi pitää yhtenä auttamisen ja tuen muotona eron jälkeisen vainon tilanteissa. Vertaisryhmään osallistuneet äidit kokivat, että varsinkin lasten asiat ja lapsiin liittyvät prosessit ovat tärkeimpiä, missä he haluavat olla mukana ja mihin he haluavat vaikuttaa. Seuraavan aineisto-otteen kaltainen asianajajan toiminta, jossa annetaan asiallista tietoa oikeusprosessista ja sen kulusta lapsen äidille, on omiaan vahvistamaan äidin tunnetta siitä, että hänellä on mahdollisuus vaikuttaa lasta koskeviin asioihin.

”Meillähän oli nyt se kanssa se oikeudenkäynti tällainen väliaikainen. Ei minunkaan ollut pakko mennä, mutta minun asianajaja sanoi, että tulet, että minutkin kuullaan siellä.”

Kokemus siitä, että äiti kykenee olemaan mukana esimerkiksi lapsia koskevissa oikeusprosesseissa ja vaikuttamaan niihin näyttäisi muotoutuvan aineiston perusteella pitkälti asianajajan toiminnan kautta. Äidit pitivät tärkeänä sitä, että asianajaja pitää riittävästi yhteyttä, päivittää hoidettavaan asiaan liittyviä ajankohtaisia tietoja, neuvoo oikeusprosesseihin liittyvissä asioissa ja yleisemminkin siinä, mitä lapsen tilanteessa olisi hyvä huomoida. Tärkeänä aineiston perusteella näyttäytyy myös se, että asianajajalla itsellään on tietoa perheoikeudellisista asioista sekä lähisuhdeväkivallasta ja vainosta ilmiönä. Vertaisryhmään osallistuneilla oli kokemuksia esimerkiksi siitä, että asianajajat eivät olleet ymmärtäneet vainoon liittyviä tilanteita tai siitä, että äidin ja lapsen tilanne ei kiinnostanut.

”Ei sitä kiinnostaa. Kyllä sen huomaa siitä puhetyylistä. Sekin viimeksi, niin se ihan selvästi teki paperihommia samalla kun se jutteli minun kanssa. Oli niin pitkiä taukoja ja semmoista, että pöljäkin tajuaa, että ei se edes keskity puheluun.”

Aineistossa oli myös kokemuksia siitä, että asianajaja ei ollut ottanut vakavasti ex-puolison äitiin kohdistamia uhkailuja ja oli muun muassa neuvonut, ettei lähestymiskieltoa kannata hakea, eikä rikosilmoituksia tehdä uhkailuista, jotka olivat tulleet äidin läheisen kautta ja ”hiljaisina puheluina”, kuten äiti asiaa kuvasi. Äidin kokemuksen kannalta olisi tärkeää, että hän saisi myös tietoa ja perusteluja asianajajan näkemyksille varsinkin, jos ne eroavat äidin omista näkemyksistä. Myös menettelyjen ja ohjeistuksien taustoja tulisi selvittää tarkemmin, jotta äidillä olisi riittävästi tietoa itseään ja lasta koskevien päätösten tueksi.

Oikean ja oikea-aikaisen tiedon antamiseen liittyvät puutteet palvelu- ja oikeusjärjestelmässä voivat johtaa siihen, että vainon kohteena oleva kokee, että hänen asiaansa vähätellään, eikä häntä oteta todesta. Eron jälkeisen vainon tilanteissa olisi myös lapsen edun näkökulmasta tärkeää, että äidillä on mahdollisuus saada riittävästi tietoa liittyen omiin ja lapsen oikeuksiin sekä velvollisuuksiin ja erilaisiin toimintamahdollisuuksiin ja ratkaisuvaihtoehtoihin. Tiedon puute voi pahimmillaan johtaa siihen, että äidin ja lapsen hyvinvointi ja turvallisuus vaarantuvat. Äiti alkaa epäillä jopa itseään, että onko hän edes vainon uhri, jos saa kokemuksen, ettei hänen ja lapsen tilannetta oteta palvelu- ja oikeusjärjestelmän taholta vakavasti.

”Siksi minä olen tässä ihan sekaisin, kun en tiedä. Sydän sanoo, että pitäisi olla edelleen lähestymiskielto, turvakielto. Kaikki valvotut tapaamiset, että kun ei se ole muuttunut miksikään ja lapsi alkaa rikkoa itseään. Minä olen sekaisin, että ammattilaisilta tulee sitten tuommoista tekstiä. Ja sitten minä alan epäillä itseäni, että liioittelenko minä päässäni. En minä tiedä. Olenko minä edes vainon uhri.”

Oikean ja oikea-aikaisen tiedon antaminen äidille ja käytännön toimenpiteissä ohjeistaminen on tärkeää erityisesti eron jälkeisen vainon tilanteissa, kun äidin omat voimavarat ovat vähäiset. Kun äidin toimintakyky on heikentynyt, on vaarana, ettei käytännön asioiden hoitamiseen ja selvittämiseen kykene paneutumaan niin perusteellisesti kuin ne vaatisivat.

”Ennen kuinka hyvä muisti on ollut. Kaikkien puhelinnumerot ynnä muut päivämäärät ja kaikki [muistin]. [...] Niin nyt ei edes kalenteri eikä puhelimet eikä mitkään [auta], koska kaikki on sitä yhtä isoa kaaosta. Koska on se pelko, joka kuitenkin hallitsee. Unohtelen asioita. Lasten opettajat kaikki onneksi tietää sen, että minä en niitä tahallaan tee. Minä hukkaan niitä ja unohtelen. Semmoinen hankala olo.”

Lasten asioissa tehdyt päätökset voivat vaikuttaa pitkälle tulevaisuuteen koko perheen elämässä, jolloin on olennaista, millaiseen tietoon pohjautuen päätökset on tehty. Monissa oleellisissa lasta koskevissa asioissa äiti, aineiston perusteella usein ainoana huoltajana, toimii myös päättäjänä, jonka vuoksi olisi tärkeää, että äidillä olisi käytettävissä kaikki tarvittava tieto lasta koskevien päätösten tueksi. Tiedon hakeminen ja asioiden selvittäminen ei saisi eron jälkeiseen vainon tilanteissa jäädä myöskään yksin äidin vastuulle. Vertaisryhmässä keskusteltiin siitä, että usein käy kuitenkin niin, että äidit jäävät pitkälti yksin vastuuseen asioiden selvittämisestä esimerkiksi lasten ja isän tapaamisten ja yleisemminkin vainoon liittyvien tilanteiden osalta.

Aineiston perusteella tulee esille, että äidit ovat saaneet neuvoja esimerkiksi ensi- ja turvakodilta eroprosessin alkuvaiheessa, mutta äitien tietoon voi jäädä kuitenkin sellaisia aukkoja, jotka saattavat vaarantaa konkreettisesti äitien ja lasten turvallisuuden myöhemmin. Seuraavassa aineisto-otteessa äidin puutteelliset tiedot liittyen lapsen tapausoikeutta koskevaan päätökseen ja siitä seuraaviin käytännön oikeuksiin ja velvollisuuksiin on aiheuttanut sen, että äiti on sallinut vainoajalle enemmän kuin mihin tämä olisi ollut oikeutettu.

”Se tavallaan keksi lapsen varjolla päästä kontaktiin ja sanoi, että kun hänelle on määrätty ne tapaamiset. Jos sinä [äiti] et päästä minua katsomaan lasta, niin sinä rikot lakia. Minulla ei ollut tiedossa, että hänen olisi itse pitänyt järjestää paperityöt ja kaikki tapaamispaikalle. Siitä alueesta minä en tiennyt, kun se [lapsen isä] totesi minulle, että niillä ei ole siellä. Se tavallaan pääsi taas luikertelemaan siinä. Se osasi sen nappulan kyllä käyttää. Sitten siinä tunnemylläkässä, että mitenhän tässä.”

Tiedon puute on voinut johtaa myös konkreettisiin vaaratilanteisiin, joissa lapsi on ollut läsnä.

”[...] Sitten yritin mielistellä, että minä saan sen [lapsen isän] pysymään rauhallisena, että se ei tee meille [äidille ja lapselle] mitään. Ne menivät

niin vakaviksi ne tilanteet. Se oli ihan sairasta. Sittenhän minä lopulta menin poliisille, kun se kävi vielä minun kimppuun lapsen vieressä.”

Eron jälkeisen vainon tilanteissa tulisi palvelu- ja oikeusjärjestelmässä kiinnittää enemmän huomiota siihen, mitä päätökset käytännössä tarkoittavat äidin ja lapsen kannalta heidän arkielämässään, ja miten äiti lapsen lähihuoltajana ymmärtää päätöksiin liittyvät käytännön oikeutensa ja velvollisuutensa. Äidin tiedolla hänelle ja lapselle kuuluvista oikeuksista ja velvollisuuksista on olennainen merkitys lapsen näkökulmasta niin arkielämän tilanteissa kuin lasta koskevien päätöksienkin osalta.

Aineistossa tiedonpuute näkyi myös niin, että eräälle äidille ei ollut annettu isän ja lasten tapaamisista riittävästi etukäteistietoa, eikä tapaamisia oltu käyty riittävästi läpi viranomaisten taholta esimerkiksi siten, että lapset olisivat voineet käydä ajoissa tutustumassa tapaamispaikkaan. Äiti oli odottanut hänelle luvattua puhelua, jossa tapaamispaikkaan tutustumisesta ja muista käytännön asioista olisi voitu sopia. Viranomaiset eivät kuitenkaan olleet ottaneet yhteyttä äitiin. Tapaamiseen oli tässä vaiheessa aikaa enää kolme päivää.

”Minulle on viikko sitten ilmoitettu, että nyt perjantaina on tapaaminen. Piti tapaamispaikalta vielä jonkun soittaa, että me käydään tutustumassa. Sitä ei ole vielä tullut sitä puhelua. Minä tiedän päivän ja kellonajan.”

Edeltävän aineisto-otteen kaltainen tilanne saattaa syntyä myös silloin, jos valvottuja tapaamisia hoitavien viranomaisten välillä on tietokatkoksia. Vertaisryhmässä keskusteltiin siitä, että tapaamispaikassa tulisi olla riittävästi tietoa siitä, millaisessa tilanteessa äiti ja lapset sekä ex-puoliso ovat toisiinsa nähden. Tapaamispaikassa tulisi olla tieto esimerkiksi siitä, jos lasten isä on kohdistanut äitiin vakavaa uhkailua. Keskustelussa kävi ilmi myös, että esimerkiksi lastensuojelu pyrkii joskus järjestämään valvottuja tapaamisia nopealla aikataululla, johon tapaamispaikan viranomaiset ja työntekijät eivät välttämättä pysty vastamaan. Tapaamisten järjestämiseen tulisi varata riittävästi aikaa, jotta myös tapaamispaikan viranomaiset osaavat toimia oikein ja riittävän ajoissa. Lapsen vieminen tapaamiseen ole välttämättä turvallista äidin eikä lapsen kannalta, jos viranomaisilla ja tapaamispaikan työntekijöillä ei ole riittävästi tietoa perheen ja lapsen tilanteesta.

Aineistosta käy ilmi, että eräällä äidillä ei ole tietoa siitä, että hänellä olisi mahdollisuus ottaa yhteyttä esimerkiksi lastensuojeluun ja pyytää tapaamisten siirtämistä lapsen edun nimissä. Äiti kokee, että koska lasten vieminen tapaamiseen on hänen vastuullaan, on isän näkökulmasta äidin vastuulla myös se, jos hän ei tuo lapsia tapaamiseen. Vastoin isän tahtoa toimiminen lisää äidin pelkoa siitä, että vaino lisääntyy ja teot muuttuvat vakavammiksi.

”No, tuossa kohti alan sitten miettiä sitä, että isälle on kuitenkin varmaan välitetty jo tieto [lasten tapaamisesta] samalla silloin kun minullekin. Jos minusta alkaa tuntumaan hankalalle, ja se ei onnistu jonkun muun viedä lapsia kuin minun. Ja minä laitan niitä kapuloita rattaisiin, niin sehän on heti niin kuin kutsukortin lähettäminen isälle, että tulepa sitten yrittämään meille.”

Aineiston perusteella vainoon liittyvä pelko ja turvattomuus määrittävät pitkälti vainon kohteena olevan äidin toimintaa ja ratkaisuja, jolloin myös lapsiin liittyvät ratkaisut saatetaan tehdä pelon vaikutuspiirissä. Pelko voi hämärtää äidin käsitykset hänen omista oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan sekä lapsen oikeuksista esimerkiksi etävanhemman tapaamisiin liittyen. Aineiston perusteella äiti on myös usein lapsen ainoa huoltaja, jolloin äidillä on myös päätösvalta monissa tärkeissä lasta koskevissa asioissa. Oikean ja oikea-aikaisen tiedon antaminen äidille palvelu- ja oikeusjärjestelmän toimesta olisi eron jälkeisen vainon tilanteissa tärkeää juuri sen vuoksi, etteivät äidin tekemät lasta ja perhettä koskevat ratkaisut perustuisi puutteelliseen tai väärään tietoon. Äidin tiedolla on myös merkitystä siinä, miten hän kykenee arkipäivän tilanteissa puolustamaan omia ja lapsen oikeuksia suhteessa vainoajaan.

Aineiston perusteella tiedon puute saattaa vaikuttaa myös äidin voimavaroja heikentävästi. Tieto omista oikeuksista ja velvollisuuksista sekä erilaisista toimintamahdollisuuksista ja ratkaisuvaihtoehdoista eron jälkeisen vainon tilanteissa todennäköisesti lisää uhrien kokemaan sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden tunnetta, kun taas tiedon puutteen voi tulkintani mukaan katsoa heikentävän sitä (ks. Väänänen 2011). Oikean ja oikea-aikaisen tiedon antamista äidille palvelu- ja oikeusjärjestelmän toimesta voi pitää yhtenä avun ja tuen muotona eron jälkeisen vainon tilanteissa. Kun äidillä on tarpeeksi tietoa omista oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan sekä erilaisista toimintamahdollisuuksista ja ratkaisuvaihtoehdoista, vähentää se myös lapsen hyvinvointiin ja turvallisuuteen kohdistuvia

riskejä. Tiedon hankkimiseen ja erilaisten toimintamahdollisuuksien ja ratkaisuvaihtoehtojen selvittämiseen liittyvää vastuuta ei saisi kuitenkaan jättää yksin äidin vastuulle.

7 Yhteenveto ja pohdinta

Tutkimuksessani selvitin ja kuvasin, miten naisiin kohdistuva eron jälkeinen vaino heikentää lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta, ja miten vaino ilmiönä haastaa lapsen edun toteutumista. Tutkimuksen perusteella oli myös mahdollista löytää vastauksia siihen, mitä lapsen edun toteutuminen edellyttää eron jälkeisen vainon tilanteissa. Tarkastelin tutkimuksessani vainoa naisiin kohdistuvana lähisuhdeväkivaltana ja sosiaalisena ongelmana sukupuolistuneen väkivallan viitekehyksessä. Vaino ei kohdistu vain vainottuun naiseen, eikä vainotekoja voi ymmärtää vain pelkinä yksittäisinä tekoina, vaan niiden seuraukset on ymmärrettävä laajemmin. Vaino aiheuttaa fyysisiä, emotionaalisia, taloudellisia ja sosiaalisia seurauksia ja se kohdistuu, vähintäänkin välillisesti, myös vainotun läheisiin, kuten lapsiin. (Honkatukia 2011, 1–2, 13; Nikupeteri 2016.)

Yhtenä keskeisenä asiana aineistosta nousi eron jälkeiseen vainoon liittyvä pelko ja turvattomuus äitien ja lasten elämää määrittävänä tekijänä. Pelko ja turvattomuus vaikuttavat äidin tekemiin valintoihin esimerkiksi asumisen, arjessa toimimisen sekä etävanhemman ja lapsen yhteydenpidon suhteen. Äiti on kuitenkin usein lapsen ainoa huoltaja ja lapsen lähivanhempana se, joka pystyy tarjoamaan lapselle jonkinlaista tukea, turvaa ja pysyvyyttä. Huoltajuuden myötä äiti myös edustaa lasta juridisesti erilaisissa viranomaisprosesseissa, jonka vuoksi äidin asema on tässäkin suhteessa erilainen verrattuna esimerkiksi vainoavaan isään tai muihin läheisiin. Lisäksi viranomaisten toiminta ja tulokset eron jälkeisen vainon tilanteissa aiheuttavat pelkoa ja turvattomuuden tunnetta äideissä varsinkin silloin, kun viranomaisprosessit liittyvät lapsiin.

Lapset joutuvat elämään vainon aiheuttaman ristiriitaisen tunneilmapiirin keskellä päivittäin ja vaino voi vaikuttaa lasten elämään esimerkiksi useiden muuttojen myötä, jonka vuoksi yhteydenpito sukulaisiin ja ystäviin saattaa vaikeutua. Useat muutot saattavat aiheuttaa sen, ettei lapsella ole mahdollisuutta kiinnittyä ystävyys-suhteisiin ja niiden tarjoamaan tukeen ja resursseihin (ks. Peltonen 2011, 354–357). Vaino rajoittaa myös lapsen elinpiiriä ja arjessa toimimista sekä vaikuttaa lapseen isän yhteydenpidon kautta. Esimerkiksi valvotut tapaamiset eivät välttämättä toteudu lapsen näkökulmasta niiden

perimmäisen tarkoituksen mukaan. Viranomaiset voivat pyrkiä ylläpitämään ja edistämään yhteydenpitoa, vaikka yhteydenpitoon liittyisi lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta heikentäviä tekijöitä.

Tutkimuksen perusteella vainoon liittyvä äärimmäinen seuraus on äitien kokemana kuolemanpelko, jolta myöskään lapset eivät voi välttyä. Lapsen näkökulmasta kuolemanpelko saattaa aiheuttaa esimerkiksi tarvetta puolustaa äitiä vainoavalta isältä tai lisätä huolta pienemmistä sisaruksista, jotka haluavat tavata isäänsä. Lasten huoli äidistä ja sisaruksista saattaa näkyä esimerkiksi ristiriitaisina tunteina molempia vanhempia, niin isää kuin äitiäkin kohtaan. Vainon voi aineiston perusteella luokitella jonkinlaiseksi jatkuvaksi hälytystilaksi, jonka suhteen äitien ja lasten on vaikea uskoa muutokseen. Vainon aiheuttama pelko ja turvattomuus vaikuttavat äidin voimavaroihin niitä heikentävästi ja myös lapseen joko suoraan tai välillisesti. Tutkimuksen perusteella eron jälkeinen vaino vaarantaa monella tapaa lapsen mahdollisuudet fyysisesti ja psyykkisesti turvalliseen, lapsen kasvua tukevaan, elämään.

Tulkintani mukaan myös äidin tiedon puute hänen omista oikeuksistaan ja lapsen oikeuksista sekä velvollisuuksistaan ja erilaisista toimintamahdollisuuksista ja ratkaisuvaihtoehdoista heikentää äidin voimavaroja ja on riski lapsen hyvinvoinnin ja turvallisuuden näkökulmasta. Äidit saattavat esimerkiksi sallia vainoajalle lasten tapaamisten suhteen enemmän kuin mihin nämä olisivat oikeutettuja. Eron jälkeiseen vainoon liittyvä tiedon puute koskee myös palvelu- ja oikeusjärjestelmää ja siihen liittyy uhrin kokemus oikeasta ja oikea-aikaisesta avusta ja tuesta. Aineistoon perustuvan tulkintani mukaan tieto omista oikeuksista ja velvollisuuksista sekä erilaisista toimintamahdollisuuksista ja ratkaisuvaihtoehdoista lisää uhrien sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden kokemusta, kun taas tiedon puute heikentää sitä (ks. Väänänen 2011).

Äitien kokemukset siitä, ettei omaan tai lapsen tilanteeseen voi vaikuttaa tai, ettei vaino lopu ennen kuin uhri tai vainoaja kuolee, ovat äärimmäisiä esimerkkejä siitä, että palvelu- ja oikeusjärjestelmä on epäonnistunut vainon tunnistamisessa ja äitien ja lasten tilanteiden tulkitsemisessa. Vainon uhri joutuu käyttämään suuren määrän energiaa siihen, että hän kykenee selviytymään vainon seurauksista päivittäin. Äidit jäävät myös

usein itse vastuuseen asioiden selvittämisestä liittyen lapsiin ja eri viranomaisprosesseihin sekä vainoavan isän käyttäytymisen rajaamiseen. Voimavarojen ollessa vainon vuoksi vähäiset, riski vainon pitkittymisestä ja väärin valintojen tekemisestä myös lapsen asioissa lisääntyy, jos palvelu- ja oikeusjärjestelmän tarjoamaa tietoa ei ole tarjolla riittävästi tai tieto on hajanaista, eikä sitä ole saatavilla riittävän ajoissa.

Eron jälkeisen vainon tilanteissa palvelu- ja oikeusjärjestelmän heikkoutena on myös se, että vainoajaan ei näyttäisi kohdistuvan järjestelmän taholta juuri muita vaateita kuin rikosoikeudellisiin sanktioihin liittyvät vaateet. Niitäkään ei voi oikeastaan kuvata vaateiksi, vaan enemmänkin jälkikäteiksi keinoiksi osoittaa tekijälle, että rikollisiksi määriteltyihin tekoihin syyllistyminen ei ole yhteiskunnan näkökulmasta hyväksyttävää. Tekojen yhteiskunnallinen paheksuttavuus ei kuitenkaan välttämättä vaikuta millään tavoin vainoajan toimintaan. Lisäksi tekojen poliisin tietoon saattaminen vaatii yleensä uhrin aktiivisuutta. Tutkimuksen perusteella erityisesti pitkittyneen vainon tilanteissa lähestymiskiellet, sakko- tai vankeusrangaistukset, turvakiellot, erilaiset kotiin asennettavat turvajärjestelmät, osoite- ja puhelinnumerotietojen salaamiset ynnä muut keinot vainon päättämiseksi eivät välttämättä tehoa, vaan vaino voi jatkua siihen varautumisesta huolimatta.

Osa vainoon liittyvistä prosesseista on sellaisia, jotka riippuvat vainon kohteena olevan henkilön omista voimavaroista. Osa taas on sellaisia, joihin vainon kohteella ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa. Äideillä ei ole välttämättä mahdollisuutta vaikuttaa esimerkiksi siihen, kenen sosiaalityöntekijän apua äiti ja lapsi saavat ja minkälaiset resurssit sekä avun ja tuen antamisen keinot ovat käytettävissä. Vainon kohteena olevat äidit ovat tutkimuksen perusteella usein yksin vastuussa lastensa arjen sujumisesta. Lisäksi vainoavan isän rooli näyttää pikemminkin arkielämää ja eri viranomaisprosesseja vaikeuttavana kuin äidin ja lasten arkea helpottavana. Lapsen hyvinvoinnin ja turvallisuuden kannalta on huolestuttavaa, millaisen moninkertaisen taakan alle lapsen äiti voi joutua yrittäessään selvittää vainon aiheuttamaan pelon ja turvattomuuden ilmapiirissä päivittäin. Pelon ja turvattomuuden aiheuttamien ongelmien lisäksi voimavaroja pitäisi riittää niin normaalista arjesta kuin viranomaisprosesseista selviämiseenkin.

Palvelu- ja oikeusjärjestelmän haasteena on aineiston perusteella se, että oikean ja oikea-aikaisen tiedon avulla kyettäisiin vaikuttamaan eron jälkeisen vainon tilanteisiin siten, että lopputuloksen voisi ajatella olevan myös lapsen edun mukainen. Pehmeään perhelainsäädäntöön (ks. Mutka 1998, 88–91) perustuva lähestymistapa ei tulkintani mukaan riitä eron jälkeiseen vainoon liittyvissä tilanteissa, vaan sosiaalityössä, kuten lastenvalvojan toiminnassa ja lastensuojelussa, pitäisi korostaa enemmän vahvaa lainsäädännöllistä osaamista ja argumentointitaitoa. Vanhempien välisen sopimuksellisuuden sekä tuen ja avun antamisen tyyppikäytäntöjä ei voi tulkintani mukaan pitää lapsen edun näkökulmasta parhaana mahdollisena toimintatapana lastenvalvojan ja lastensuojelun työkäytännöissä silloin, kun vanhempien väliseen suhteeseen ja sen jälkeiseen aikaan liittyy lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta vakavasti vaarantavia tekijöitä. (Vrt. Antikainen 2007.)

Vanhempien välisen sopimuksellisuuden sekä tuen ja avun tarjoamisen korostuminen lastenvalvojan ja lastensuojelun työkäytännöissä ei välttämättä ohjaa kiinnittämään huomiota lapseen kohdistuviin riskeihin, vaan pikemminkin lapsen edun arvioinnissa huomioitavien positiivisten, hyvää lapsuutta koskevien, määreiden korostumiseen ja niiden etsimiseen vanhempien toiminnasta. Tämä saattaa johtaa myös siihen, että väkivallan lapselle aiheuttamat seuraukset sivuutetaan ja biologisten perheyhteyksien ylläpidon tärkeys korostuu lapsen edun kustannuksella. Sosiaalityöntekijän tulisi ymmärtää myös laajasti vanhemmille ja lapsille kuuluvista oikeuksista ja velvollisuuksista, jotta hän kykenisi puolustamaan lapsen etua erimielisyystilanteissa. Tarvittaessa hänen pitäisi kyetä nousemaan myös kulttuurisia ja yhteiskunnallisia itsestänselvyyksiä vastaan tai ainakin tiedostaa, että niilläkin on merkitystä ratkaisutoiminnassa. Sosiaalityön termein voidaan puhua asianajollisesta työotteesta, joka todennäköisesti lisäisi lapsen valtaistumista lapsen edun näkökulmasta ja riskiarvioinnin kautta toteutettuna. Asianajollinen työote edellyttäisi kuitenkin esimerkiksi Antikaisen (2007) nimeämien tyyppikäytäntöjen kriittistä tarkastelua.

Palvelu- ja oikeusjärjestelmän toimijoiden välinen yhteistyö eron jälkeisen vainon tilanteissa näyttäytyy tutkimuksen perusteella tärkeänä, mutta toimijoilla pitäisi olla myös tieto siitä, millä alueella heidän tulee toimia, ja mihin asioihin heidän tulee keskittyä.

Esimerkiksi sosiaalityössä tehtävä rakenteellinen työ ei sulje pois naisten kokemuksellisen tiedon tärkeyttä ja sen huomioimista työskentelyssä, vaikka työskentelyllä ei olisi tarkoitus pureutua kokemuksiin sinänsä. (Nikupeteri 2016, 163–167.) Vainon tunnistamiseen liittyvät ongelmat sekä eron jälkeiseen vainoon liittyvät monitulkintaiset tilanteet voivat kuitenkin olla sellaisia, että esimerkiksi usein vaihtuvien ja kokemattomien työntekijöiden voi olla vaikea tulkita perheen monimutkaista todellisuutta siten, että he osaisivat toimia äidin ja lasten näkökulmasta parhaalla mahdollisella tavalla. Näen samoin kuin Nikupeteri (2016, 29), että traumakokemuksen korostaminen saattaa etäännyttää vainoa prosessina niistä sosiaalisista seurauksista, joita sillä väistämättä on. Terapeuttinen näkökulma parisuhdekysymyksiin tarkoittaa usein sitä, että eron jälkeiset vaikeudet ja konfliktit nähdään yksilön omana asiana (Maksimainen 2010, 168–169).

Vainoon liittyvien tilanteiden ja prosessien hahmottaminen kuvautuu tutkimuksen perusteella uhrin näkökulmasta usein järjestäytymättömänä ja sekavana. Tällöin olisi tärkeää, että äidin, eli usein myös lapsen ainoan huoltajan ja lähivanhemman, vierellä kulki sellainen palvelu- ja oikeusjärjestelmän toimija, joka osaisi nostaa vainoon liittyvästä ristiriitaisesta todellisuudesta esille tärkeimmät ja olennaisimmat uhrin sekä lapsen asiaa eteenpäin vievät käytännön toimenpiteet, jotka edistäisivät myös vainosta eroon pääsemistä. Palvelu- ja oikeusjärjestelmässä tulisi pyrkiä järjestelmällisempään puuttumisen tapaan, jossa ei olisi niin paljon sijaa erilaisille tulkinnoille, eikä sijaa myöskään sille, että vainoava puoliso voi jatkaa manipuloimistaan manipuloimalla myös avun tarjoajia. Myöskin sillä on merkitystä, miten uhreja ja heidän tilanteitaan kokonaisuudessaan käsitellään palvelu- ja oikeusjärjestelmässä. Vainon uhri voi kokea olevansa sivullinen omassa elämässään siten, ettei hän voi itse vaikuttaa esimerkiksi lapsen asioihin tai siihen, miten viranomaiset tulkitsevat eron jälkeisen vainon tilanteita. Tutkimuksen perusteella äideillä on olemassa esimerkiksi kokemuksia siitä, ettei heitä ja lasten tilannetta oteta vakavasti. Kokemus voi olla lamaava henkilölle, jonka toimintakyky on jo ennestään vainon vuoksi heikentynyt.

Näkemykseni mukaan lapsen edun käsitteen tulkinnanvaraisuus vaikuttaa olennaisella tavalla lapsen tilanteeseen lapsen edun ollessa keskeinen arviointia ohjaava käsite kaikissa julkisissa ja yksityisissä lapsiin liittyvissä toimenpiteissä ja päätöksissä. Se liittyy niin

lastensuojelun toimenpiteisiin kuin tilanteisiin, joissa päätetään lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Tällä hetkellä lapsen edun sisältö määrittyy lainsäädännössä positiivisten, hyvää lapsuutta kuvaavien, määrittelyiden kautta, joka ei välttämättä ohjaa niin vahvasti riskinäkökulman tarkasteluun. Myös erilaiset kulttuuriset ja rakenteelliset seikat estävät lapsen edun toteutumista. Yksi esimerkki on biologisten perhesuhteiden kyseenalaistamattomuus (ks. Forsberg & Pösö 2009, 154–155), joka näkyy esimerkiksi siten, että lapsen ja etävanhemman tapaamisia edistetään ja jatketaan jopa silloin, kun tapaamiset aiheuttavat lapselle riskin hyvinvoinnin ja turvallisuuden näkökulmasta. Etävanhemman tapaamisten ei voi tästä näkökulmasta ajatellen katsoa olevan myöskään lapsen edun mukaisia. Lapsen edun tulkinnanvaraisuus yhdistettynä esimerkiksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien työkäytäntöjen ja prosessien epämääräisyyteen (ks. Antikainen 2007) voi johtaa tilanteisiin, joissa lapsen etu ei lopulta toteudu.

Eron jälkeisen vainon aiheuttamiin lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta heikentäviin tekijöihin voisi todennäköisesti vaikuttaa etsimällä tarkempaa teoreettista sisältöä lapsen edun käsitteelle tai pääsemällä yksilöpohjaisesta katsantokannasta enemmän yhteisö- ja kulttuuripohjaiseen näkemykseen (Pösö 2012, 81). Näkemykseni mukaan lapsen edun arvioinnissa tulisi huomioida tarkemmin myös lapsen juridisten oikeuksien toteutuminen. Lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta koskeviin riskeihin voisi todennäköisesti vaikuttaa myös lastensuojelun sekä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia työkäytäntöjä ja prosesseja kehittämällä, joihin kuuluu yhtenä osana lapsen mielipiteen selvittämiseen liittyvät prosessit. Nyt on epäselvää, miten paljon esimerkiksi vanhempien välisen sopimuksellisuuden periaate vaikuttaa lapsen edun huomioimiseen lastenvalvojan luona lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta sovittaessa ja myöhemmin tuomioistuinprosessissa, jossa päätöksenteko perustuu osaltaan sosiaalitoimessa tehtyyn olosuhdeselvitykseen. Lapsen edun arviointia tulisi myös katsoa enemmän siitä näkökulmasta, mitä riskejä mikäkin ratkaisu- tai toimenpidevaihtoehto saattaa aiheuttaa lapsen hyvinvoinnille ja turvallisuudelle sekä lapsen kehitykselle kokonaisuudessaan. Tutkimuksen perusteella voi todeta, että vaino koskee aina myös lasta, vaikka vaino ei kohdistuisikaan suoraan lapseen ja se on merkittäväällä tavalla lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta heikentävä tekijä.

Lopuksi totean, että niin oikeustieteen kuin sosiaalityönkin pro gradu -tutkielmissa olen ollut kiinnostunut uhrin näkökulmasta. Erityisesti tehdessäni tätä tutkimusta, joka käsittelee vainon vaikutusta lapsiin, on kiinnostukseni suuntautunut myös tekijöihin ja tekijöiden näkökulmaan. Koen, että tekijyyttä ilmiönä sekä tekijän taustoja, motiiveja ja vaikuttimia tulisi tutkia, jotta vainon kaltaiseen toimintaan kyettäisiin palvelu- ja oikeusjärjestelmän taholta puuttumaan tehokkaammin. Rikosoikeusjärjestelmän perimmäisenä tavoitteena on estää rikoksia ja antaa signaali siitä, että jokin tietty rikoslaissa rangaistavaksi säädetty toiminta on ei-toivottavaa (ks. Tolvanen 2006, 569–576). Rikosoikeusjärjestelmän keinoin on mahdollista vaikuttaa myös vainoajaan, mutta joissain tilanteissa vaino jatkuu rikosoikeusjärjestelmän puuttumisesta huolimatta. Tutkimuksen perusteella nykykeinoin eli pelkästään rikosoikeudellisin sanktioin sekä uhria ja lapsia auttamalla vaino ei kaikissa tapauksissa pääty ja se voi jatkua eri muodoissa huolimatta siitä, miten vakavia seurauksia siitä aiheutuu uhreille.

Tekijän näkökulman lisäksi tulisi tutkia laajemmin myös lapsen näkökulmaa ja lapsen edun käsitettä. Eron jälkeisen vainon tilanteissa lapsen äänellä on riski hukkaa monimutkaisten palvelu- ja oikeusprosessien sekä perheen todellisuudesta tehtyjen tulkintojen monisyiseen syy-seuraussuhteiden joukkoon, jossa pääosan saavat aikuisten käsitykset ja äänet. Näen myös biologisten perhesidoksien kyseenalaistamattomuuden ongelmana silloin, kun perhetilanteisiin liittyy väkivaltaa tai muita lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta vakavasti vaarantavia tekijöitä. Lapsen asemaan liittyy myös naisiin kohdistuvan väkivallan tunnistamattomuus sekä se, ettei lähisuhdeväkivallan vakavuutta välttämättä kyetä havaitsemaan tai ymmärtämään palvelu- ja oikeusjärjestelmässä. Lasta tulisi suojella sellaisilta kulttuurisilta ja yhteiskunnallisilta rakenteilta, joiden taustat eivät nouse lapsen edun näkökulmasta, vaan aikuisten tasolla käytävästä diskurssista.

Lähteet

- Adams, Robert 2003. *Social work and empowerment*. Third edition. First edition 1990. Palgrave & McMillan. Hampshire & New York.
- Antikainen, Mari 2007. Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus lapsen huolto- ja tapaamisso-
pimuspalvelussa. *Kuopion yliopiston julkaisuja e. yhteiskuntatieteet* 148. Kopijyvä.
Kuopio.
- Archard, David & Skivenes, Marit 2009. Hearing the Child. *Child & Family Social Work* 14
(4), 391–399.
- Aula, Maria Kaisa 2001. Lapsen paras aikuisen velvollisuutena. Teoksessa Nurmi, Su-
vielise & Rantala, Kaisa (toim.). Näyn & kuulun. Lapsen etu ja osallisuus. Otavan
Kirjapaino Oy. Keuruu.
- Bardy, Marjatta 1996. Lapsuus ja aikuisuus – kohtaustapaikkana Émile. *Tutkimuksia* 70.
Stakes. Helsinki.
- Bardy, Marjatta 2009. Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, Marjatta
(toim.). Lastensuojelun ytimissä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 1994. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen.
Gaudeamus. Helsinki. (Alkuteos *The Social Construction of Reality*. 1966.)
- Brewster, Mary P. 2003. Power and Control Dynamics in Prestalking and Stalking Situa-
tions. *Journal of Family Violence* 18:4, 207–217.
- Bruno, Linnéa 2015. Contact and Evaluation of Violence: An Intersectional Analysis of
Swedish Court Orders. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 29, 167–
182.
- Burgess, Ann W. & Baker, Timothy & Greening, Deborah & Hartman, Carol R. & Burgess,
Allen G. & Douglas, John E. & Halloran, Richard 1997. Stalking Behaviors within
Domestic Violence. *Journal of Family Violence* 12:4, 389–403.
- Dovelius, Anna Mia & Öberg, Jonas & Holmberg, Stina 2006. Stalking in Sweden. Preva-
lence and Prevention. *Brottsförebyggande rådet*. Stockholm. Saatavissa:
[https://www.bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f1800024961/2006_stal-
king_in_sweden.pdf](https://www.bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f1800024961/2006_stal-king_in_sweden.pdf), viitattu 10.4.2017.
- Ekbrand, Hans 2006. Separationer och mäns våld mot kvinnor. *Göteborg Studies in So-
ciology* N:o 28. Department of Sociology. Göteborg University. Saatavissa:
<https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/546/1/Ekbrand2006.pdf>, viitattu
10.4.2017.
- Eskola, Jari 2015. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi
vaihe vaiheelta. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.). Ikkunoita tutki-
musmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin
lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 4., uudistettu painos. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Forsberg, Hannele & Pösö, Tarja 2009. Valvottujen tapaamisten näyttämö: vieraan ja
perhesidoksen rajankäyntiä. Teoksessa Jallinoja, Riitta (toim.). Vieras perheessä.
Juvenes Print Oy. Tampere.
- Gadamer, Hans-Georg 1999. *Truth and Method*. Second revised edition. Sheel & Ward.
London. Great Britain.
- Hautanen, Teija 2010. Väkivalta ja huoltoriidat. *Acta Electronica Universitatis Tamperensis*
989. Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Tampere.
- HE 19/2013. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain, pakkokeinolain 10 luvun 7
§:n ja poliisilain 5 luvun 9 §:n muuttamisesta.

- Heiskanen, Markku & Ruuskanen, Elina 2010. Tuhansien iskujen maa – Miesten kokema väkivalta Suomessa. Report nro 66. The European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI). Helsinki.
- Honkatukia, Päivi 2011. Uhrin rikosprosessissa. Haavoittuvuus, palvelut ja kohtelu. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 252. Hakapaino Oy. Helsinki.
- Hurme, Helena 1978. Muuttaminen perheen ongelmana. Reports from the Department of Psychology, University of Jyväskylä, 209.
- Juhila, Kirsi 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Vastapaino. Tampere.
- Keskinen, Suvi 2005. Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 431. Cityoffset Oy. Tampere.
- Kääriäinen, Aino 2015. Sosiaalitoimen olosuhdeselvitykset teksteinä – johtopäätösten argumentointi ja puolelle asettumisen tulkinnat. Oikeus 2015 (44); 4: 379–403.
- Laine, Timo 2015. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 4., uudistettu painos. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Laitinen, Merja & Nikupeteri, Anna & Hurtig, Johanna 2017. Häiritsevä tieto ja tietämys – Lapset tietävinä toimijoina vanhempien eron jälkeisessä vainossa. Artikkelin käsikirjoitus. Tulossa teokseen Valkonen, Jarno (toim.). Häiritsevä yhteiskuntatutkimus.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula 2007. Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. Janus 15(4), 316–332.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361.
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.
- Logan, TK. & Walker, Robert 2009. Partner Stalking. Psychological Dominance or “Business as usual”? Trauma, Violence & Abuse 10:3, 247–270.
- Loseke, Donileen R. & Best, Joel (toim.) 2003. Social Problems. An Introduction to Constructionist Perspectives. Aldine De Gruyter. New York.
- Maksimainen, Jaana 2010. Parisuhde ja ero. Sosiologinen analyysi terapeuttisesta ymmärryksestä. Yliopistopaino. Helsinki.
- Metsämuuronen, Jari (toim.) 2006. Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Metteri, Anna 2012. Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1252. Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Tampere.
- Miller S. L., & Smolter N. L. (2011). “Paper abuse”: When all else fails, batterers use procedural stalking. Violence Against Women, 17, 637–650.
- Mutka, Ulla 1998. Sosiaalityön neljäs käänne. Kopijyvä Oy. Jyväskylä.
- Nikupeteri, Anna 2016. Vainottuna. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 204. Hansaprint Oy. Turun.
- Nikupeteri, Anna 2016. Stalked Lives. Finnish women’s emotional experiences of post-separation stalking. Nordic Social Work Research. DOI:10.1080/2156857X.2016.1192055.
- Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja 2017. Lasten sensitiivisten kokemusten tutkimisen metodologiset valinnat – Esimerkkinä vanhempien välisen eron jälkeisen vainon tutkimusprosessi. Kasvatus & Aika 11 (1) 2017, 6–23. Saatavissa: http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=824, viitattu 18.4.2017.

- Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja 2015. Children's Everyday Lives Shadowed by Stalking: Postseparation Stalking Narratives of Finnish Children and Women. *Violence and Victims* 30 (5), 830–845. DOI: 10.1891/0886-6708.VV-D-14-00048.
- Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja 2013. Vaino naisiin kohdistuvana eron jälkeisenä väkivaltana. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 26 (2), 29–43.
- Nikupeteri, Anna & Tervonen, Harriet & Laitinen, Merja 2015. Eroded, Lost or Reconstructed? Security on Finnish Children's Experiences of Post-Separation Stalking. *Child Abuse Review* 24 (4), 285–296.
- Niskanen, Sirkka 2005. Hermeneuttisen psykologian tieteenfilosofinen traditio. Teoksessa Latomaa, Timo & Perttula, Juha (toim.). *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – Tulkinta – Ymmärtäminen*. Dialogia Oy. Helsinki.
- Peltonen, Kirsi 2011. Lapset ja väkivalta: seuraukset ja interventiot. *Psykologia* 46 (05), 354–357.
- Perttula, Juha 2015. Kokemus ja kokemuksen tutkimus. Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Latomaa, Timo & Perttula, Juha (toim.). *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – Tulkinta – Ymmärtäminen*. Dialogia Oy. Helsinki.
- Piispa, Minna 2006. Parisuhdeväkivalta. Teoksessa Piispa, Minna & Heiskanen, Markku & Kääriäinen, Juha & Sirén, Reino. *Naisiin kohdistunut väkivalta 2005. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja* 225. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki.
- Pösö, Tarja 2012. Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Forsberg, Hannele & Anttonen-Vaaraniemi, Leena (toim.). *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö*. InPrint. Riika.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas Elina 2011. Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa sosiaalityön arvot ja etiikka. Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.). Bookwell Oy. Juva.
- Ricoeur, Paul 1984. *Hermeneutics and the human sciences. Essays on language, action and interpretation*. Edited and translated by John B. Thompson. Cambridge University Press, 274–296.
- Riihinen, Eleonoora 11.2.2014. Vainoamisen pelätään jäävän sakkorikokseksi. Kaleva. Saatavissa: <http://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/vainoamisen-pelataan-jaavan-sakkorikokseksi/656171/>, viitattu 16.1.2017.
- Rikoslaki 19.12.1889/39.
- Ronkainen, Suvi 2006. Haavoittunut kansakunta ja väkivallan toimijuus. Teoksessa Lohiniva-Kerkelä, Mirva (toim.). *Väkivalta – seuraamukset ja haavoittuvuus*. Karisto Oy. Hämeenlinna.
- Ronkainen, Suvi 2002. Väkivallan valta. Teoksessa Apo, Satu; Koivunen, Anu; Rossi Leena-Maija; Saarikangas, Kirsi (toim.). *Itkua ikä kaikki? Kirjoituksia naisesta, valasta ja väkivallasta*. Tammer-Paino Oy. Tampere.
- Räty, Tapio 2015. *Lastensuojelulaki – Käytäntö ja soveltaminen*. Bookwell Oy. Porvoo.
- Spitzberg, Brian H. & Cupach, William R. 2014, *The Dark Side of Relationship Pursuit. From Attraction to Obsession and Stalking*. Routledge. New York.
- Suomen perustuslaki (11.6.1999/731).
- THL Lastensuojelun käsikirja. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/lapsen-asema-erotilanteessa/selvitys-tuomioistuimelle>, viitattu 1.4.2017, 5.4.2017.
- Thompson, Neil 2007. *Power and empowerment*. Russel House Publishing Ltd. Alden, Oxford.

- Tjaden, Patricia & Thoennes, Nancy 1998. Stalking in America: Findings from the National Violence against Women Survey. National institute of Justice and Centers for Disease Control and Prevention. U.S. Department of Justice. Washington D.C. Saatavissa: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles/169592.pdf>, viitattu 10.4.2017.
- Tolvanen, Matti 2006. Onko sovitukselle sijaa rationaalisessa ja tavoitteellisessa kriminaalipolitiikassa? Teoksessa Lohiniva-Kerkelä, Mirva (toim.). Väkipalva – seuraamukset ja haavoittuvuus. Karisto Oy. Hämeenlinna.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mietintö 2009. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Helsinki. Saatavissa: <http://www.tenk.fi/fi/ohjeet-ja-julkaisut>, viitattu 18.4.2017.
- Valkama, Elisa & Litmala, Marjukka 2006. Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 224. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki. Saatavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152456/224_Valkama_Litmala_2006.pdf?sequence=2, viitattu 31.3.2017.
- VARJO-hanke 2012–2017. Saatavissa: <http://www.varjohanke.fi/>, viitattu 31.3.2017.
- Vikman, Juha-Pekka 1982. Perheen muutto lapsen ongelmatilanteena. Acta Universitatis Tamperensis 143. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Väänänen, Kristiina 2011. Miten selviytyä väkivallasta? Teoksessa Hannus, Riitta & Mehtola, Sirkku & Natunen, Luru & Ojuri, Auli (toim.). Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 13. Kariston Kirjapaino Oy. Hämeenlinna. Saatavissa: http://www.e-julkaisu.fi/ensi_ja_turvakotien_liitto/veitsen_teralla/pdf/veitsen_ter__ll__lo-res_orig.pdf, viitattu 19.4.2017.
- YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (60/1991).